

UNIVERZA V LJUBLJANI
FILOZOFSKA FAKULTETA
ODDELEK ZA ZGODOVINO

ŠPELA LEMUT

Dr. Božidar Kobe

Slovenski intelektualci v času spora z Informbirojem

Diplomsko delo

Mentor:
redni prof. dr. Božo Repe

Dvopredmetni univerzitetni študijski
program: Zgodovina

Kamnik, marec 2012

ZAHVALA

Zahvaljujem se prof. dr. Božu Repetu za predlagano temo, vse dobronamerne pripombe, nasvete in branje naloge. Predvsem se zahvaljujem gospe Alenki Česnik za vse gradivo, napotke, pomoč, za ves njen čas in bodrenje pri pisanju diplomske naloge. Hvala tudi mojim staršem, ki me vedno podpirajo.

IZVLEČEK

Obdobje po 2. svetovni vojni je za slovensko zgodovino ter njeno zgodovino pisje precej težavno in kontradiktorno. Čas ob koncu 40. in začetku 50. let je bil med drugim čas spora Jugoslavije z Informbirojem, ki je ključno zaznamoval tedanjo pozicijo in kasnejši razvoj povojne Jugoslavije, države, v kateri je živela večina Slovencev. V svoji diplomski nalogi želim raziskati, kako je na nastalo politično in družbeno situacijo reagirala slovenska inteligenca oz. bolj konkretno, skupina profesorjev na Univerzi v Ljubljani, med katerimi me najbolj zanima, eden vodilnih med/povojnih slovenskih pravnikov in teoretikov, predavatelj na Pravni fakulteti, dr. Božidar Kobe. Njegov prispevek slovenski kulturi in narodu mora dobiti svoje mesto v zgodovini.

Ključne besede: dr. Božidar Kobe, Informbiro (IB), informbirojevci, Goli otok, Jugoslavija.

ABSTRACT

Dr Božidar Kobe

Slovenian intellectuals during the conflict with the Cominform

For Slovenian history and its historiography the period after World War II is quite problematic and contradictory. The end of the 40s and early 50s was, among other things, the time of Yugoslavian conflict with the Cominform. The Cominform left a key mark on the then position and on the subsequent development of post-war Yugoslavia, the country where most of Slovenians lived. In my graduation thesis I do a research on how the Slovenian intelligence reacted to the political and social situation of the time. More specifically, I focus on a group of professors at the University of Ljubljana, of which I am most interested in one of the leading inter/post war Slovenian lawyers and theoreticians, a lecturer at the Faculty of Law, Dr Božidar Kobe. His contribution to Slovenian culture and people should get their place in history.

Keywords: Dr Božidar Kobe, Cominform, Cominform members, Goli otok, Yugoslavia.

KAZALO VSEBINE

ZAHVALA	1
IZVLEČEK	2
ABSTRACT	2
KAZALO VSEBINE	3
UVOD	4
SPOR Z INFORMBIROJEM	6
Od konca vojne do popolnega preloma – vzroki in priprave na spopad	6
Spor postane javen	15
KDO IN KAJ JE BIL DR. BOŽIDAR KOBE	24
Osebni podatki	24
Politično in službeno delovanje	25
Strokovno-znanstveni prispevek	29
BIBLIOGRAFIJA	30
Prispevek Kobeta k novemu sodstvu	30
Obsodba	32
INFORMBIROJEVCI IN »INFORMBIROJEVCI«	34
Univerza, profesorji in informbiro	35
Kaj pravijo arhivski viri	36
GOLI OTOK – PRISPODOBA TAKRATNEGA SISTEMA?	46
Čigav spomin je Goli otok?	54
ZAKLJUČEK	61
VIRI IN LITERATURA	62

UVOD

Namen moje diplomske naloge je opisati življenje in delo dr. Božidarja Kobeta – njegovo medvojno vojaško-politično delovanje, ki se je nadaljevalo v povojno teoretično-praktično udejstvovanje, na kratko pa bom omenila tudi njegov prispevek k znanstveni pravni literaturi. Še posebej sem se osredotočila na zadnji del njegovega življenja, ki je neposredno povezan s širšim dogajanjem polpretekle slovenske zgodovine. Z obdobjem po 2. sv. vojni, ki ga je morda najmočneje zaznamoval ravno t. i. spor Jugoslavije s Sovjetsko zvezo oz. z Informbirojem, torej celotnim Vzhodnim blokom. Preko Božidarja Kobeta sem skušala ugotoviti tudi splošno 'počutje' med slovensko inteligenco v času spora ter njen odziv nanj.

Pri raziskovanju sem se pri splošnem orisu obdobja oprla (predvsem) na slovensko strokovno literaturo, za prikaz današnjega javnega mnenja sem vključila več člankov iz različne publicistike, vse skupaj pa sem želela potrditi z viri, ki sem jih pregledovala v različnih arhivih – Univerzitetni arhiv Univerze v Ljubljani, ZAL, ARS, Inštitut za novejšo zgodovino. Najti sem skušala čim več relevantnega gradiva, ki bi mi dal čim več novih podatkov, s katerimi sem skušala čim bolj objektivno sestaviti sliko tedanjega dogajanja.

Predvidevala sem, da je bil dr. Kobe, kot izjemen intelektualec, tudi izjemno kritičen človek, kar bi lahko bil odločilen razlog, da so ga obsodili informbirojevstva, ga zaprli in poslali na Goli otok, kjer pa je umrl v spletu nesrečnih okoliščin. Glede na to, da se je gibal v najvišjih krogih tedanjega slovenskega političnega vodstva, sem predvidela, da je obstajala tudi možnost osebnih zamer, ki bi lahko pripomogle k temu, da ni bil samo fizično odstranjen, temveč tudi izbrisan, na kar kaže več dejstev. Njegovega imena ni v Enciklopediji Slovenije, niti v Slovenskem biografskem leksikonu ali v Velikem slovenskem biografskem leksikonu (2008), Leksikonu Cankarjeve založbe (1988), Velikem slovenskem leksikonu (Mladinska knjiga, 2004), Velikem splošnem leksikonu (DZS, 1997), na kratko, vendar zelo pomanjkljivo in netočno je omenjen v spletni enciklopediji Wikipediji. Na Pravni fakulteti je nepoznan profesorjem, posledično pa tudi študentom, njegova znanstvena bibliografija se ne omenja, kaj šele, da bi se uporabljala kot učni pripomoček ali vsaj kot odličen zgled pravnega dokumenta svojega časa. Z vsem tem se mu dela velika krivica, a ne samo njemu, temveč vsem nam, ki ne poznamo njegovega dela in prispevka k naši kulturi in zgodovini.

Jugoslovanski komunisti, ki so med 2. svetovno vojno, poleg osvobodilnega boja, uspeli izpeljati tudi komunistično revolucijo, so za čas po vojni ljudem obljubljali nov, boljši vsakdan. Pri tem so imeli množično podporo, saj so si ljudje želeli sprememb in so verjeli v ideale, ki jih je razglašala Komunistična partija Jugoslavije (v nadaljevanju KPJ). Po vojni pa se je v novih mednarodnih odnosih marsikaj spremenilo, tako da marsikatero obljube in pričakovanja niso bila izpolnjena. Oblast, ki se je razglašala za ljudsko in (zato) pravično/nejšo od prejšnjih, je naredila kar nekaj napak oz. sprejemala odločitve, ki so se ji v toku dogajanja in v nastalih situacijah verjetno zdele nujno potrebne ali/in edine možne (?), a so se izkazale za napačne. Eden od ključnih dogodkov, ki se je napovedoval in razvijal dlje časa, je bil spor med Jugoslavijo in Sovjetsko zvezo (v nadaljevanju SZ), ki ga poznamo pod oznako »spor z Informbirojem« in se je dokončno razvil leta 1948.

Jugoslavija, ki se je po vojni z novo politično in družbeno usmeritvijo odločno obrnila proti Vzhodu ter se na vseh področjih naslonila na SZ, je s tem sporom izgubila podporo močnega igralca v svetovni igri moči. Kar naenkrat je postala osamljena, ali bolje ogrožena, v političnem in gospodarskem smislu. Vodstvo države se je balo vojaške intervencije tako vzhodnega kot tudi zahodnega bloka, še bolj pa se je balo za svoje osebne pozicije doma. Da bi jih ohranili in utrdili, so bili Tito in njegovi najožji sodelavci pripravljene storiti vse! Na drugi strani so bili ljudje, psihično utrujeni od vojne ter fizično in socialno ogroženi, ob spoznanju, da se obljubljeni ni in ne bo uresničilo tako, kot bi si želeli, vidno razočarani. Ob koncu 40. let je zato podpora KPJ oz. Ljudski fronti močno upadla, mnogi so po začetnem zanosu ob zmagi nad okupatorjem postajali vedno bolj kritični. Še posebej je bil kritičen »cvet naroda«, njegova inteligenca, kar je sicer značilno za vsako obdobje in politični režim. Ker pa je bil komunistični režim v Jugoslaviji strogo centraliziran enopartijski sistem, že od svojega nastopa naprej ni bil 'naklonjen' kritikam in odprtemu javnemu mnenju, kar se je ob sporu z Informbirojem le še močneje pokazalo in zaostriilo. V strahu za oblast, za moč, ki je nikakor niso želeli izgubiti, so se Tito in ostalo vodstvo odločili, da bodo storili prav vse, da onemogočijo razvoj in delovanje opozicije v kakršnikoli obliki. Ta opozicija oz. vsi, ki so vodstvu kakorkoli nasprotovali ali ga opozarjali na njegove napake, so po poletju 1948 dobili skupno ime »informbirojevci« oz. je izraz informbirojevec postal sinonim za notranjega državnega sovražnika.¹ Kot že rečeno, je bilo med kritičnimi opazovalci dogajanja največ intelligence, ki je bila v Sloveniji najmočnejša prav na Univerzi. Tako se je na Univerzi v Ljubljani osnoval krog ljudi, ki so po večini dobro poznali domačo pa tudi širšo evropsko politično situacijo in so tako lahko argumentirano izražali svoje mišljenje. V dokumentih so največkrat omenjeni kot »skupina na univerzi okrog Ceneta Logarja«, ki so jo z mnogimi drugimi, ki se jih je bilo potrebno znebiti, vrgli v skupen koš z oznako IB. Vsem po vrsti so prisodili podobne klišejske negativne oznake – oportunizem, karierizem, stara malomeščanska miselnost, birokratski despotizem idr., ki naj bi bile vzrok za njihovo sovražno »protidržavno delovanje«. V tej skupini je sodeloval tudi dr. Božidar Kobe, ki je prej, kot eden vodilnih slovenskih med/povojnih pravnikov in teoretikov, sodeloval pri organizaciji nove oblasti, še posebej novega pojmovanja in organiziranja sodstva. Kot visoko izobražen in razgledan človek, je bil razočaran nad smerjo, v katero se je v Jugoslaviji po vojni razvila, tudi njemu najbolj sveta, ideja komunizma.

¹ Božo Repe, *Rdeča Slovenija* (Ljubljana, 2003), str. 32.

SPOR Z INFORMBIROJEM

Med zgodovinarji prevladuje interpretacija, da jugoslovanska razhajanja s sovjetskim vodstvom niso izvirala iz ideoloških razlik, temveč iz upiranja Stalinovemu poskusu, da bi si Jugoslavijo podredil na enak način kot vse druge vzhodne države s komunistično oblastjo. Jugoslovansko državno in partijsko vodstvo (kar je eno in isto) pa je zastopalo stališče enakopravnega partnerstva v medsebojnih odnosih in ga je utemeljevalo z narodno osvobodilnim bojem ter avtohtono komunistično revolucijo. Temu primerno je vodilo samostojno notranjo in zunanjo politiko, medtem ko je skušal Stalin vse do leta 1947 podrediti Jugoslavijo svoji osnovni odnosov v mednarodnem delavskem gibanju, ki je moralo podpirati in braniti prvo deželo socializma. Ker mu ni uspelo z ustanavljanjem mešanih gospodarskih družb in bank, je nadaljeval z odpoklicem sovjetskih gospodarskih in vojaških strokovnjakov, zavlačeval ureditev trgovinskih odnosov in zahtevo po ustanovitvi jugoslovansko-bolgarske federacije. Ko nič od tega ni dalo zelenih rezultatov, je spor prenesel na Informbiro.

Od konca vojne do popolnega preloma – vzroki in priprave na spopad

Poglavitna vzroka za spor z Informbirojem (v nadaljevanju IB) naj bi bila dva oz. na dveh nivojih. Prvi je bil, da je Jugoslavija – čeprav najzvestejša zaveznica SZ, ki je po njenem zgledu pospešeno gradila socializem in bila nasproti zahodnemu imperializmu in reakciji najbolj izpostavljena socialistična država – vztrajala pri enakopravnih odnosih s SZ, Stalin pa si jo je hotel popolnoma podrediti, čeprav se je, v nasprotju z drugimi vzhodnoevropskimi državami, v vojni večinoma osvobodila sama. Drugi vzrok pa je bil, da se Tito ni hotel podrediti Stalinu in se s tem izenačiti z drugimi evropskimi marionetnimi voditelji. Tito, ki je bil po naravi zelo karizmatičen in odločen človek, rojen vodja, kar je pokazal že med vojno, po njej ni bil več pripravljen stopiti v senco Stalina oz. se mu podrediti. Sovjeti so mu očitali slo po oblasti, pomanjkanje ponižnosti, aroganco in neiskrenost. Literatura o njem pravi, da naj bi sebe imel za popolno avtoriteto, da ni trpel nepokorščine, niti kritike ali preveč razpravljanja o danih ukazih.²

Po 2. svetovni vojni je jugoslovansko vodstvo državo sprva skušalo urediti čim bolj podobno svoji veliki vzornici. Ta proces se je pričel odvijati v več smereh: z agrarno reformo, ki je zasegla posest tujcev, Cerkve, bank, podjetij, sodelavcev okupatorja in domačih veleposestnikov; z zakonom o nacionalizaciji, ki je razlastil velika podjetja in trgovine; z novo jugoslovansko ustavo (1946), napisano po zgledu sovjetske iz leta 1936, ki je vrhovno oblast podelila komunistični partiji; in nenazadnje s petletnim planom (1947-52), ki naj bi po zgledu sovjetskega planskega gospodarstva zagotovil jugoslovanski skok v industrijsko prihodnost (uvajal jo je minister za industrijo Boris Kidrič).³

² Uredil Marjan Drnovšek, Drago Bajt in drugi, *Slovenska kronika XX. stoletja* (Ljubljana, 2008), str. 175-76.

³ Zdenko Vrdlovec, "Jugoslovanski gulag", *Dnevnik, Objektiv* (11. julij 2009), str. 21.

⁴A da bi lahko zares razumeli, kako in zakaj je prišlo do spora, je treba pogledati kar precej nazaj, v čas 30. let, ko je Tito bival v Rusiji, kjer se je spoznal z boljševismom in komunizmom. Do konca svojega življenja naj bi namreč, po lastnih besedah, ostal v duši star boljševisnik, ki je nadvse ljubil prvo deželo komunizma. V obdobju najhujših stalinističnih čist se je kar nekajkrat znašel na robu preživetja, obtoževali so ga celo, da je trockist, a se je vsakič za las rešil. Ker se je potem izkazal za zelo poslušnega in učinkovitega pri odstranjevanju nezaželenih (jugoslovanskih) komunistov, je s posredovanjem Josipa Kopiniča napredoval vse do generalnega komisarja KPJ. Dejstvo namreč je, kot pravi prof. Pirjevec, da je bil na mesto vodje postavljen od Kominterne in da mu je vso avtoriteto dala Moskva. Najprej se je lotil temeljite preobrazbe partije, saj sta v njej vladala nered in frakcionaštvo. Uvedel je nov sistem stroge hierarhije in pripeljal številne nove (mlade) sodelavce (Kardelj, Đilas, Ranković, Ribar ...). Uvedel je torej stalinistično partijo. Do vojne je bil Moskvi nadvse zvest in je poslušno izpolnjeval ukaze, brez ugovaranja, ki ga ni trpel niti od svojih podrejenih.

Politični biograf, Pero Simić, v nekem intervjuju (iz maja 2010) razlaga, da je na podlagi večletnega pregledovanja arhivov (tudi v Moskvi) našel novo gradivo o Titu, njegovi osebnosti in delu, ki bo v pomoč pri nadaljnjem raziskovanju. Pravi, da je bila dolgo znana le olepšana slika o Titu, ki je bila narejena za potrebe politike in je pogosto v popolnem nasprotju z dejstvi. Taka naj bi bila tudi Dedijerjeva biografija, ki je nastala v funkciji ustvarjanja Titovega mita na Zahodu in doma. Simić je prišel do zaključka, da Tito sprva ni bil skrajnih levičarskih prepričanj, da se je trda komunistična ideologija v njem izoblikovala šele, ko je videl, da lahko na tak način pride na oblast. Bil naj bi namreč izredno iznajdljiv in je imel močne organizacijske sposobnosti, povzpel se je predvsem zaradi sodelovanja z NKVD, s čimer je, vsaj posredno, pripomogel k tragedijam velikega dela jugoslovanskih žrtev stalinističnih čistk (ubitih naj bi bilo okoli 800 jugoslovanskih komunistov). Generalni sekretar KPJ je leta 1940 postal zato, ker ga je tja postavila Moskva, saj je bil najboljši stalinist, najbolj lojalen Stalinov sodelavec. Sicer pa so bile notranje čistke 'posebnost' komunističnih partij ves čas, tako tudi v Jugoslaviji, že pred informbirojem.⁵

Ko pa je enkrat izbruhnila vojna, je že prišlo do prvih razhajanj in nesoglasij med njim in Stalinom. Za Stalina je bila namreč 2. sv. vojna boj proti Nemcem, vojna za domovino (ne ideološka!), Tito pa je poleg osvoboditve v vojni videl krizo in priložnost, ki jo je bilo nujno potrebno izkoristiti za izpeljavo revolucije. Iz Moskve so prihajala opozorila, da boju ne smejo dajati ideološkega predznaka, ki pa je v Jugoslaviji vedno bolj prihajal v ospredje, spor pa naj bi se vlekel oz. stopnjeval skozi celo obdobje vojne. Šlo pa je pri tem predvsem za to, da se je Stalin bal reakcije zahodnih zaveznikov in da bi ti mislili, da se v Jugoslavijo vršijo njegova navodila, zaradi česar je (med drugim) leta 1943 ukinil Kominterno (kot znak, da ne namerava širiti revolucije). Tako je bil tudi II. Avnoj v popolnem nasprotju z željami Stalina in zato sovjetski tisk nekaj časa ni hotel objaviti njegovih sklepov, šele ko je videl, da Zahod ne protestira in da je začel podpirati Titove partizane (leta 1944), je Stalin rahlo spremenil taktiko. Na kasnejših srečanjih so se zavezniki dogovarjali tudi o usodi Jugoslavije, v smislu, da naj bi bila po vojni v sovjetskem bloku, a ne komunistična, temveč naj bi sprejeli kompromis z meščanskimi strankami in morda celo vrnili kralja na oblast. Tito se je s Stalinom prvič srečal leta 1944, ko sta se dogovorila o akcijah Rdeče armade (v nadaljevanju RA), ki je

⁴ Predavanje prof. Jožeta Pirjevca na temo "Titov odnos do SZ", Cankarjev dom (TR3), 16. november 2011.

⁵ Gregor Gruber, Miha Škorl, "Tito je fasciniral ves svet", *Dobro jutro* (8. maj 2010), str. 12-14.

potem zares hitro osvobodila Srbijo – veliko je bilo incidentov, ker se je RA obnašala zelo osvajalsko in nasilno, kar je le še poglobljalo slabe odnose. Pirjevec poudarja, da je treba sprejeti dejstvo, da bi Tito težko (ali vsaj ne tako hitro) zmagal brez RA, še posebej v Srbiji, kjer sploh ni bilo masovnega partizanskega gibanja in da so Jugoslovani na to pomoč (pre)hitro pozabili.

Na drugi strani pa so jo Sovjeti pretirano poudarjali, v smislu, da so hoteli povsem izničiti uspehe NOV in partizanov, ki so jih ves čas in ob vsaki priložnosti dajali v nič. Stalin in Tito naj bi se srečala vsega trikrat in vsakič naj bi bilo zelo napeto; Stalin naj bi namreč imel močan odpor do Tita, ker je imel ta premočno karizmo, poleg tega sta oba hotela »vladati« in se nikomur pokoriti. Do ponovne zaostritve odnosov je prišlo po konferenci na Jalti (februar/marec 1945), ker so se tam zavezniki glede Jugoslavije dogovorili za vpliv 50:50, za mešano skupščino, glede poteka njenih meja ... Tito naj bi bil zelo besen, znašel pa se je po svoje – sklenil je vlado s Šubašičem in vključil 'meščane' brez Stalinove vednosti in privoljenja, v prepričanju, da ne bo težav; poleg tega so maja 1945 partizani že prišli do Trsta, a so se morali potem umakniti (IX. korpus). Jugoslavija je sicer močno potrebovala Rusijo na pariški mirovni konferenci in vse kar je dobila, je dobila po njeni zaslugi, sicer pa še tega ne bi, pravi Pirjevec; pri čemer misli na celotno mejo od tromeje do Hrvaške in cono B STO. Tu pa naj bi se zgodba o pomoči in sodelovanju tudi zaključila.

Po svoje je reševal tudi vprašanje vseh domačih sovražnikov. Kljub temu da naj bi Tito že maja 1944 izdal ukaz, da je treba masovno pobijanje za vsako ceno preprečiti, je občutek ogroženosti, ki je izhajal iz hude napetosti med partizanskimi silami ter zavezniki, ki so brezpogojno zahtevali umik iz Trsta oz. celotnega strateško pomembnega območja, jugoslovansko vodstvo »silil« k odločitvi, da je potrebno čim prej uničiti čim več jugoslovanskih kolaborantov. Predvsem o tem naj bi tekla beseda na sestanku načelnikov OZNE konec decembra 1944 in sklep, sprejet z Rankovićem na čelu, je bil, da bodo vsi pripadniki kvizlinških enot fizično iztrebljeni. Bali so se namreč, da bi se ti ljudje, v primeru spopada z zahodnimi zavezniki, postavili na nasprotnikovo stran. Tako se je pričelo »pravično« obračunavanje z vsemi sovražnimi elementi, pri čemer je v Sloveniji, kot lokalni voditelj OZNE, 'akcijo' vodil Matija Maček. Sicer je med 2. svetovno vojno v Sloveniji in Jugoslaviji delovalo več različnih varnostno-obveščevalnih služb, ki so se razvile skupaj z organizacijo NOV in POS, tako da je kasneje vodenje in organizacijo prevzel Glavni štab (GŠ) oz. njegov obveščevalni oddelek. Kot vsejugoslovansko obveščevalno organizacijo so maja 1944 ustanovili t. i. Oddelek za zaščito naroda/ljudstva (krajše OZNA), ki je v Sloveniji spadal pod odsek za notranje zadeve pri Predsedstvu SNOS (začasna vlada). Po koncu vojne je ostala v sestavi jugoslovanske armade (JA) in bila popolnoma centralizirana. Spomladi 1946 so jo vključili v ministrstvo za notranje zadeve in jo preimenovali v Upravo državne varnosti (ali krajše UDV). Ker pa je bila kratica v srbohrvaškem jeziku UDB, se je uveljavilo največkrat uporabljeno skrajšano ime »UDBA/udba«. Sprva je odkrivala predvsem ostanke sodelavcev okupatorja, po sporu z IB-jem pa je pozornost z Zahoda preusmerila na vzhodni blok. Zadeve državne varnosti so ostale v izključni pristojnosti federacije, opravljale pa so jih enote na zvezni, republiški, pokrajinski oz. oblastni in okrajni ravni. Po letu 1966, ko se je preimenovala v Službo državne varnosti (SDV) in so ji končno natančneje določili področja delovanja, se je pričela vse bolj decentralizirati in osvobajati zveznega nadzora.⁶

⁶ Enciklopedija Slovenije, s.v. "Varnostno-obveščevalna služba OF".

Pirjevec v svoji knjigi *Tito in tovariši* piše, da Tito »te krvave rihte ni nikoli obžaloval, nasprotno, zdela se mu je več kot upravičena, še posebno v trenutku, ko se je sprl s Stalinom«. In sicer iz razloga, ker takrat ravno zato ni moglo priti do oboroženega in organiziranega odpora proti vodstvu, saj so glavno moč reakcionarnih elementov likvidirali že prej, torej v času narodnoosvobodilnega boja. Prepričan naj bi bil, da je sodbo izrekel narod sam in da je bila zato odločitev, ki je pripeljala do likvidacije skoraj 200.000 kolaborantov, pravilna. Sicer pa naj bi takšne odločitve raje prelagal na druge, največkrat na Rankovića. Dejstvo je, pravi Pirjevec, da se je njegov režim že od samega začetka 'vzpenjal' iz grozodejstev, katerih zgovoren primer je bil tudi sistem vojaških taborišč in zaporov, uveden po vojni.

Vladavina KPJ oz. njenega devetčlanskega politbiroja ali še jasneje rečeno – njegovega sekretariata, ki so ga sestavljali Tito, Kardelj, Ranković in Đilas, naj bi se po vojni začela s precejšnim neredom. Tito naj bi se s svojimi sodelavci na vseh ravneh posvetoval na neformalen način. Vladal je predvsem z močno vojsko, ki je imela ogromno večino v partiji in seveda OZNO, ki se je borila proti notranjemu in zunanjemu resničnemu ali namišljenemu (!) sovražniku. »Četverica na oblasti si je razdelila Jugoslavijo v fevde.« Tito je položaj obvladoval globalno, s Kardeljem se je bolj podrobno posvetil še Hrvaški, Kardeljeva 'specifika' je bila sicer Slovenija, medtem ko sta si Ranković in Đilas razdelila Srbijo in Črno goro, »preko svojih vazalov« pa še Makedonijo, Kosovo, Vojvodino in BIH. Druga raven pa je bila paleta obveznosti – Kardelj je imel nalogo oblikovalca družbenega sistema in zunanje politike, Ranković je bedel nad notranjimi zadevami, Đilas pa nad intelektualnim življenjem, ki je vključevalo tudi agitacijo in propagando. Politbiro je večino odločitev četverice poslušno sprejel in potrdil.⁷

Jugoslovani so bili sicer na trenutke celo bolj stalinistični od samega Stalina, a so jim uspehi, ki so jih dosegli med vojno, močno stopili v glavo, tako da so postali za moskovski okus veliko premalo hlapčevski, kar se je kazalo tako rekoč na vsakem srečanju z Rusi. Najbolj topli so bili odnosi v letu 1946, ko si je Stalin, ob Titovem drugem uradnem obisku v SZ, še relativno močno prizadeval za ugodno razrešitev jugoslovansko-italijanske meje. Posledica prijateljskega obiska so bile tudi obveze sovjetske vlade, da bo podpirala obnovo jugoslovanske vojne industrije, tako da jo bo na podlagi dolgoročnega kredita oskrbovala z orožjem, strelivom in drugim potrebnim. Dobro voljo in trenutek naklonjenosti pa je že kaj kmalu zasenčilo nezadovoljstvo Jugoslovancev, ki se niso strinjali z načinom, s katerim so Sovjeti reševali tržaško vprašanje – odločitev velikih sil je namreč bila, da ustanovijo Svobodno tržaško ozemlje (STO). Drugi velik problem je bil, da so si Sovjeti gospodarsko sodelovanje predstavljali popolnoma drugače kot Jugoslavija, ki je sprva naivno verjela v brezpogojno pomoč, v smislu podpore v hrani, surovinah, posojilih in tehnologiji, ki bi državo postopoma peljala v industrializacijo. Stalin pa je na drugi strani hotel Jugoslavijo enako ali še bolj kot politično obvladovati gospodarsko. Njegov namen je bil, svojo 'varovanko' čim bolj izkoriščati, industrializacijo in tehnologijo pa čim bolj zavirati in jo s tem ohraniti na ravni agrarne države, s čimer bi jo lažje nadziral in izrabljaj. V svojem »idealu človeške družbe« so zato Tito in vodstvo okoli njega kaj kmalu začeli prepoznavati, sicer tako osovražene, imperialistično-hegemonistične silnice.

⁷ Jože Pirjevec, *Tito in tovariši* (Ljubljana, 2011), str. 200-207.

Kot edino odporniško gibanje v Evropi, ki je preraslo v vojsko, ki se je bila sama zmožna boriti proti okupatorju in vsem odpadniškim skupinam ter pri tem zmagati oz. uspeti, so si jugoslovanski komunisti povsem upravičeno lastili pravico do večjega manevrskega prostora, do svoje poti in lastnih odločitev. V tem je bila poglavitni razlika med njimi in ostalimi državami »ljudske demokracije«, katerih ozemlje je dejansko osvobodila RA. Tito ni hotel konkurirati Stalinu, še manj pa ni hotel biti njegov vazal ali če citiram Pirjevca »je Tito nastopal predvsem kot satrap nacionalističnega ljudstva, namesto da bi postal brezimni moskovski knez. To pa je bilo usodno. Kajti v Stalinovem svetu ni bilo prostora za svobodne ljudi, pa naj so mu bili še tako vdani«. ⁸

K ne najboljšim odnosom je precej pripomogel tudi Titov precejšen apetit po obvladovanju Balkana. Močno napeto je bilo tako celo leto 1947, saj je hotel poleg povezovanja z Bolgarijo in Albanijo oblikovati povsem svoj tabor ter eksportirati revolucijo v Grčijo, Italijo in celo Španijo. V grški državljanski vojni je podpiral komunistične enote generala Markosa, s čimer se nista strinjala niti Vzhod še manj pa Zahod, saj sta se Stalin in Churchill že leta 1944 dogovorila o razmejitvi vplivnih območij, po kateri je Grčija spadala v tabor kapitalističnih zaveznikov. Tito pa svojih ambicij – spremeniti Balkan pa tudi severno Italijo in južno Francijo v žarišče revolucionarnega gibanja – temu ni hotel prilagajati in zato je napetost narasla celo do te mere, da so se Američani in Britanci resno ukvarjali z možnostjo napada na Jugoslavijo, za katero so bili prepričani, da je le podaljšana roka Sovjetov. A 'na koncu' se je njihov odgovor razvil v gospodarsko-finančni smeri, v t. i. Trumanovo doktrino in Marshallov načrt, s katerim so ZDA (od Velike Britanije) prevzele politični in finančni »protektorat« nad vsemi državami zunaj sovjetskega bloka, ki so bile (ali naj bi bile) notranje ali zunanje ogrožene od komunizma. V prvi vrsti sta bili to Turčija in Grčija oz. njena zakonita vlada.

V sklopu svojih teženj se je Tito hotel samostojno povezati tudi z Bolgarijo, in sicer v federacijo oz. dualistično državo, kakor so si to predstavljali Bolgari, kar pa bi ponovno ogrozilo pozicije Zahoda. Zato je ta že na jaltski konferenci protestiral pri Stalinu, ki je pritisnil na obe vpleteni državi, še posebej na Bolgarijo, ki mu je bila bolj poslušna, rezultat pa je bil zamrznitev pogajanj. K federaciji, ki jo je načrtoval, je Tito nameraval pritegniti tudi Albanijo, s čimer bi na Balkanu ustvaril veliko socialistično državo, h kateri bi težile tudi »ljudske demokracije« v Srednji Evropi. Hotel pa je uresničiti še en cilj – združiti razkosane Makedonije, v eni državi pod svojo oblastjo. Ker načrti v Italiji in Franciji niso uspeli, je Jugoslovanom ostala le še Španija oz. njena gverila, ki so jo podpirali še vse leto 1946 (a tudi tu ni bilo rezultatov).

Čeprav si je Stalin, kot rečeno, hotel zagotoviti popoln nadzor nad sanitarnim kordonom ob svojih zahodnih mejah, pa niti slučajno ni želel dajati vtisa, da se na Vzhodu oblikuje nekakšna nadnacionalna enota. Dobro se je zavedal, da bi to le pospešilo povezovanje Zahoda in povečalo prisotnost Američanov na stari celini in v Sredozemlju. Zato mu je bilo sklepanje zavezništev med njegovimi sateliti, ki jih je sprožila Jugoslavija, še toliko bolj moteče, poleg tega pa po njegovem popolnoma nepotrebno in nekoristno. ⁹ Ni bilo namreč dopustno, da bi satelitske države bodisi v medsebojnih odnosih bodisi v odnosih z Zahodom razvijale politično akcijo, ki je prej ne bi potrdila Moskva. In tako je bilo tudi z jugoslovansko-bolgarsko pogodbo, ki naj bi skrivala nevarnosti prevelikih

⁸ Jože Pirjevec, *Tito in tovariši* (Ljubljana, 2011), str. 226.

⁹ Jože Pirjevec, *Tito, Stalin in Zahod* (Ljubljana, 1987), str. 48.

samostojnih korakov, katere primer je bil dogovor o njunem (možnem) neposrednem vmešavanju v grško državljansko vojno.¹⁰

V začetku leta 1947 so Stalin, Tito in Dimitrov sicer ponovno obudili pogovore o jugoslovansko-bolgarski federaciji, ki naj bi bila sprejeta po podpisu mirovne pogodbe v Bolgariji, a so bile besede in obljube, ki sta si jih državnik izmenjala na Bledu avgusta 1947 preveč velikopotezne in ko je zanje izvedel Stalin, se je na pakt o sodelovanju, sklenjenem brez vednosti SZ, odzval močno negativno. Oba – Tito in Dimitrov – sta se povlekla nazaj in pogovori o federaciji so ponovno zastali oz. 'čakali na ugodnejši čas'.

To je kljub nenehnemu gladenju nesporazumov že bil čas močnega zaostrovanja odnosov med SZ in Jugoslavijo, kar se je kazalo tudi na drugih področjih – Jugoslavija RA ni bila pripravljena dati na razpolago nekatere od svojih pomorskih baz (Pulj, Šibenik, Boka Kotorska), niti ni Sovjetom dovolila graditve novih pristanišč, svoje dvome o jugoslovanski lojalnosti pa so v domovino poročali tudi politični in gospodarski predstavniki SZ, vse iz razloga, ker se jim Tito in ostalo vodstvo niso pustili nadvladati. Motilo pa jih je tudi, po njihovem mnenju, neprestano, pretirano poudarjanje vloge Jugoslavije v komunističnem svetu, ki naj bi odmevala skoraj v vsakem referatu in javnem govoru vodilnih, namesto da bi dali odločilni pomen SZ in njeni armadi. Prisojali so jim veliko preveč nacionalizma in veliko premalo (delavskega) internacionalizma, pri čemer so bile nekatere obtožbe upravičene, spet druge pretirane. Delovanje voditeljev KPJ, njihov 'sovražni' odnos do SZ, pretirano poudarjanje svoje vloge na Balkanu, vse to je govorilo o avanturizmu, ki so ga vodili v zunanji politiki, o nagnjenju, da so gledali na Jugoslavijo kot na nekaj samozadostnega, zunaj okvira revolucije in socializma. Vsaj tako je stvar videl Stalin, v Titu in njegovih tovariših je videl ozke nacionaliste, ki so stopili na pot izdaje socialistične fronte. Da bi zadeve spremenil sebi v prid in dal jasno razumeti, »da hoče spremeniti komunistične sile v Evropi v falango, ki naj bi korakala skladno z njegovo voljo«,¹¹ je septembra 1947 ustanovil t. i. Informacijski biro, ki je bil obenem tudi odgovor Zahodu na Trumanovo doktrino.

V ta namen so se med 22. in 27. septembrom v Sklarski Porębi na Poljskem na tajnem sestanku zbrali vsi najvišji predstavniki devetih najpomembnejših partij Vzhodne in Zahodne Evrope. A Stalinov namen se je razlikoval od tistega, ki ga je Tito že leta 1945 navedel kot razlog, da bi ustanovili takšno politično telo kot nasledek nekdanje Kominterne – in sicer kot posvetovalno organizacijo med vsemi partijami. Na srečanju so govorili predvsem o tem, kako morajo politično, gospodarsko in vojaško strniti vrste nasproti Zahoda, s katerim bi lahko kaj hitro prišlo do oboroženega spopada. Istočasno pa je v Jugoslaviji odmeval Titov govor, kako Jugoslavija ne misli biti igrača v rokah velikih in da se namerava z vsemi (!) državami pogovarjati le kot enaki z enakimi, kar je Stalina še bolj prepričalo, da Tito vodi dolgoročno in načrtno protisovjetsko politiko.

V ustanovnem aktu je bil kot sedež organizacije in njene revije s pomenljivim naslovom *Za trden mir, za ljudsko demokracijo* določen Beograd, kar je Tito razumel kot potrditev svoje politike, a je kaj kmalu postalo jasno, da je bil pravi Stalinov namen, imeti v glavnem mestu Jugoslavije čim več svojih ljudi, ki bi ga natančno obveščali, kaj se tu dogaja. Tako mu je kmalu prišlo na ušesa, »da v Beogradu vlada skupina, ki navzven na

¹⁰ Prav tam, str. 54.

¹¹ Jože Pirjevec, *Tito in tovariši* (Ljubljana, 2011), str. 233.

vse pretege hvali VKP in Sovjetsko zvezo (...), v ozkem krogu posvečenih pa trdijo, da se je VKP izrodila, da socializem v ZSSR ni več revolucionaren, da tam vlada velikoruski šovinizem (...)¹². Da počutje v Kremlju ni najboljše in da se nekaj pripravlja, so kmalu izvedeli tudi določeni jugoslovanski agenti in obveščevalci, nekateri celo že, da bo Stalin za akcijo proti Titu uporabil ravno IB. Eden od njih, Josip Kopinič, naj bi o tem obvestil samega maršala, ki pa naj bi mu odgovoril, da temu ne more verjeti in da gre gotovo le za spletke sovjetskih obveščevalnih služb. Brez pomislekov je nadaljeval s svojo agresivno zunanjo politiko.

Stalin je imel ob srečanju v Szklarski Porebi tri poglobitvene namene:¹³

- z manifestacijo komunistične enotnosti odgovoriti na nedavne izzive Zahoda,
- dopovedati 'bratskim' partijam, da je minil čas neodvisne in svobodne izbire poti v socializem,
- in glavno, osamiti Jugoslavijo oz. njeno vodstvo in ga prisiliti, da se skupaj z drugimi partijami prilagodi usmeritvi, ki jo je določila Moskva.

Past nastavljena Jugoslovanom je bila v dobro premišljenem Stalinovem stilu – ene hvaliti, druge karati, potem pa spet obratno, s čimer je vse skupaj držal v pesti. Bil je namreč odločen, da bo vzhodno Evropo spremenil v monoliten blok in bil zato skrajno nezadovoljen z Jugoslovani, ki so si v najmanj primernih trenutkih privoščili presenetljive in samosvoje poteze. Znamenja sovražnosti, s katero so iz Kremlja opazovali Tita in njegove, so bila sprva komaj zaznavna, toda za poznavalce spremenljive »gospodarjeve volje« več kot zgovorna. Tako je Beograd že sredi leta 1947 postal prestolnica, kamor za ugledne osebnosti komunističnega sveta ni bilo primerno iti.¹⁴

Skoraj ves čas (že pred odkritim sporom) je potekala nekakšna časopisna ali tiskovna vojna med beograjsko *Borbo* in moskovsko *Pravdo*, največkrat o tem, kakšna je bila dejanska vloga RA pri osvobajanju Jugoslavije, pri čemer so si bila mnenja in argumentacije močno nasprotna. Zapletlo se je tudi pri vprašanju oborožitve JA, ki je hotela sodobnejšo opremo, ki pa ji jo Sovjeti niso bili pripravljeni dati, češ da je tako ali tako ne rabi, saj ima njih.

Kaplja čez rob Stalinove potrpežljivosti pa naj bi bila Titova politika do Albanije, ki jo je skušal spremeniti v jugoslovanski protektorat, čemur pa Stalin (morda) niti ne bi nasprotoval, če ne bi Jugoslavija (preveč odkrito) preprečevala neposredne stike Tirane z Moskvo. Za takšno obnašanje so bili v Kremelj poklicani visoki jugoslovanski predstavniki (Đilas in Popović), ki so bili priča odkritemu nezadovoljstvu *vožda*. Podoben prijateljski pakt kot z Albanijo julija 1947, je Jugoslavija potem podpisala še z Bolgarijo novembra 1947. Oba voditelja sta bila pozvana na zagovor, da bi enkrat za vselej razrešili 'nesoglasja' med tremi vladami, med drugim tudi Titovo samovoljno odločitev, da v Albanijo pošlje divizijo, navidezno kot obrambo pred Grki. Stalin se je namreč bal posredovanja Zahoda in morebitne 'prevelike otoplitve' hladne vojne. Po Stalinovem oz. Molotovem opozorilu, naj bi bil Tito sicer pripravljen umakniti enote, a škoda je bila po njihovem mnenju že narejena. Medtem ko se je Dimitrov nemudoma odzval 'vabilu' v Kremelj, pa je Tito, ki je očitno vedel s kom ima opraviti, temu raje previdno izognil ter tja poslal Kardelja in Bakarića, medtem ko je bil Đilas še vedno

¹² Prav tam, str. 235.

¹³ Jože Pirjevec, *Tito, Stalin in Zahod*, (Ljubljana, 1987), str. 27.

¹⁴ Prav tam, str. 32.

tam. Vsi trije naj bi se ob tem obisku čutili močno ogrožene. Znano je nočno srečanje Kardelja s Stalinom in Bolgari 10. februarja 1948, ki je bilo polno očitkov in graje zaradi nedopustnosti odstopanja od »pravega« stališča, torej sovjetskega. Naslednji dan sta bila Kardelj in Dimitrov dejansko prisiljena podpisati meddržavni pogodbi s SZ, s katerima naj bi se v prihodnje o vsem najprej posvetovali z Moskvo. Med drugim so se pogovarjali tudi o dokončni realizaciji jugoslovansko-bolgarske federacije, seveda pod diktatom SZ, ki pa je jugoslovansko vodstvo ni nameravalo izpeljati, saj bi zanje pomenila politično smrt.

Še preden pa se je trojica vrnila domov, so se v sosednjih državah začeli dogajati pomenljivi dogodki, ki so napovedovali nekaj večjega – javno kritiziranje jugoslovanskega vodstva, odstranjevanje Titovih slik, gospodarski pritiski ... Doma je o zadevah razpravljala politbiro CK KPJ in sprejel odločen sklep – kljub temu da sovjetski tovariši očitno mnoge njihove sklepe ne razumejo v pravi luči, je potrebno slediti svoji liniji! Naivno ali pa pokroviteljsko stališče do sovjetske zunanje politike so zaenkrat torej še obdržali in ga tudi javno izražali, po drugi strani pa nadaljevali prav z vsem, kar jih je od »večjega brata« oddaljevalo. Konec februarja 1948 je sledil udarec v obliki odpovedi pogajanju o podaljšanju trgovinske pogodbe, na kateri pa je slonel skoraj celoten petletni gospodarski plan, izhajajoč iz tesnega sodelovanja Jugoslavije s SZ ter ostalimi državami njenega bloka. Na sestanku politbiroja so bili tako zaskrbljeni, da naj bi celo sam Tito predlagal svoj odstop z mesta predsednika vlade, »a po *Dilasovem prepričanju, bolj zato, da vidi, ali lahko računa na njihovo podporo ali ne*«. ¹⁵ Ko pa je videl, da je na varnih tleh, je počasi načel kritiko Rusov, ki da jih hočejo držati v ekonomski in politični odvisnosti, čemur so tudi drugi pritrjevali. Vsi naj bi bili istega mnenja, razen minister za finance in generalni sekretar Ljudske fronte Žujović, ki naj bi vse informacije takoj javil naprej, tako da so zelo hitro prišle do samega Stalina, ki naj bi jugoslovanski CK obsodil za »*lažne tovariše Sovjetske zveze*«. ¹⁶

Ker ni več zaupala nikomur, je jugoslovanska vlada, po poročanju sovjetskega veleposlanika, vsem svojim organom prepovedala dajati kakršnakoli gradiva, svojim tajnim službam pa naročila povečanje nadzora, kar pa naj bi bil po mnenju veleposlanika dokaz izrazite spremembe odnosa do SZ. Dejstvo, da je že v najvišjem jugoslovanskem vodstvu prihajalo do, sicer redkih, »odpadnikov« oz. drugače mislečih od uradne linije, je takoj povzročilo splošno nezaupanje in posledično evforičnost, ki je kasneje preseгла vse meje zdravega razuma. Na začetku je zadevo na obeh straneh podpihoval že omenjeni Žujović, kasneje pa se je »gibanje« razmahnilo, pri čemer nikoli ni postalo zares množično, za kar je dobro poskrbela predvsem UDBA.

Medtem je Stalin sprejemal svoje odločitve, ki so se mu zdele v dani situaciji najboljše. Najprej je marca 1948 umaknili vse sovjetske vojaške svetovalce, ki naj bi se v Jugoslaviji počutili nezaželene in osovražene, že naslednji dan so bili iz istih razlogov odpoklicani še vsi civilni sodelavci, česar Jugoslovani niti niso obžalovali, saj so si skušali pridobiti zaveznike na najbolj občutljivih položajih. Je pa Jugoslavija nekatere strokovnjake vseeno močno potrebovala in zato skušala pri sovjetski vladi in njenemu predsedniku Molotovu prepričati nenaden odhod, a brez uspeha.

Sledilo je pismo Stalina Titu in CK-ju, v katerem ju je obtoževal sovražnega odnosa do SZ ter svaril pred napačno potjo, ki so jo očitno izbrali. Kritiziral je tudi dejstvo, da se

¹⁵ Jože Pirjevec, *Tito in tovariši* (Ljubljana, 2011), str. 242.

¹⁶ Prav tam, str. 243.

KPJ, ki dejansko vlada, pol legalno skriva za krinko Ljudske fronte (LF), zanemarija notranjo demokracijo (saj večina članov CK ni bila izvoljena) ter da njena struktura na splošno ni v skladu z marksistično-leninistično. Zamrl naj bi tudi pravi duh razrednega boja, na podeželju in v mestih pa da se krepijo kapitalistični elementi in oportunistem. Čeprav so si jugoslovanski komunisti »iznajdbo« LF šteli v čast, so se zavedali nekaterih problemov partije, ki je dejansko obdržala nadzor nad vsem državnim aparatom, čeprav ga je izvajala na diskreten način. Niti ni bilo splošno znano, kdo so člani politbiroja, celo sama beseda komunizem naj se ne bi pogosto uporabljala, »čeprav je bila Jugoslavija med vsemi sovjetskimi sateliti s stališča doktrine nedvomno najbolj ortodoksna in monolitna«. ¹⁷

Tako je nastala nekakšna smešna paradoksalna situacija, da so najbolj zvesti posnemovalci postali najhujši odpadniki in izdajalci. V svojem odgovoru se je Tito osredotočil predvsem na neutemeljene obtožbe in tožil, da so Sovjeti slabo in napačno informirani ter tako na vidijo prave plati jugoslovanskih razmer. Poudaril je presenečenje in osebno prizadetost nad tonom Stalinovega pisma, obenem pa spodbujal k razrešitvi sporov in medsebojnemu razumevanju. Šel pa je še dlje in načel določene sporne teme, po njegovem pravo bistvo spora, in sicer vprašanje medsebojnih odnosov in pojmovanje nacionalne suverenosti. Za Stalina je bilo namreč samoumevno, da se mora politična usmeritev vsake »ljudske demokracije« povsem skladati s smerjo SZ. Tito, ki mu je sicer priznaval pomen sovjetske zgodovinske izkušnje, pa je vseeno poudarjal smisel spoštovanja lokalnih razmer in izkušenj. Jugoslovansko izkušnjo naj bi razumel kot nadaljevanje in bogatenje pridobitev oktobrske revolucije, kar je pomenljivo izrazil: »Tudi če kdo še tako ljubi prvo deželo komunizma (...), nikakor ne more manj ljubiti svoje domovine, ki prav tako gradi socializem.« ¹⁸ Naloga SZ naj bi bila po njegovem mnenju predvsem podpiranje 'novih' držav s svojo avtoriteto, ne pa njeno vmešavanje v njihovo notranje življenje (kasneje je odgovor omilil, saj se je zavedal svojega ranljivega položaja). Odločili so se tudi za sklic plenuma CK (ki ni bil sklican že od leta 1940) in sklic V. kongresa partije (ki ga ni bilo že dvajset let). Tajno sejo politbiroja so sklicali 12. aprila 1948. Tito naj bi razlagal pravi srž spora in od prisotnih zahteval, da se morajo opredeliti do »strašnih laži, ki so prihajale iz Moskve« ¹⁹ oz. med njim in Stalinom. Za glavna nosilca prosovjetske usmeritve v Jugoslaviji so obsodili dva ministra, Žujovića in Hebranga (predvsem zaradi priljubljenosti na Hrvaškem), ki so jima 'dodali' tudi krivdo za napetosti med državama. Predvidevali so sicer, da zelenih rezultatov ne bo, da Stalin ne bo priznal svoje zmotljivosti, kar se je tudi zgodilo. Stalin je protestiral oz. celo odkrito grozil s sankcijami, a Tito in ostali se niso pustili zmešati. Zavedali so sicer se, da s tem ravnajo enako kot Stalin s svojimi nasprotniki, a o tem niso govorili, temveč samo izvajali!

Ponovno je Tito razbesnel Stalina s tem, da je glasno protestiral proti nameram Zahoda, da bi STO v celoti vrnil Italiji, pri čemer se ni posvetoval s SZ, kot je to predvideval dokument, ki ga je v Moskvi dva meseca prej podpisal Kardelj. Sledil je pisni ukor, ki je bil mešanica posmeha, cinizma ter resnih obtožb in svaril, da pa bi ga vzeli dovolj resno, ga je Stalin poslal v vednost vsem vodstvom članic IB-ja ter pri tem zahteval, naj se izrečejo na kateri strani so. Seveda so mu vsi enodušno in glasno pritrdili (pa če so tako dejansko mislili ali ne) in krog okoli KPJ se je pričel manjšati. Jugoslovansko vodstvo je sicer do zadnjega vztrajalo pri izražanju zvestobe Stalinu – »utelešenju

¹⁷ Prav tam, str. 246.

¹⁸ Prav tam, str. 247.

¹⁹ Prav tam, str. 249.

*marksistične teorije*²⁰ – v bistvu pa so svoja stališča že zavzeli, potrebno je bilo prepričati še nižje kadre, ki o zadevi niso vedeli ničesar. Sledilo je razčiščevanje znotraj partije, tako da se je že sredi aprila 1948 tudi na nižjih ravneh partijske piramide začela razprava o Stalinovih obtožbah. Jugoslovansko vodstvo je hotelo pred dokončno odločitvijo preveriti trdnost in podporo v svojih vrstah, da bi videli, do kam so jim pripravljene slediti. Do začudenj in zapletov je prišlo povsod, najbolj zapletene pa so bile razmere v Črni gori, ki je bila tradicionalno navezana na Rusijo in zaradi zgodovinskih razmer izjemno toga. Čim nižja je bila lestvica partijske hierarhije, tem bolj glasne so bile pripombe in skrbi glede pravilnosti usmeritve vodstva v Beogradu. Kljub temu pa se je večina opredelila za Tita. K temu je gotovo največ pripomogla nedavna izkušnja vojne, iz katere so jih njihovi voditelji uspešno pripeljali do svobode in obljubljenega 'novega začetka'.²¹ Jemati pomen in veljavo narodnoosvobodilnemu boju, kot je to poskušal Stalin s pretiranim poudarjanjem vloge RA, je pomenilo prizadeti ponos milijonov Jugoslovancev, ki so bili ne glede na etnične, religiozne ali ideološke razlike, neizmerno ponosni na svojo veliko preizkušnjo s tolikšnimi žrtvami in trpljenjem.²²

Spor postane javen

Sovjeti so nadaljevali s svojim načrtom – sklicem sestanka IB-ja, kamor so bili 'povabljeni' tudi jugoslovanski predstavniki in kjer naj bi razčistili vsa nesoglasja. A dobro obveščeni in Titu zvesti ljudje so njemu in vsem najvišjim politikom odsvetovali udeležbo na konferenci, saj bi jih tam najverjetneje aretirali. V žerjavico ni hotel poslati niti koga od svojih najožjih sodelavcev, čeprav je bil eden od glavnih ciljev sočasne sovjetske politike vnesti spor v vodilno skupino, s spodbujanjem rivalstva in ideoloških razlik. Tako so povabilo zavrnilo, obenem pa še vedno zagotavljali svojo pripravljenost dokazati neupravičenost obtožb. Stalin jih je zavrnil z odgovorom, da je IB organizem, ki deluje na kolektiven način in da pomeni jugoslovanska odklonitev njegove sodbe izdajstvo mednarodnega proletariata ter je izraz osovražene nacionalizma. S tem je spor pripeljal na želeno raven ideologije in bil ravno zato prepričan, da se ga Jugoslovani ne bodo upali in drznili zavrniti ter mu porušiti načrte. Medtem so skušali tudi nekateri drugi najvidnejši voditelji 'bratskih' partij, deloma samostojno, deloma po navodilih Moskve, omajati trdnost Titovega kroga in ga prepričati, da je najbolje za vse, da popusti Stalinu. A Tito se je ponovno odločil za svoj način – za čimprejšnjo organizacijo V. partijskega kongresa – s čimer bi Sovjetom in drugim članicam IB-ja dokazal, da je KPJ pripravljena sprejeti upravičene kritike in jih tudi popraviti. Dokazati je hotel zgodovinsko vlogo KPJ ter njeno vlogo v revolucionarno-socialistični preobrazbi države. S tem je končno stopila iz ilegale in se jugoslovanskim narodom pokazala v vsem svojem 'ugledu'. Svoj sklep, da se ne nameravajo udeležiti seje, so sporočili z obrazložitvijo, da se čutijo povsem neenakopravne. Dokument, ki so ga kasneje poslali na sejo IB-ja, je bil še zadnji poskus jugoslovanskih voditeljev, razložiti svojim tovarišem in sodnikom obenem, zakaj odklanjajo udeležbo na srečanju – da so sicer še pripravljene na sodelovanje, a da aktualna tema zadeva samo KPSZ in KPJ, ki lahko težave rešita z dvostranskimi pogajanjmi.²³

²⁰ Prav tam, str. 255.

²¹ Jože Pirjevec, *Tito, Stalin in Zahod* (Ljubljana, 1987), str. 93.

²² Prav tam, str. 160.

²³ Prav tam, str. 96-97.

Že okrog 20. junija so se začele tudi v zahodnem tisku širiti vesti o skorajšnjem sklicu IB-ja v eni izmed vzhodnih prestolnic. In res se je v Romuniji, v mestu Voila, že zbiral glavni štab vzhodnega bloka. Vsi njegovi člani so prišli na oblast leta 1945 in bili zato enotno usmerjeni, a kljub temu so bili nekateri proti dokončnemu prelomu z Jugoslavijo. Prevladala pa je sovjetska odločitev, s katero so se vse članice 'prostovoljno' ločile od Tita in njegovih nevarnih idej. S tem se je dokazala neomajna ubogljivost in dogma o nezmotljivosti najvišjega vodje. Čeprav je bila resolucija podpisana že nekaj dni prej, je izšla na dan 28. junija 1948, ki ima za Srbe močan simbolni pomen (Vidov dan).²⁴ Člani IB-ja so Tita in njegove ožje sodelavce obtožili odpadništva in »turškega terorističnega režima, poštene jugoslovanske komuniste pa povabili, naj jih čim prej odstavijo ter na čelo partije postavijo novo, internacionalno usmerjeno vodstvo«.²⁵ Resolucija je jugoslovansko vodstvo dolžila številnih teoretičnih in praktičnih grehov, o mednarodnih problemih, ki so bili glavni razlog za razhod, pa ni bilo besede. Tako je bil Stalin trenutno sicer v premoči, a je zaradi napačnih informacij močno precenil svojo moč nad jugoslovanskim prebivalstvom, saj je bil trdno prepričan, da bo s Titom in njegovimi obračunal največ v dveh mesecih. Glasilo CK KP Češkoslovaške *Rude Pravo* je objavilo celotno besedilo resolucije, naslovljeno na »tovariše« Tita, Kardelja, Đilasa in Rankovića. Vse jugoslovanske napake, ki jih je Stalin omenil že v svojih pismih, so bile našteje po teži in predložene v obsodbo komunističnemu svetu. Prikazano je bilo,

*»da so Jugoslovani vodili nepristojno politiko do SZ, njene partije in njenih zastopnikov v Jugoslaviji. Takoj za tem so bili našteji težki politični odkloni, s katerimi so z revizijo marksistično-leninistične teorije opustili nauk o razrednem boju in v partiji ustvarili birokratski režim, ki duši notranjo demokracijo. Njeni voditelji naj bi bili zaslepljeni od pretiranih ambicij, ponosa in domišljavosti, niso upoštevali upravičenih opozoril KPSZ, niti niso pristali, da bi o svojem delu poročali Informbiroju. Tako so se oddaljili od boljševiške poti, se samoizobčili iz družine bratskih komunističnih partij in s tem tudi iz njene organizacije«.*²⁶

Priložnost pa je IB izrabil še kot poziv »zdravim silam v Jugoslaviji«, naj se vrnejo na pravo pot. Ti zdravi elementi v KPJ naj bi prisilili svoje voditelje, da bi priznali svoje zmotne. Če tega niso zmožni, naj jih zamenja novo vodstvo, so pozivali. A tudi tu se je Stalin zmotil v prepričanju, da bo takoj prišlo do množičnega upora v njegovo korist. Poleg tega je partija, ki je bila sicer po številu v manjšini, v rokah držala prav vse vzvode oblasti. Zanj obtožbe niso bile nove, zadelo jo je predvsem to, da so sedaj postale javne. Na plenumu CK so ponovno zavrnilo vse obtožbe, dokument, ki je nastal, je bil enako dolg kot resolucija, napisan enako jasno in odločno. Prešli pa so tudi v protinapad, obtožili so IB, da je deloval proti lastnim pravilom in jim s tem povzročil nepopravljivo krivico. Odgovornosti za posledice ne mislijo prevzeti, so še dodali. Objavljen je bil še akt o izključitvi Žujovića in Hebraga iz KPJ in statut partije, kjer je bilo pomenljivo poudarjeno, da »je naloga partije biti v dobrih odnosih z vsemi državami, ki želijo sodelovati z Jugoslavijo na temelju spoštovanja njene neodvisnosti in enakosti ter v skladu z načeli listine Združenih narodov«.²⁷

²⁴ Prav tam, str. 129-31.

²⁵ Jože Pirjevec, *Tito in tovariši* (Ljubljana, 2011), str. 262.

²⁶ Jože Pirjevec, *Tito, Stalin in Zahod* (Ljubljana, 1987), str. 132.

²⁷ Prav tam, str. 134.

Ko je Stalin videl, da se ni zgodilo nič prevratniškega in da ima Tito v svoji državi v rokah vse niti – partijo, vojsko in policijo, sredstva javnega obveščanja, pa tudi množično podporo ljudstva, se je kmalu zavedel, da 'boja' ne bo tako hitro konec, a v zmago naj bi bil, po mnenju raziskovalcev, še vedno trdno prepričan. Medtem so skušali vodilni v Jugoslaviji čim bolj obvladati položaj, tako s svojim obnašanjem (Tito je prvič po vojni na uradnem dogodku nosil civilno obleko), kot s splošnim stanjem v državi, ki je potekalo povsem nemoteno in mirno – »*kao da ništa nije bilo*«. ²⁸

Takšen odziv Jugoslavije je vzbudil zanimanje tudi na Zahodu, kjer so bili sprva o celotni zadevi precej skeptični, nekateri pa so si že upali odkrito trditi, da se Tito svojim idejam ne bo odpovedal, pa čeprav bi s tem podrl vse mostove z Moskvo. Prvič se je pokazala možnost, da se v komunizmu razvije in preživi (!) »herezija«, ki ima svoj teritorij in svojo oboroženo silo ter množično zaledje. Presenečenje pa ni bilo nič manjše na Vzhodu, kjer ljudstvo ni vedelo za razkol in ni razumelo nenadnega obrata. K nevednosti je pripomogla tudi odločitev oz. direktiva SZ, da nobena država sovjetskega bloka ni objavila jugoslovanskega odgovora na resolucijo. Na tihem naj bi nekateri voditelji Titu v strogi tajnosti celo izrazili naklonjenost, gotovo pa so se z njim strinjale množice »ljudskih demokracij«, ki so, kot piše Pirjevec, v sporu videle možnost za spremembe v celotnem sovjetskem vplivnem območju. S tem je bilo konec t. i. mita slovanske solidarnosti in je, sedaj tudi odkrito, prevladala zahteva po absolutni pokorščini SZ. So pa zato resolucijo in odgovor nanjo objavili in komentirali v ZDA, kjer so prišli do zaključka, da se skuša Stalin v negotovih časih znebiti vseh potencialno nevarnih elementov in v satelitskih državah ustvariti skupino Kremlju popolnoma predanih komunistov, ki bi jim mogel ob kakršnem koli sporu zaupati.

Resolucija IB v Jugoslaviji ni bila povsem brez odmeva. Tistim, ki so 'hoteli videti', je bilo jasno, da vsi očitki niso iz trte izviti. Največji je bil očitek partiji oz. njenemu statusu, zato je bil 21. julija 1948 v Beogradu organiziran V. kongres KPJ. Otvoril ga je sam Tito z osemurnim govorom, ki je bil poln znanosti in je govoril o zgodovini same partije, njenih predvsem medvojnih uspehih, obenem pa še enkrat zavrnil vse obtožbe IB-ja in jih označil kot nezaslišano obrekovanje, napad na enotnost partije in pozivanje k državljanski vojni. Ironično je kritiziral vse sosednje države socialističnega tabora, ki dogmatično interpretirajo teorijo, pri tem pa pozabljajo na akcijo, ki jo le-ta spodbuja. Obenem pa je poudaril nespremenjeno željo po ohranitvi dobrih odnosov s SZ in njenim naukom – Marxa, Engelsa, Lenina in Stalina, katerim namerava KPJ zvesto slediti z izgradnjo socializma v svoji državi. Govor, ki so ga spremljale glasne ovacije in aplavz, so predvajali po radiu in celo na ulicah, Tito pa ga je zaključil v čast Stalinu. A bilo je precej očitno, da osrednja osebnost kongresa ni bil on, temveč Maršal. V njem so (vsaj večina!) videli branik proti ruskim grožnjam, nacionalni ponos in željo jugoslovanskih narodov po neodvisnosti. Celotno partijsko vodstvo je bilo s tem potrjeno. Partija je bila predstavljena kot skrajno strnjena in centralizirana, pri čemer so bili kot člani politbiroja poleg Tita predstavljeni Kardelj, Đilas, Ranković in Leskošek, medtem ko naj bi bili Kidrič, Pijade, Nešković 'samo' člani CK. Skoraj neverjeten je podatek, da je na zvezni in republiški ravni kar 833 ključnih položajev obvladovalo le 22 ljudi! ²⁹

Sledila je množična sovražna propaganda, ki je razširjala govorice, da bodo vsi, ki se upirajo SZ, ubiti ali poslani v Sibirijo, takoj ko se bodo uveljavile »zdrave sile« v

²⁸ Jože Pirjevec, *Tito in tovariši* (Ljubljana, 2011), str. 265.

²⁹ Jože Pirjevec, *Tito, Stalin in Zahod* (Ljubljana, 1987), str. 173.

državi, ki bodo vrgle »*Titovo izdajalsko kliko*«. ³⁰ A dejstvo, da je na kongresu (od 2323 prisotnih) proti Titu glasovalo le pet ljudi, je dovolj zgovorno napovedovalo, da se širša opozicijska skupina ne bo oblikovala. Vseeno pa se je jugoslovansko vodstvo močno balo prostalinističnega upora, kar se je kazalo v izdatnem (tudi političnem) urjenju vojske. Ni pa bil strah popolnoma odveč, saj so bili sovjetski agenti povsod, pa tudi mnogi generali so čutili močno navezanost na deželo, v katero so jih prej množično pošiljali na vojaške akademije. In tako so se, kljub budnosti UDBE, kmalu začele pojavljati »zdrave sile« in to na nekaterih najvišjih položajih. UDBA se je sicer močno 'trudila', da bi vsako akcijo v prid IB-ja zatrla že v kali, a ji to vedno in povsod le ni uspelo. Političnih emigrantov različnih statusov (in iz različnih razlogov) je bilo neposredno po sporu prib. 5000. Vse ostale, tiste, ki so jih ujeli, so na tak ali drugačen način odstranili, ne glede na medvojne zasluge in trenutni položaj. Eden najbolj odmevnih incidentov, ki se v literaturi pogosto omenja in izpostavlja kot primer, je bil poskus pobega treh visokih častnikov JA, ki so skušali leta 1948 neuspešno prestopiti jugoslovansko-romunsko mejo. Jugoslavija je po tem neljubem dogodku močno povečala nadzor na mejah in razveljavila vse potne liste vodilnih predstavnikov režima – »*da jih nebi spravljali v skušnjava*«. ³¹ A je nekaterim vseeno uspelo. Sicer pa naj bi bilo največ »odpadnikov« kot že rečeno v Črni gori, kjer se je jeseni 1948 vstajniška aktivnost tako razmaknila, da so oblasti poslale v boj proti IB-jevce celotno divizijo UDBE, zamenjali pa so tudi velik del njene vlade. V Srbiji in na Hrvaškem pa se je delovanje uporniških skupin navezalo na staro tradicijo hajdukov (branilcev ljudstva pred oblastjo). Vsi vzhodnoevropski časopisi so »izdajalsko kliko Tito-Ranković« obsodili »hitlerjanskih« metod, podobne obtožbe pa je bilo, sicer bolj na tiho, slišati tudi v samem Beogradu. Protestirali so proti pobijanju najslavnejših herojev osvobodilnega boja. Časopisna gonja se je iz dneva v dan stopnjevala, dokler jih niso ozmerjali z »*bando morilcev in zločincev, ki uporabljajo fašistične metode (...)*«. ³² Zanimivo pa se ji niso pridružili sovjetski časopisi. V polemiki z IB-jevskim tiskom so se jugoslovanski časniki sprva le branili. Potem pa je imela Jugoslavija dovolj in je (avgusta 1948) prešla v ofenzivo. Vmesni čas je beograjska vlada potrebovala in izrabila za 'utrditev' lastnih vrst, obenem pa svarila pred razpadom socialistične fronte na Balkanu in v Srednji Evropi.

Po eni strani so torej zavračali vsako Stalinovo obtožbo in dokazovali svojo zvestobo v obliki ortodoksnosti, po drugi strani pa s številnimi ukrepi vsakodnevno popravljali napake, ki so jim jih prisodili. Čeprav so se zavedali, da so izbrali edino pravilno pot za ohranitev svoje oblasti, so zaverovani in prežeti (večina od njih že od mladosti) z marksistično-leninistično miselnostjo hoteli ostati komunisti. Ujeti v lastno mrežo kontradiktornosti so sprejemali mnoge nepremišljene in ekstremistične odločitve. ³³ Ena takšnih so bili gotovo procesi proti »komunistom z napako« – to so bili vojni ujetniki, ki so prišli živi iz koncentracijskih taborišč – pri katerih so se posluževali svoje najbolj stalinistične plati. To je bila ena najbolj »tragičnih komedij«, s katero naj bi Moskvi pokazali, kako ravnajo z vsemi tujimi agenti. Na splošno je bila podpora ljudstva dobra, saj je veliko ljudi verjelo v ideale LF. Prvi večji vsip je doživela leta 1946 z velikopotezno nacionalizacijo osnovnih sredstev proizvodnje, s katero je v družbeno lastnino prešlo kar 90 % podjetij, številnim podjetnikom in trgovcem, pa so pogosto prisodili še prisilno delo, s čimer so se izognili odškodninam. Razmeroma previdni so

³⁰ Jože Pirjevec, *Tito in tovariši* (Ljubljana, 2011), str. 273.

³¹ Prav tam, str. 273.

³² Prav tam, str. 274.

³³ Jože Pirjevec, *Tito, Stalin in Zahod* (Ljubljana, 1987), str. 104.

ostali sprva le na podeželju, kjer so se omejili predvsem na veleposestniško zemljo in tisto odvzeto Cerkvi. Večina zemlje je namreč že bila razdrobljena v rokah malih kmetov, kot je to predvidevalo reakcionarno mišljenje, se je pa takšna usmeritev močno razlikovala od sovjetske, ki je temeljila na prisilni kolektivizaciji zemlje in so jo sovjetski ter nekateri domači politiki močno kritizirali in označevali za oportunistično. A v toku dogajanja je vodstvo spremembe pripravljalo tudi na tem področju – okrepiti je bilo treba kmetijske zadruge, ki so bile temelj za izgradnjo socializma na vasi. V želji dokazati Stalinu svojo pravovernost, je prišla na vrsto tudi doslej odložena politika do »kulakov«. Kmete namreč že tako ni bilo lahko obvladati, zato so se bali njihovega odziva in nad njimi izvajali nadvse oprezno politiko. Bali so se namreč, da bi se obrnili proti njim, poleg tega pa bi jih močno potrebovali v morebitni vojni.³⁴ Tako so bile zadruge (z zakonom iz leta 1946) prostovoljne gospodarske organizacije delovnega ljudstva. Tito je v svojih govorih še oktobra 1947 zagotavljal, da kmetom zemlja ne bo vzeta, saj je za njih. Priznavali so jih celo kot glavni steber jugoslovanske revolucije. A v paniki poletja 1948 se je uveljavila trša smer boja proti »kulakom«, ki jih je bilo treba uničiti, da bi lahko zmagal socializem. Zgovoren je podatek, da je bilo konec leta 1947 na podeželju 799 kolektivnih zadrug, na začetku leta 1948 1318, ob koncu istega leta pa že 6492 (kar je znašalo nekaj več kot 20 % orne zemlje).³⁵ Od samega začetka so se kmetje množično upirali kolektivizaciji s klanjem živine in požiganjem skladišč, v bosanski Cazinski krajini pa je pozimi 1948 izbruhnil pravi upor. Oblasti so kmete skušale pridobiti z raznimi ugodnostmi in obljubami, da bodo čez nekaj let zadruge lahko zapustili, dejansko pa so računali, da se bodo kmetje vmes že privadili na novo situacijo. A to se ni zgodilo in število zahtev po izstopu je v letu 1951 močno naraščalo. Splošni odpor in huda suša, ki sta Jugoslavijo pripeljali na rob lakote, sta bili vzrok, da se je leta 1953 oblast končno odrekla prisilni kolektivizaciji, saj je grozila oborožena vstaja. Ni pa opustila svojega mačehovskega odnosa do podeželja, ki se je zato le počasi in s težavo posodabljalo. Ob takih pogojih se številni kmetje niso mogli preživljati in so si morali za dodatni zaslužek poiskati delo v industriji ali gradbeništvu. Tito naj bi se sicer težko odpovedal zamisli o močnem zadrugarstvu, ki bi uveljavilo družbeno lastnino nad zemljo. Ni bila torej ne revolucija, ne IB, ampak prisilna kolektivizacija tista, ki je spravila na kolena Titov režim.

Na Zahodu so takšno obnašanje videli kot odkrito izzivanje SZ in kot možen povod za vojaški napad RA, ki pa so ga kot zelo verjetnega pričakovali tudi v sami Jugoslaviji. Zahodu se je postavljalo vprašanje, kaj bi bilo za njih boljše – odstraniti Tita z oblasti ali ga »obdržati na površju«. Odločili so se za slednje, ker so izračunali večjo dolgoročno korist, v smislu stalnega slabljenja moči SZ na zahodnih mejah njenega vpliva. Mnenja, kako se približati izločeni Jugoslaviji, so bila različna, prevladala pa je odločitev za taktiko čakanja, kasneje pa previdnega približevanja. S preveč naklonjeno politiko bi namreč škodili svojemu ugledu, pa tudi sami KPJ, v kateri je bilo po informacijah še kar nekaj privržencev Kremlja.

In zaradi teh »možnih nasprotnikov« je postajal nadzor v Jugoslaviji vsak dan hujši. Tako rekoč v vsaki hiši so bili agenti, ki so imeli nalogo odkriti, kdo se nagiba k IB-ju. Opazovati so začeli vse pore javnega in zasebnega življenja, kaj kdo dela, kaj govori, s kom se družijo, ali se udeležuje partijskih sestankov ... O vsakomur so morali poročati, pošiljati mesečna poročila, tako da je nastalo ogromno zaupnega gradiva, na podlagi katerega se je odločala usoda posameznika. Metode, ki so se jih sprva posluževali v

³⁴ Prav tam, str. 111-15.

³⁵ Jože Pirjevec, *Tito in tovariši* (Ljubljana, 2011), str. 278.

boju proti »meščanskemu sovražniku«, so uslužbenci UDBE sedaj s pridom uporabili tudi za »preveč ortodoksne« komuniste. Ljubiti SZ preko meje, ki jo je določil Tito, je sedaj pomenilo lomiti enotnost partije, cepiti vodstvo, se odtujiti ljudstvu.³⁶ Zaradi krize in zato da bi popravili splošno slabo stanje v državi, je Tito spremenil dotedanjo razlago – zakaj je prišlo do razkola. Doslej je vodstvo skušalo razložiti nesoglasje z IB-jem kot posledico napačnih informacij, katerih žrtev je postal Stalin, pa tudi oni sami in zato naj bi do spora prišlo po pomoti. Od sedaj naprej pa je odločno branil pomen in vrednost jugoslovanske izkušnje ter jo povelečeval kot prispevek, ki je izviren in koristen za vse delavstvo.³⁷ Tudi jugoslovanski tisk je preko partijskega časopisa *Borba* pozival k boju proti svojim nasprotnikom, z naslovi kot npr. »*Bodimo budnejši v boju za trdnost partijskih vrst*«³⁸. S tem so pozivali k čistki, katera naj bi partijo rešila karieristov, omahljivcev in sovražnih elementov. Besedam so sledila dejanja t. i. Rankovičevega stroja in število obtoženih je v kratkem času tako naraslo, da jim redna sodišča niso zmogla soditi. Zato so že avgusta istega leta pripravili dekret o t. i. administrativnih obsodbah, ki je določal, da je mogoče državi nevarne osebe obsoditi na dve leti zapora (kar se lahko ponovi večkrat) zgolj s sklepom organov javne varnosti. Čeprav je bil lov na IB-jevce zelo diskreten, ga pred zunanjim svetom ni bilo mogoče dolgo skrivati. Zahod je poročal o množičnih aretacijah v armadnih in univerzitetnih krogih, nekateri sicer skrajno kritično, večina pa je govorila o »*sijajni nekrvavi operaciji*« v Jugoslaviji, ki so jo imeli za odličen dokaz dokončnega razkola.³⁹

Jugoslovansko vodstvo pa se ni bilo pripravljeno kar tako odreči skorajšnji pomiritvi s SZ in ves je čas iskalo poti, da bi do tega prišlo. Jeseni je prišlo do še močnejšega zaostrovanja v gospodarstvu. Odpovedane so bile vse pogodbe in ustavljena celotna trgovinska menjava surovin, skratka sodelovanje med sovjetskim blokom in Jugoslavijo je prenehalo! S septembrom 1948 so sledile spremembe v zvezni vladi, ki naj bi Jugoslaviji pomagale iz težke politične in gospodarske situacije. Za zunanjega ministra je bil sedaj imenovan Kardelj, Ranković, ki je že bil notranji minister, je postal tudi namestnik ministrskega predsednika. Izpeljane so bile še nekatere druge ministrske zamenjave, vse pa z namenom še večjega nadzora nad državo – Tita in njemu zvestih ljudi.⁴⁰

Jugoslovansko vodstvo je zadel še en udarec – v Pragi je s 1. oktobrom 1948 pričel izhajati tednik jugoslovanskih IB-jevcev v tujini z naslovom *Nova borba*, ki naj bi razkrinkal Titovo odpadništvo in združil jugoslovanske narode v boju proti izdajalcem. Kljub prepovedi je prišel v roke tudi privržencem IB-ja v Jugoslaviji, vendar njegov odmev ni bil tolikšen, kot so si ga želeli njegovi uredniki. Oblast je igrala dvojno, po eni strani je hotela prepričati omahljivce, da bi sprejeli partijsko linijo, po drugi pa neusmiljeno izločala vse, ki so neprevidno pokazali naklonjenost do resolucije ali bili takšnih simpatij celo »le« osumljeni! Pozaprlji so veliko ljudi, ki so bili anonimno ovadeni, da so sumljivi, vse v prepričanju, da je mogoče le s trdo roko zadušiti poskuse opozicije. Že proti koncu poletja 1948 naj bi bila sprejeta odločitev o ustanovitvi kazenskega in poboljševalnega doma za IB-jevce, na predlog hrvaških varnostnih organov (tako piše v knjigi *Tito, Stalin in zahod*) so kot najprimernejši kraj izbrali kamniti otok v Kvarnerju, brez vode, vegetacije, brez človeških bivališč, izpostavljen

³⁶ Jože Pirjevec, *Tito, Stalin in Zahod* (Ljubljana, 1987), str. 162.

³⁷ Prav tam, str. 178.

³⁸ Prav tam, str. 182.

³⁹ Prav tam, str. 182.

⁴⁰ Prav tam, str. 197-98.

žgočemu soncu poleti in močni burji pozimi, poleg tega pa v primeru napada težko dostopen Sovjetom. »*Goli otok je bil naravnost idealen kraj za jetniški pekel*«. Jetniki so morali tu pretrpeti proces »prevzgoje«, v katerem naj bi jih delo preoblikovalo v dostojne člane družbe. Mnogi niso preživeli, saj so nečloveški življenjski pogoji, pomanjkanje hrane in vode, zverinsko pretepanje ... povzročili smrt več sto zapornikov, od katerih so si mnogi tudi sami vzeli življenje. O Golem otoku se dolgo ni odkrito govorilo, kar je bilo od jugoslovanske oblasti pričakovati, a molčala sta tudi zahodni tisk in diplomacija, prepričana, da silna nevarnost, v kateri se je znašla Jugoslavija, opravičuje vsakršne represivne ukrepe proti možni Stalinovi peti koloni. Celo na Vzhodu se niso spuščali v podrobnosti, tamkajšnje oblasti so celo prepovedale izid brošure o Golem otoku, ki so jo hoteli objaviti emigranti. Tudi Pirjevec v svoji knjigi *Tito, Stalin in Zahod* piše, da je vseeno treba poudariti, da je imel teror v Jugoslaviji popolnoma drugačno vlogo kot v Sovjetski zvezi. V slednji naj bi ga sprožili predvsem iz psiholoških vzrokov, da bi z njim zaslužnili milijone in milijone ljudi ter jih podredili »gospodarjevemu« despotizmu; v Titovi državi pa naj bi nasilje izzvala kruta realnost in neizpodbitno dejstvo, da se je v KPJ infiltriralo veliko sovjetskih agentov in simpatizerjev. Pravi še, da bi bilo težko ugovarjati Kardelju, ki v svojih spominih piše, da so morali biti surovi, ker bi sicer na široko odprli vrata Stalinu. Dvom o dopustnosti takšnega ravnanja pa vseeno ostaja tudi pri Pirjevcu – »*Edini pomislek, ki se spontano porodi, je, ali je bilo zato potrebno ravnati tako, kot sta ravnala gestapo in NKVD*«. ⁴¹

Sicer naj bi bilo največ IB-jevcev iz Srbije in Črne gore, kakor je dokazovala praška *Nova borba*, ki je tudi razkrila, da naj bi 11. oktobra 1948 v Beogradu potekalo tajno zborovanje 104 ljudi, ki so zahtevali odstop celotnega CK-ja. Med njimi naj bi bil samo eden iz Hrvaške, nobenega pa iz Slovenije in Makedonije, kjer naj bi bilo število IB-jevcev tudi po jugoslovanskih informacijah najmanjše. V Sloveniji naj bi prišlo predvsem do t. i. meščanske opozicije, ki pa naj bi po podatkih takratnega angleškega veleposlanika proti koncu leta 1948 pripravila kar dvajset sabotažnih akcij. Obstajali naj bi tudi dokumenti, s katerimi se je vodstvo te skupine obrnilo na Zahod z opozorilom, da s svojo oportunistično politiko podpirajo režim, ki se v ničemer ne razlikuje od sovjetskega. Nekateri naj bi celo pozivali Washington, naj strmoglavi jugoslovanski režim (v tem smislu naj bi bila najbolj dejavna skupina okrog bivšega voditelja Hrvatske kmečke stranke Vladimira Mačka). ⁴²

A Zahod se je odločil podpreti Tita iz psiholoških, propagandnih in strateških razlogov. Tudi on sam je sprevidel igro in si ob naraščajoči napetosti med blokoma skušal zagotoviti čim več prostora, v katerem bi se obdržal in samostojno gradil socializem. Svojo trgovino je počasi in previdno preusmerjal na Zahod, pri čemer ni sprejemal nobenih pogojev, ki bi vplivali na notranje stanje v državi. Verjel je, da Rusija Jugoslavije ne bo potisnila v naročje Zahoda, saj bi to pomenilo njen poraz in da se bodo odnosi z IB-jem prej ali slej uredili. Je pa neomajno vztrajal v svojem uporu in zato so ga občudovali prav vsi, tudi če ga niso marali.

Ker se Stalin ni mogel znesti nad, po njegovem pravimi krivci oz. odpadniki, je to počel v drugih satelitskih državah, in sicer nad vsemi, ki po pokazali vsaj kanček strinjanja z Jugoslavijo ali že samo zaradi ne dovolj ostrega kritiziranja. Tako so mnogim sodili »v imenu Tita, Rankovića, Kardelja in drugih fašistov iz Beograda«. ⁴³ Izumili so celo novo

⁴¹ Prav tam, str. 213.

⁴² Prav tam, str. 229.

⁴³ Jože Pirjevec, *Tito in tovariši* (Ljubljana, 2011), str. 293.

skovanko, ki je bila v njihovem besednjaku psovka – titoizem. Šli so celo tako daleč, da so skušali dokazati, kako je Titova klika ponaredila zgodovino in v resnici sploh ni vodila osvobodilnega gibanja. Sledila je še ena sprememba, moskovska *Pravda* je 8. septembra 1948 objavila dolg članek z naslovom »Kam pelje Jugoslavijo nacionalizem Titove klike«, ki je prekinila tišino, prej značilno za SZ in njen tisk. Ostro jih je obsodila hinavske ljubezni do SZ, ki da jo izražajo kot cenenost, s katero hočejo preslepiti jugoslovanske narode. V resnici pa so prešli v sovražni tabor in se odrekli zavezništvu z revolucionarnim mednarodnim proletariatom. »Nacionalistična Titova klika političnih moralcev, vodi državo proti propadu in je dejansko v vojnem stanju s partijo, vlada pa lahko le s pomočjo administrativnega aparata.«⁴⁴ Ironični stil naj bi bil povsem v Stalinovem slogu in je zato deloval toliko bolj zastrašujoče. Tito je postal prvi in poglavitni sovražnik proletariata, obtoževali so ga tajnih stikov z Američani. Tako so vsi realno pričakovali, da se ga bo Stalin skušal na vsak način znebiti, zato so za vodilne v Jugoslaviji uvedli izjemno stroge varnostne ukrepe. Na tretjem (in zadnjem) zasedanju IB-ja, na Madžarskem novembra 1949, so sprejeli resolucijo, ki je govorila predvsem o tem, da je boj proti Titovi kliki internacionalna dolžnost vseh komunističnih in delavskih partij. In zares so se ga poslušali mnogokrat in na mnogo načinov 'rešiti', noben poskus atentata pa ni uspel. Jugoslavija je svoje meje povsem zaprla, so se pa tam neprestano dogajali razni incidenti. Posebej nevarna je bila meja s STO, saj so bili tudi italijanski komunisti sedaj sovražniki. Tito in njegovi so v tem času živeli v obsednem stanju. Prelom z Moskvo naj bi bil za vse čustveno težak, še posebej za Tita, ki naj bi imel zato v tem obdobju številne živčne in jezne izpade. Vendar pa mu njegova osebnost, pa tudi bogate izkušnje niso pustile omahovanja, njegova avtoriteta pa je imela takšno težo, da so se ji vsi popolnoma podrejali. Pomagati so si hoteli tudi z ideološko razlago, za katero je skrbel predvsem Moša Pijade. Ta si je dovolil odkrito kritizirati KPSZ, »da je popolnoma nesposobna oblikovati nove ideje in teorije, ki jih zahtevajo čas in različne razmere v državah na poti v socializem.«⁴⁵ Še dlje si je upal Đilas, ki je napadel samega Stalina, ko mu je odrekel karizmo nezmotljivosti, spet poudaril, da ima Jugoslavija pravico, da gradi socializem na svoj način in da je SZ v resnici tista, ki se je oddaljila od pravega internacionalizma. S tem je bil razkol dokončen in je pomenil začetek dejanske ločitve politične prakse.

Jugoslovanski ideologi so Stalinovo zunanjo politiko že pred sporom z IB-jem na tihem obsojali, da je hegemonistična, da preveč spominja na carsko Rusijo in je zato nesocialistična. Tisti, ki so v Rusiji nekaj časa tudi živeli, so kritizirali tudi ogromno sovjetsko birokracijo. Z branjem klasikov socializma so hoteli najti pravo pot (torej drugačno od SZ) in »odkrili« evropsko pot v socializem, ki naj ne bi slonela na prisili in birokraciji (!?), temveč na čim svobodnejši organizaciji družbe. V njej naj bi vsak posameznik odločal o rezultatih svojega dela, kar naj bi pospeševalo razvoj resnične demokracije, dosti popolnejše od tiste, kakršno so razglašali na Zahodu.«⁴⁶ Sklicevali so se na svojo izkušnjo narodnoosvobodilnega boja, ki je dajala jugoslovanski družbi neizbrisni pečat. Vzeli so si torej pravico do lastne razlage in lastne izvedbe socializma, ki naj ne bi kritizirala sovjetskega. Vseeno so kasneje postajali do sovjetskega tipa vedno bolj kritični, še posebej Kardelj in Đilas, ki sta ju podpirala tudi Kidrič in Bakarić. 'Praktika' Tito in Ranković naj bi bila do 'nove ideologije' bolj skeptična, a so ju sčasoma prepričali. Je pa tudi res, da so se vsem skušnjavam, ki so jih na glas sicer kritizirali (dogmatskost, birokratizem, želja po vladanju), tudi sami težko ubranili.

⁴⁴ Prav tam, str. 281.

⁴⁵ Prav tam, str. 282.

⁴⁶ Prav tam, str. 313.

O novi usmeritvi je Maršal javnost obvestil 10. julija 1949 v Pulju. Sovjeti pa so se maščevali tako, da so nehali podpirati jugoslovansko politiko v zvezi z njenimi ozemeljskimi zahtevami na Koroškem. Po nekaterih virih naj bi bili Sovjeti skupaj s svojimi zavezniki že povsem pripravljeni na napad, pri čemer naj bi SZ ostala navidezno nevtralna, kar bi preprečilo poseg Zahoda. Zadnji meseci leta 1949 so bili tako ves čas močno napeti in v pričakovanju skorajšnje (svetovne?) vojne. V notranjosti Jugoslavije so začeli z zbiranjem hrane in pomembnih dokumentov, v Bosno so premaknili nekatere tovarne. Organizirali so partizanske odrede, ki bi ostali na zasedenem ozemlju, glavnina vojske (275.000) pa se je umaknila v osrednji gorati masiv, vse do morja. Vojski so leta 1949 namenili kar 50 % letnega državnega proračuna. Stalin je po tehtnem premisleku (verjetno zaradi zahodnih sil, po nekaterih virih pa naj bi vojni nasprotoval tudi vrh RA) kmalu opustil misel o vojaškem posegu, a so Jugoslovani novico kot tajno izvedeli šele leta 1951 – »*Stalin bo proti Jugoslaviji uporabil vsa sredstva, razen vojske!*« – se je glasilo sporočilo. Medtem je Jugoslavija od ZDA, Velike Britanije in Francije prejemala visoka gospodarska posojila, velike zaloge hrane in še več vojaškega materiala ter nafte.

Med neprestanim manevriranjem in prilagajanjem trenutnim razmeram, so Tito in ljudje okoli njega uspeli 'razviti' novo atraktivno idejo o jugoslovanski vsestranski nevtralnosti oz. neuvrščenosti. Nevključenost v nobenega od obeh blokov je bila sicer včasih realna, drugič le navidezna, na splošno pa je skušala Jugoslavija obstoječa nasprotja v svetu izrabiti za svoje preživetje in bodočo konsolidacijo. Prvi jo je napovedal, po izključitvi iz IB-ja, Kardelj septembra 1949 pred generalno skupščino OZN, ko je poudarjal, da namerava Jugoslavija razvijati miroljubno sodelovanje med vsemi državami, ki so na to pripravljene. Za nekaj časa se je sicer, po sili razmer, zatekla pod okrilje Američanov, ki pa naj bi jih na zeleno razdaljo odrinili, čim bi bilo to mogoče. In mogoče je postalo ob znakih prve »odjuge« oz. ob in po Stalinovi smrti (5. marec 1953).

France Bučar je v nekem intervjuju o prevzemu oblasti komunistov v Jugoslaviji povedal, da je osnova leninističnega koncepta vodilo – treba je spremeniti oblast, preko oblasti pa bomo spremenili družbo. A ta leninizem se je po njegovem mnenju pri nas razvil v logiko – dobili smo oblast, zdaj pa bomo z njo delali kot s svojo lastnino! To naj bi bilo še posebej jasno pri realsocialistih, ki so to počeli popolnoma jasno in premočrtno. Tipičen predstavnik te ideje je bil, po mnenju Bučarja, Edvard Kardelj, »*teoretik, ki je bil nad stavkajoče rudarje za »obrambo« socialistične ideje, pripravljen poslati tudi tanke*«. ⁴⁷ In to je bil isti Kardelj, ki je leta 1945 predsedniku slovenske vlade Borisu Kidriču v posebni depeši »*položil na srce*«, naj pohitijo s čiščenjem (sovražnikov), ker bo kmalu proglašena nova amnestija in bodo osumljence prevzela redna sodišča. Leta 1945 (pa do 1948) je bil Kardelj sicer minister za konstituantno. ⁴⁸

»*Skratka iz borcev za svobodo so se jugoslovanski revolucionarji čez noč prelevili v totalitarne oblastnike, ki so o sebi mislili, da imajo zgodovinsko pravico do oblasti, pri čemer so izdali tiste vrednote, za katere so se borile široke množice v NOB. Ta metamorfoza ni poznala etičnih zadržkov ali zadreg ...*«. ⁴⁹

⁴⁷ Neznani avtor, *sobotna priloga Delo* (4. oktober 2008).

⁴⁸ Neznani avtor, *Dnevnik, Objektiv* (17. maj 2008), str. 7.

⁴⁹ Jože Pirjevec, *Tito in tovariši* (Ljubljana, 2011), str. 200.

KDO IN KAJ JE BIL DR. BOŽIDAR KOBE

Osebni podatki

Dr. Božidar Ernest Kobe je bil rojen 12. maja 1913 na Golniku pri Tržiču (št. 5, srez Kranj, Dravska banovina). Rodil se je v malomeščanski družini, njegov oče dr. Ernest Kobe je bil sodnik, materi je bilo ime Marija, rojena Ribnikar. Imel je eno sestro in enega brata. Prve štiri razrede osnovne šole je zaključil v Škofji Loki (1919-23), gimnazijo je obiskoval, najprej v Kranju, nato pa v Ljubljani, kjer je v šolskem letu 1930/31 na državni drugi realni gimnaziji zaključil osmi razred ter opravil zrelostni (tečajni) izpit s prav dobrim uspehom in bil zato oproščen ustnega izpita. Leta 1931 so se preselili v Ljubljano, in sicer na Pogačarjev trg št. 3/III, kasneje (najverjetneje leta 1940) pa se je preselil na Nunsko ulico 4.

O njegovem nadaljnjem življenju strnjeno priča življenjepis, ki ga je lastnoročno napisal dne 20. marca 1947:

»Podpisani dr. Kobe Božidar, sem po končani gimnaziji l. 1931 v Ljubljani, študiral na Pravni fakulteti v Ljubljani, ki sem jo končal l. 1936. V letu 1933/34 sem študiral tudi na pravni fakulteti v Pragi ter dobil prve osnove progresivnega prepričanja, ki me je vodilo ves čas študija in pozneje. Na Univerzi sem bil član akademskega društva »Triglav«. Po končani univerzi sem bil eno leto pri vojaki in sicer v šoli za rezervne artilerijske oficirje v Sarajevu, nato pa sem stopil v sodno prakso na sodišču v Ljubljani, ker mi je bila sodna služba odklonjena s strani tedanjega režima, sem stopil v odvetniško prakso v Mariboru, v kateri sem bil 7 mesecev, nato pa sem bil končno le sprejet v sodno službo; l. 1939 sem prosil za dr. Turnerjevo ustanovo, ki sem jo dobil ter odpotoval v jeseni l. 1939 najprej v Italijo in sicer v Piso, kjer sem študiral prometno pravo /trgovsko, pomorsko/, nato pa spomladi l. 1940 v Pariz, kjer sem nadaljeval študij na Sorboni. Tik pred okupacijo Pariza sem odpotoval domov ter bil do jeseni na vojaških vežbah. Januarja 1941 sem odpotoval v Firence, deloma še s prihranjeno štipendijo, deloma pa sem dobil preko univerze v Ljubljani študijsko podporo tedanjega Inštituta za kulturno sodelovanje v inozemstvu. Nadaljeval sem specializacijo prometnega prava na univerzah v Pisi in Firencah do 31. marca 1941, ko sem odpotoval domov zaradi bližajoče se vojne. Študij v Italiji v tej dobi sem izkoristil zlasti za pomorsko pravo. Po kapitulaciji bivše jugoslovanske vojske sem bil do 2. oktobra 1942 zopet v sodni službi kot sodniški pripravnik. Z ustanovitvijo OF sem bil aktivist ter sodeloval tudi v obveščevalni službi. 2. oktobra 1942 sem bil priprt do 4.8.1943 in sicer v Ljubljani in Kopru. 9.9.1943 sem šel v partizane, kjer sem bil do osvoboditve v raznih funkcijah sodne in tožilske službe. Po osvoboditvi sem bil najprvo pomočnik javnega tožilca Slovenije in od avgusta 1946 pomočnik načelnika oddelka za zakonodajo in izgradnjo ljudske oblasti pri Predsedstvu vlade LRS.

Sem oženjen od 19. oktobra 1940. Žena je profesorica, aktivistka OF od ustanovitve OF ter je bila tudi internirana v Nemčiji v l.1944. Mati je vdova sodnika ter živi v Ljubljani kot državna upokojenka brez premoženja.»⁵⁰

⁵⁰ Univerzitetni arhiv Univerze v Ljubljani, mapa dr. Božo Kobe, Uslužbeni list Univerze v Ljubljani (1947).

Pravno fakulteto v Ljubljani je torej obiskoval med letoma 1931-36, vmes je v letu 1933/34 študiral na Pravni fakulteti v Pragi. Diplomiral je leta 1936, o čemer priča diploma Pravne fakultete Univerze Kralja Aleksandra I. v Ljubljani (prepis z dne 22.12.1938⁵¹); o opravljenem pravnozgodovinskem državnem izpitu dne 9. februarja 1933 z uspehom dobro, o opravljenem pravosodnem državnem izpitu dne 11. junija 1935 z uspehom dobro, o opravljenem državoslovnem državnem izpitu dne 15. januarja 1936 z uspehom dobro, s čimer je izpolnil vse pogoje, ki so potrebni za dokončanje študija na pravni fakulteti. Doktoriral in promoviral je 28. junija 1936, o čemer priča zapisnik o strogih izpitih oz. rigorozih – pravosodni izpit je opravil 19. junija 1935 z zadostnim uspehom, državoslovni 8. februarja 1936 z odličnim uspehom, prav tako tudi pravnozgodovinski izpit 20. junija 1936. Aktivno je govoril srbohrvaško, češko, francosko, italijansko in nemško, poleg tega pa še pasivno rusko.

V letu 1936 je šel k vojakom, kjer je bil v stari jugoslovanski vojski na šoli za rezervne artilerijske oficirje v Sarajevu, o čemer priča tudi potrdilo, izdano na njegovo prošnjo 15. julija 1937 v Sarajevu, o odsluženju vojaškega roka, ki ga je nastopil 15. oktobra 1936.⁵² Odpuščen je bil po opravljenem izpitu za rezervnega artilerijskega podporočnika. Da je bil sposoben za služenje vojaškega roka, priča zdravniško spričevalo, ki nam dá podatke telesnih lastnosti: visok 177 cm, 65 kg, obraz podolgovat, oči rjave, lasje kostanjevi, nima posebnih znamenj, zdrav in sposoben za delo. Njegova mapa nudi še druge zanimive podatke – državljani Kraljevine Jugoslavije, pristojen v občino Ljubljana, srez Ljubljana, Dravska banovina (1936), vpisan v knjigo domovincev pod reg. št. 857/1936, poklic: dipl. pravnik, sodni pripravnik, veroizpoved: rimsko katoliška, krstni list: 18. maj 1913, župnija Križ pri Trziču.

Poročni list, z dne 19. oktober 1940, 'izdaja', da se je poročil z Maro Sever, ki je bila kot hči Maksa Sever in Rozalije, rojene Novak, rojena dne 9.10.1915 v Ljubljani, kjer je živela tudi pred poroko, bila pa je učiteljica. Sin Jože se jima je rodil 19. marca 1942, živeli naj bi skupaj s taščo Rozalijo Sever in naj ne bi imeli večjega premoženja (v vprašalni poli iz marca 1947 se pojavi podatek, da je žena kot profesorica zaslužila 2.900 Din mesečno, njegova mati pa je kot državna upokojenka prejemale 2.600 Din pokojnine). Kasneje, natančneje 8. junija 1948, se mu je rodila še hčerka Alenka. Z njeno mamo Eli Česnik sta se spoznala na Predsedstvu vlade LRS, kjer sta bila oba zaposlena.

Politično in službeno delovanje

Naslednji podatkovno zelo bogat dokument je vprašalna pola, zanimiva tudi zato, ker jo je izpolnil sam in daje vtis osebnosti ter pristnosti. In sicer gre za vprašalne pole članov Komunistične partije iz leta 1945, med njimi tudi njegova pola z dne 11. april 1945. Iz nje izvemo veliko zanimivih in koristnih podatkov, med drugim, da je bil v času izpolnitve pole član grupne celice Odseka za notranje zadeve in Odseka za sodstvo pri Predsedstvu SNOS (Slovenski narodnoosvobodilni svet).⁵³

⁵¹ Univerzitetni arhiv Univerze v Ljubljani, mapa dr. Božo Kobe, Diploma Pravne fakultete (1938).

⁵² Univerzitetni arhiv Univerze v Ljubljani, mapa dr. Božo Kobe, Potrdilo oz. Uverenje (1937).

⁵³ ARS, AS 1487, t. e. 71, CK KPS, vprašalne pole za člane Komunistične partije, akt 3741 (1945).

Pravi, da je med vojno cela družina simpatizirala z OF, tako mati in sestra, ki sta obe živeli v Ljubljani, kot tudi žena, brat (pravnik Peter Kobe) pa je bil od leta 1941 vojni ujetnik v Nemčiji, sicer pa nihče od sorodnikov ni imel stikov s sovražnikom. Na splošno naj bi imel dober odnos z družino, pa tudi odnos do tovarišev naj bi bil korekten.

Nadaljuje, v prvi osebi, z opisovanjem svoje preteklosti in razlaga, zakaj se je odločil za vstop v KPS (Komunistična partija Slovenije). Ko se je leta 1931 vpisal na pravno fakulteto, se je pridružil akademskemu društvu *Triglav* ter se udeleževal političnega življenja. Med drugim je začel študirati Marxa, še posebej njegov Kapital. Še bolj pa se je študiranju marksizma-leninizma posvetil med študijem v Pragi, kjer je bil od jeseni 1933 do spomladi 1934. Pravi, da se je tam gibal v družbi progresivnih akademikov društva *Matija Gubec* in da je že v tem času postal idejni pristaš KP. Po vrnitvi domov se je udeležil propagandnega potovanja *Triglava* na Koroško, sicer pa je za KP v tem času delal s tovarišem Sergijem Kraigherjem. Leta 1935 se je udeležil zborovanja *Svobode* v Celju ter bil zaradi tega obsojen na denarno kazen (kar je bilo razveljavljeno na njegovo pritožbo).

Po končanem študiju in doktoratu leta 1936 je šel k vojakom v Sarajevo, po končanem roku pa je leta 1937 stopil v sodno prakso pri okrožnem sodišču v Ljubljani, kjer je delal brezplačno 11 mesecev. Nakar so mu sporočili, da ne more biti sprejet v državno službo zaradi politične »nezanesljivosti«. Namreč še vedno se je udeleževal političnega življenja – v *Mladem Triglavu* in *Slovenskem klubu* –, a je bil v tem času po lastnem mnenju še bolj zunanji opazovalec kot pa pravi aktivist. Zaradi tega je šel v odvetniško prakso v Maribor, kjer pa je bil v družbi »skoro samih progresivnih juristov«. Z odlokom ministra za pravosodje je bil z dnem 25. novembra 1938 po prošnji postavljen za sodniškega pripravnika pri okrožnem sodišču (apelacijsko sodišče) v Ljubljani. Za omenjeno delovno mesto naj bi dobival mesečno plačo 1.525,00 Din.

Državno tožilstvo v Ljubljani mu je dne 17. novembra 1938 izdalo uradno potrdilo, da po kazenskem registru ni sodno kaznovan, niti v kazenski preiskavi, niti nima neplačanih denarnih glob in mu ni bila izrečena kazen izgube častnih pravic. Potrdilo s podobno vsebino sta 17. decembra izdala tudi ljubljansko okrajno in okrožno sodišče. Decembra istega leta je tudi Uprava policije Ljubljana izdala npravstveno spričevalo o njegovi »neoporečnosti«. Vse to, skupaj s pridobitvijo zdravstvenega spričevala, »ki pregledanega smatra za zdravega in sposobnega«, je potreboval za pridobitev državne službe.⁵⁴ Službo sodniškega pripravnika je nastopil dne 29. decembra 1938 pri okrožnem sodišču v Ljubljani, kamor je bil končno sprejet, kot je sam napisal, že zaradi sodniške tradicije in ugleda očeta, kar pa mu je koristilo za nadaljnji študij pravnih materij, ki so ga zanimale.

Leta 1939 je na ljubljanski univerzi vložil prošnjo za t. i. Turnerjevo ustanovo (štipendijo) za študij v tujini in ker je bil podprt s strani vseh svobodomiselnih profesorjev, jo je tudi dobil, kljub močnim intrigam klerikalnih krogov, kot je trdil sam.⁵⁵ Zaradi njih je moral svoje načrte delno spremeniti, in sicer v smislu, da ni mogel iti študirat v Švico, kot si je želel, ampak v Italijo (leto 1939/40). Kasneje, ko je dobil dovoljenje vojnega ministrstva francoske republike, pa je šel še v Pariz. Po navodilu

⁵⁴ Univerzitetni arhiv Univerze v Ljubljani, mapa dr. Božo Kobe (1938).

⁵⁵ Na tem mestu se pojavijo podatki o nadaljnjem šolanju oz. strokovnem izpopolnjevanju, nekateri se sicer ponovijo, a so bolj natančni in jih zato omenjam še enkrat.

prof. Škerlja, ki je podpiral njegovo zanimanje za trgovinsko, pomorsko in zračno zavarovalno pravo, se je najprej napotil v Piso, kjer je deloval znan profesor Mossa, evropski strokovnjak na tem področju (v dokumentu posebej poudarja, da profesor ni bil fašist). Potem je marca 1940 odpotoval v Francijo, kjer je ostal skoraj do nemške zasedbe Pariza. V inozemstvu je izdal obširno razpravo (ki je poleg še nekaterih manj obsežnih izšla v *Slovenskem pravniku*).

Po vrnitvi domov je bil takoj poklican na vojaške vežbe, nadaljeval je tudi sodno službo, potem pa januarja 1941 za tri mesece spet odpotoval v tujino, in sicer v Italijo, kjer je na univerzah v Pisi, Padovi in Firencah nadaljeval s specializacijo prometnega prava. Aprila 1941 naj bi bil že na fronti na Dolenjskem, potem pa se je vrnil v Ljubljano, kjer je vse od ustanovitve sodeloval v organizaciji OF in je bil v vodstvenem odboru. Omeni, da je bil včlanjen tudi v Narodno zaščito ter je deloval v obveščevalni službi, po navodilih tovariša dr. Vita Kraigherja. Ni pa bil član SKOJ-a.

Pove tudi, da ga je zaradi znanja italijanskega jezika Predsedništvo apelnega sodišča odredilo za tolmača/prevajalca. Tako je imel kontrolo nad stiki sodišča in Visokega komisariata in je vse informacije posredoval OF. A to je trajalo le do poletja 1942, ko je bil poslan na študijski dopust za sodniški izpit, jeseni pa je že bil aretiran od italijanske policije. Zaradi svoje aktivnosti je bil 2. oktobra 1942 aretiran ter zaprt do 4. avgusta 1943. Zaprt je bil v Ljubljani in Kopru. Zapor je močno vplival na njegovo zdravstveno stanje, tako da je zelo oslabel in bil med prestajanjem kazni štiri mesece v bolnišnici. Sicer naj bi bil po vojni spet zdrav, a je imel že vsaj eno leto avitaminozo (to je bolezen, ki nastane zaradi pomanjkanja vitaminov v hrani). Sicer naj bi bil pred sovražnikom oprezen in buden, v preiskavi trden, tako da od njega niso izvedeli ničesar.

Naslednji del pole obsega predvsem podrobnejšo partijsko in medvojno biografijo. Član KP je postal 13. oktobra 1943, in sicer ga je sprejela celica Glavnega štaba NOV in POS⁵⁶ na iniciativo tovariša majorja Milana Dolenca ter na priporočilo njegovih stanovskih tovarišev Oddelka za sodstvo pri Glavnem štabu. Kandidat KP je bil deset mesecev pred odhodom v partizane, ki se jim je prostovoljno pridružil 9. septembra 1943 v Novem mestu, in sicer v sodnem odseku Glavnega štaba. Kasneje se je pridružil IX. korpusu, kjer je imel funkcijo sekretarja grupe sanitetnega in sodnega odseka celice štaba IX. korpusa NOV in POS. Od jeseni do 27. decembra 1943 je bil inštruktor odseka za sodstvo pri Glavnem štabu, dodeljen XIV. diviziji.

Od 24. januarja do 2. aprila 1944 je bil javni tožilec pri Višjem vojaškem sodišču IX. korpusa. Septembra 1944 je bil dodeljen odseku za sodstvo pri Predsedstvu SNOS in predlagan v Višje narodno sodišče pri PNOO za Slovensko Primorje, z nalogo organizacije narodnih sodišč na Primorskem (sodeloval je tudi v pokrajinskih odborih OF za Gorenjsko in Koroško). Podrejen je bil izključno glavnemu tožilcu NOV in POS pri glavnem štabu.⁵⁷

Kot javni tožilec je bil v kazenskem postopku nosilec funkcije pregona in obtožbe, pričeval je kazenski postopek s poizvedbami oz. preiskavo. Moral je skrbeti, da se je postopek vodil pravilno ter ugotavljal kazniva dejanja in storilce. Med njegove naloge je

⁵⁶ Tako se je najvišji slov. vojaško-politični in vodstveni organ začel imenovati od maja 1943, ko je razvil prve oddelke in odseke, med njimi tudi oddelek za zveze in saniteto ter sodno odsek. *ES*, s.v. "Glavni štab NOV in POS".

⁵⁷ Zdravko Klanjšček, *Deveti korpus SNOV : 1943-1945* (Ljubljana, 1999), str. 209.

spadalo tudi vlaganje pritožb proti sodbam, in sicer v korist ali v škodo obtoženih. Javni tožilci so lahko sodelovali v pomilostitvenem postopku pred višjim vojaškim sodiščem.⁵⁸ Sodeloval je tudi na konferenci zastopnikov sodišč, tožilcev in političnih komisarjev IX. korpusa v zvezi z novo uredbo o vojaškem kazenskem sodstvu, ki je potekala sredi julija 1944. Udeležilo se jo je 38 oseb, med njimi vsi tožilci in predsedniki vojaških sodišč, glavni govorniki pa so bili Janez Hribar, dr. Danilo Dougan, dr. Boris Puc in dr. Božo Kobe.⁵⁹ Zadnji trije so bili člani sodnega odseka IX. korpusa.

Od 22. decembra 1944 pa do konca marca 1945 je bil namestnik načelnika za sodstvo pri Predsedstvu SNOS. Potem pa je bil do avgusta 1946 pomočnik javnega tožilca Slovenije. Vlada LRS ga je 1. septembra 1946 postavila za pomočnika načelnika Oddelka za zakonodajo in izgradnjo ljudske oblasti pri Predsedstvu Vlade, za kar naj bi dobival mesečno plačo v višini 5.200 Din.⁶⁰

Odkrito pripoveduje, da so se v času, ko je bil javni tožilec, nekateri nadrejeni forumi pritoževali, da ne zna vedno dovolj politično presoditi, kako naj postopa v posameznih primerih in da je pikolovski, kar naj bi bil razlog, da je bil premeščen na drug sektor dela. V svoj zagovor pove, da je vedno stremel za tem, da je delal po najboljši vesti in vednosti. In da je bil osebno prepričan, da so nekatere kritike pretirane, kar naj bi se kasneje tudi izkazalo. Čeprav je zase trdil, da je samokritičen in da se zaveda tudi svojih napak, je bil prepričan, da se mu je napravila krivica.

Njegovo mnenje o samem sebi je bilo pozitivno, pa tudi zelo samokritično, kar je razvidno iz dokumenta. Po lastnem mnenju je pri svojem delu ustregel glavnim zastavljenim nalogam, malomaren ni bil, morda se je v nekaterih primerih pre naglil. Trdil je, da ima dovolj čuta za odgovornost in samostojno delo. Veselilo ga je tako teoretično kot tudi praktično delo, njegov odnos do dela naj bi bil pozitiven. V težkih situacijah se je dobro znašel, ni bil omahljiv niti paničen. Trdil je, da ima trdno vero v popolno zmago, ki jo »predočuje« tudi drugim tovarišem in da je tudi sam dojemljiv za kritiko drugih.

Zadnje poglavje pole zajema »raven izgradnje« oz. odnos do ideologije. Njegovo mnenje je bilo, da marksistično-leninistično teorijo obvlada v precejšnji meri, sicer pa se je, kadar je mogel in imel na razpolago ustrezno literaturo, še dodatno izpopolnjeval. Pri razumevanju mu je pomagala njegova pravna izobrazba in specializacija iz prometnega prava ter gospodarske politike. Naučil se je tudi ruščine, da je lahko v njej bral literaturo.

Kot zaključek sledi splošna ocena njegovega osebnega in družbenega življenja kot člana KP (ta del je izpolnil nekdo drug). In sicer je še enkrat zapisano, da je srečno poročen in da je na splošno njegov odnos do žensk korekten. Karakterno je opisan kot miren in tihega značaja, tovariški, vendar zelo samosvoj. Na prvi pogled naj bi dajal vtis ošabnega, kar pa naj bi se v pogovoru z njim takoj razblinilo. Sicer naj ne bi iskal družbe, pri delu pa je bil zelo vesten, iniciativen, marljiv in skrben. Po mnenju zapisovalca je imel velik čut odgovornosti. Povsem naj bi bil predan osvobodilnemu gibanju in njegovim težnjam, do podrejenih naj bi imel pravilen odnos. Sicer naj bi bil

⁵⁸ Prav tam, str. 209.

⁵⁹ Prav tam, str. 210-11.

⁶⁰ Univerzitetni arhiv Univerze v Ljubljani, mapa dr. Božo Kobe.

najboljši v pravniškem sektorju dela. Pri partijskem delu naj bi bil precej aktiven, naloge je izvrševal vestno in zelo dobro. »Menda je le nekoliko razočaran, ker je pričakoval, da bo zaposlen pri Glavnem javnem tožilstvu«, pravi zadnji stavek.

Strokovno-znanstveni prispevek

Ali je bilo res krivo razočaranje ali pa želja po predajanju znanja mladim generacijam, dejstvo je, da je že leta 1945 zaprosil za mesto privatnega docenta za predmet Prometno pravo na Pravni fakulteti. V poročilu o prošnji se med drugim navaja, da je v letih 1940-1942 objavil tri razprave v reviji *Slovenski Pravnik* in eno oceno v *Revista del diritto commerciale*. Tudi kasneje naj bi napisal nekaj člankov, ki pa naj bi ostali neznani, saj sam Kobe ni hotel izdati ne kdaj ne kje so izšli.⁶¹

Govorec oz. pisec poročila, red. uni. prof. dr. Milan Škerlj, ki je bil Kobetov mentor med študijem v tujini, pravi, da osebno ve, da ima Kobe že opravljen tudi sodniški izpit in da so ga tudi tuji visoko cenjeni predavatelji (Mossa) ocenili kot nadarjenega, izredno marljivega ter vestnega učenca. Njegove razprave sicer ovrednoti kritično, a je končni ton poročila močno pozitiven, pohvali namreč avtorjevo zrelost, vsestranskost in opremljenost njegovih razprav z obilnim znanstvenim aparatom iz več tujih literatur, skratka »kandidat je sposoben delati v znanosti«. Na podlagi te ocene je Škerlj predlagal, da se dr. Božidar Kobe izbere za privatnega docenta pri stolici za trgovinsko pravo z meničnim pravom.⁶²

Rektor juridične fakultete je ministrstvu za prosveto februarja 1946 z zadovoljstvom sporočil, da sta ga že slab mesec prej tako fakultetni svet kot tudi univerzitetni senat soglasno izbrala za privatnega docenta za predmet Prometno pravo. Na tem mestu je za soglasje zaprosil še samo ministrstvo, ki je to storilo z dnem 1. marca istega leta. Delo naj bi začel opravljati maja 1946. S poletnim semestrom leta 1946 je začel predavati tudi predmet Zgodovina narodnoosvobodilnega gibanja s posebnim ozirom na zakonodajo (z učnim programom so se strinjali vsi člani fakultetnega sveta juridične fakultete). Konec leta 1947 ga je rektor Univerze na predlog dekanata juridične fakultete pri Ministrstvu za prosveto predlagal za univerzitetnega docenta za predmet Prometno pravo, kar je ministrstvo odobrilo z odlokom z dne 20. februar 1948 (6.000 Din mesečno) in s tem dnem je tudi dejansko nastopil službo (6 ur tedensko).

Konec leta 1947 (6. decembra) so ga tudi na agronomski fakulteti izbrali za profesorja, in sicer kot honorarnega predavatelja za predmet Politična ekonomija z osnovami družboslovja, v okviru katerega naj bi imel v letu 1948 tedensko 2 uri predavanja in 2 uri vaj. Ministrstvo za prosveto je odobritev sprejelo v začetku leta 1948.

Novembra 1947 mu je Vlada LRS povišala status v višjega pravnega referenta, kar je pomenilo tudi višji dohodek (5.500 Din) in poseben osebni dodatek v višini 800 Din. Dokument je podpisal generalni sekretar Franc Popit. On je konec januarja 1948 v imenu Vlade podpisal tudi odločbo, ki govori o premestitvi dr. Kobe Božidarja iz Predsedstva Vlade LRS k Ministrstvu za prosveto z dnem 31. januar 1948. Takrat je torej zaključil svoje delo znotraj Predsedstva.

⁶¹ Univerzitetni arhiv Univerze v Ljubljani, mapa dr. Božo Kobe.

⁶² Prav tam.

BIBLIOGRAFIJA⁶³

- Izvršba na pravice intelektualne svojine / Slovenski Pravniki, 1940, str. 73-89, 136-154/;
- Eno-osebna kapitalska družba in načelo omejene odgovornosti / Slovenski pravnik, 1940, str. 342-359;
- Osnovni problemi reforme delniškega prava / Slovenski pravnik, 1941, str. 98-III, 165-182, 1942, str. 1-27, 65-83, 109-122, 121-193;
- Vojaško sodstvo NOV – POS, 1944;
- gradivo o problematiki novega sodstva in zakonodaje, O organizaciji in izvrševanju sodne oblasti v Sloveniji in Jugoslaviji, pripravila dr. Vito Kraigher in dr. Božo Kobe, januar 1945;
- recenzija knjige Filip Heck: Der allgemeine Teil des Privatrechts. Ein Wort der Verteidigung, das Archiv für die civilistische Praxis, nova serie, str. 1-27;
- Temeljni zakon o državnih gospodarskih podjetjih / Ljudski pravnik, 1946, str. 276;
- Nacionalizacija zasebnih gospodarskih podjetij / Ljudski pravnik, 1946, str. 384;
- Vloga ljudskih tožilcev pri obrambi ljudskih zakonov / Ljudski pravnik, 1946, str. 45;
- O pomenu pogodb v gospodarstvu v zvezi z izvajanjem petletnega načela / Ljudski pravnik, 1947, str. 74;
- O pravni razlagi našega novega prava / Ljudski pravnik, 1948, str. 347.

Prispevek Kobeta k novemu sodstvu

Vedno znova se je poudarjalo, da je sodstvo NOG novo in ljudsko, kar naj bi pomenilo, da je pravično in neformalistično. Čut za pravičnost naj bi bil zasidran v ljudstvu in običajnem pravu, iz katerih naj bi to sodstvo izhajalo. Prvič in v dobesedni obliki so to vodilo 'izkoristili' pri masovnih partizanskih sojenjih, pravilnost izbire teh »novih ljudskodemokratskih načel« pa so dokazovali s sklicevanjem na zakonodajo SZ. Druga pomembna značilnost je bila, da se je zaradi vojnega stanja najprej in najbolj razvilo vojaško sodstvo, a je bilo s širjenjem osvobojenega ozemlja potrebno poskrbeti tudi za civilno sodstvo. Od leta 1941 pa do jeseni 1944 se je pravni red na Slovenskem razvijal neodvisno od ostalih delov Jugoslavije, vendar v okviru splošnih smernic vrhovnega vodstva. Ukazi so se širili s pismi in obiski visokih delegatov, v našem primeru največkrat v osebi Edvarda Kardelja. Pogosto pa komunikacija ni bila najboljša in je potekala z zamiki, zato se je nastajanje pravnega reda v Sloveniji vsaj do jeseni 1943 ujemalo z razmakom ljudske oblasti. Z novostmi in problematiko novega sodstva ter zakonodaje sta se veliko ukvarjala dr. Vito Kraigher in dr. Božo Kobe, svoje poglede in predloge pa sta strnila v gradivu z naslovom *O organizaciji in izvrševanju sodne oblasti v Sloveniji in Jugoslaviji*.⁶⁴

⁶³ Dlib.

⁶⁴ Jera Vodušek Starič, *Prevzem oblasti 1944-46* (Ljubljana, 1992), str. 12.

Iz vsebine raznih uredb je mogoče razbrati, da je bil osnovni namen takratnega (še medvojnega) sodnega sistema preprečiti oz. kaznovati dejanja vsega, kar je bilo nasprotno NOG. Kraigher je kot tedanji javni tožilec Slovenije to formuliral kot osnovno načelo smotrnosti, kar naj bi pomenilo, da morajo sodišča obravnavati predvsem tista dejanja, ki so na splošno nevarna skupnosti (oz. ogrožajo NOB). Šele nato naj bi prišli na vrsto vsi drugi 'običajni' prestopki. Ob izdaji uredbe o vojaškem kazenskem sodstvu 20. aprila 1944 je dr. Božo Kobe napisal brošuro *Vojaško sodstvo NOV in POS*, ki naj bi sodnikom služilo kot napotilo.⁶⁵

Pomembno je tudi dejstvo, da je bila posebnost slovenskega partizanskega sodstva sorazmerno zgodnja uvedba javnega tožilstva, ki je bilo posebno tudi v tem, da je združevalo vojaško in (pozneje) civilno sodstvo. Predsedstvo SNOS je ustanovilo javno tožilstvo z odlokom 12. marca 1944 in za glavnega javnega tožilca imenovalo majorja dr. Vita Kraigherja. Mreža javnih tožilcev je delovala neodvisno od sodišč in je dejansko opravljala dve vlogi – nadzorovala celotni sistem oblasti v odnosu z organi oblasti in opravljala vlogo tožnika v kazenskem postopku, kjer mu je bila pridržana izključna pravica sprožiti obnovo postopka ali vložiti pritožbo sodbe. Poleg postopka so skrbeli za samo organizacijo sodišč in varovanje zakonitosti. Imelo pa je še eno pomembno nalogo, in sicer so bili tožilci udeleženi pri nastajanju nove zakonodaje, predvsem s področja kazenskega prava, kjer naj bi se še posebej zanašali na sovjetski kazenski zakonik, saj naj bi bil po besedah samega Kraigherja najmodernejši. Prednost je videl predvsem v načelu analogije, vseeno pa naj bi podpiral (vsaj delno) idejno neodvisnost sodnikov.⁶⁶ To sta poudarjala oba, tako Kraigher še bolj pa Kobe, kar je razvidno iz odloka o začasni ureditvi narodnih sodišč. Ker je ta poudarjal, da morajo sodniki soditi neodvisno in po zakonih, je bil deležen stroge kritike vodstva CK KPJ oz. osebno Kardelja. Po takšnih in drugačnih pritiskih je sledilo poenotenje sodnih in pravnih norm z jugoslovanskimi, slovenskim pravnikom pa je bilo naročeno, naj se raje pričnejo ukvarjati z vlogo in mestom sodstva v novi oblasti.⁶⁷

Verjetno (tudi) kot znak svojega nestrinjanja z vodstvom, sta Kraigher in Kobe pripravila že omenjeno gradivo o problematiki novega sodstva in zakonodaje. Njuno vodilo je bilo javnost, neodvisnost in brezplačnost sodišč. Bila sta tudi proti nestalnosti zakonov, zaradi česar sta zagovarjala misel, da bi bilo smotno, da bi se dokončno stanje vzpostavilo šele po koncu vojne.⁶⁸ Temu pa je ponovno nasprotovalo vodstvo, saj si je z zavestnim nedoločnim stanjem olajševalo prevzem oblasti. Odločitev, da se norm ne precizira niti po vojni, je OZNI in izrednim (vojaškim) sodiščem takoj po njej omogočila precejšnjo samovoljo.⁶⁹

Kot je ugotavljal Kobe, zvezna oblast ni izdala nobenih novih zakonov iz civilnega in kazenskega prava, a ker je verjel v temeljno načelo nedeljivosti oblasti ter osnovno načelo ljudske demokracije, je optimistično menil, da ta še čaka na temeljitejše premike. Nesoglasja in spori iz tega časa bi lahko bili razlog za trditev, da odnos med Kardeljem in Kobetom ni bil najboljši. Do takšne ugotovitve namreč vodi več izjav in dejstev. Ena izmed njih bi lahko bila sicer posplošena Kardeljeva misel, da se preveč popušča strokovnjakom, ki se premalo ozirajo na politične potrebe, ukazal pa naj bi celo (že leta

⁶⁵ Prav tam, str. 16.

⁶⁶ Prav tam, str. 17-18.

⁶⁷ Prav tam, str. 42-43.

⁶⁸ Prav tam, str. 46-47.

⁶⁹ Prav tam, str. 50.

1944), naj se specialiste odslej uporabi le za izvedbo, nikakor pa ne za načrtovanje politike!⁷⁰ Zgovoren pa je tudi podatek, da je vršilec dolžnosti slovenskega javnega tožilca po smrti dr. Vita Kraigherja na Turjaku začasno postal dr. Božo Kobe, stalnega imenovanja pa ni dobil, »ker je temu nasprotoval Kardelj«.⁷¹ Za javnega tožilca Slovenije so imenovali majorja dr. Jerneja Stanteta.

Kako zagrizen je bil Kobe v svojih nazorih kaže npr. njegovo navodilo sodiščem IV. armade, pri čemer je bila po njegovem konfiskacija (kar pomeni zaplemba, odvzem) osnovna izhodiščna točka ljudskega pojmovanja pravice in pravičnosti.⁷² Bil pa je po drugi strani (vsaj) do nekaterih delov nove oblasti tudi zelo kritičen, kar je npr. razvidno iz njegove izjave, da so zaradi neprofesionalnosti ljudskih odborov (leta 1945) na najvažnejše odborniške funkcije prišli ljudje, ki sodijo v zapor. Kobe naj bi v tožilstvu vodil oddelek za splošni nadzor, ki je ugotavljal korupcijo in je bil v zvezi z neko preiskavi leta 1946 posebej pohvaljen s strani svojega nadrejenega (Stanteta).⁷³

V ARS-u je ohranjena precej obširna korespondenca med Kraigherjem in Kobetom, ki kaže, kako je potekalo delo in da je bil ravno Kobe tisti, ki je najbolj pozival k kritiki poslovanja, s čimer bi dosegli večjo preglednost in pravičnost. Bil je namreč močno proti sojenju »po istem kopitu« in si je v mnogih primerih prizadeval za ugodno razrešitev obtožnic. Tako npr. v nekem dokumentu piše Kraigherju:

»Prosim te, da mi poročilo skritiziraš in me opozoriš za bodoča poročila, da bodo poročila boljša. Imam obilico posla ter smo imeli do sedaj to oviro, da so pravzaprav 4 institucije morale biti zadovoljne z enim samim administratorjem. Kljub temu se še nekako zvrstimo pri stroju tako, da delo ne zaostaja. Upam, da bom tvojim željam ustregel ter se pripravil v kolikor imam še začetne težave. Mislim, da bo delo šlo od rok.«

In nekje drugje spet: *»Prosim te, da me opozoriš na vse hibe. Čimveč kritike, tem bolje! Imam obilico posla in delam skoro preveč po pripombah mojih dveh tovarišev. (...) Ob koncu poslovanja sem imel še predavanje o partijski šoli in sicer o izgradnji narodne oblasti ter o organih te oblasti.«*⁷⁴

Obsodba

V njegovi službeni mapi sledi dokument – dekret Ministrstva za prosveto V. Pers. Štev. 1338/1 – z dne 20. februar 1949, s katerim pomočnik ministra Ivan Bratko odloča, da se odstrani iz službe tovariš dr. Kobe Božo, docent juridične fakultete univerze v Ljubljani. Odstranitev iz službe naj bi trajala do dokončne odločitve pristojnega državnega organa, torej sodišča. Dokument govori še o prihodkih, ki so jih zamrznili za polovico (ker je moral vzdrževati družino), izvzeli so otroške dodatke.

Zadnji dokument iz njegove osebne mape o univerzitetnih uslužbencih pa razkriva nova dejstva. In sicer, da je bil 7. julija 1949 obsojen na kazen treh mesecev poboljševalnega

⁷⁰ Prav tam, str. 191.

⁷¹ Prav tam, str. 257.

⁷² Prav tam, str. 264.

⁷³ Prav tam, str. 366.

⁷⁴ ARS, SI AS 1848, Višje vojaško sodišče IX. korpusa (1944), opr. št. 83/44.

dela, istočasno pa je bil zoper njega uporabljen tudi upravni ukrep družbeno koristnega dela za dobo 12 mesecev. Obenem so ga z odločbo Ministrstva za znanost in kulturo z dnem 12. september 1950 dokončno izključili iz Univerze oz. mu je prenehala služba (po zakonu) že dne 15. julija 1949. Za dan uradne razrešitve službe so določili datum 15. avgust 1949, izplačevanje vseh prejemkov pa so mu ustavili z dnem 31. avgusta 1949. Vse prejemke, ki jih je dobil po tem datumu, se mora obvezno vrniti, še določa dekret števil. 2416/2. To t. i. preplačilo, za čas od 1.9.1949 do 30.9.1950, je znašalo 33.775 Din.

Obstaja pa še dokument z dne 14. februarja 1949 o hišni preiskavi in zaplembi, ko so ga fizično odpeljali od doma zaradi »suma protidržavnega delovanja«. Na dokumentu je na mestu podpisa Kobe napisal »nezakonito!«.

Kaj se je torej zgodilo v času od februarja 1948, ko je bil soglasno sprejet za univerzitetnega docenta pa do februarja 1949, ko so ga že fizično odstranili z delovnega mesta in posledično iz družbe?

INFORMBIROJEVCI IN »INFORMBIROJEVCI«

Prelom med Beogradom in Moskvo je v Jugoslaviji povzročil pravi šok, saj je SZ pod vplivom dolgoletne propagande uživala velik ugled ne le med komunisti, temveč tudi med številnimi ostalimi državljani. Poleg tega je resolucija IB vsebovala 'tezo', ki so ji mnogi zlahka pritrdili – in sicer je trdila, da jugoslovansko vodstvo oz. vodstvo KPJ zatira vsako kritiko njegovih ukrepov. Največji problem pa je bil, da se je teza začela v vsej svoji neizprososti uresničevati šele po objavi resolucije. Ta je namreč povzročila, da Tito in njegovi sodelavci niso dopustili nobene razprave o svojih stališčih in so se odločili za neprizanesljiv obračun z vsemi, ki jih niso brezpogojno podprli. Prihajalo je do ostrih političnih diferenciacij, hudih psihičnih kriz, posledica celotnega dogajanja pa je bila, da so do jeseni 1948 iz KPJ izključili prib. 60.000 ljudi.

Po podatkih zgodovinarja Petra Vodopivca je bilo v Sloveniji simpatiziranja z IB-jem osumljenih okoli 2200 ljudi, okoli 800 pa naj bi jih bilo policijsko in sodno preganjanih, kar je sicer bistveno manj kot v drugih delih Jugoslavije. Avtor pravi, da je bilo med zaprtimi in v taborišča poslanimi Slovenci le malo resničnih privrženecv Moskve. Prevladovali so pripadniki starejše, predtitovske komunistične generacije in ljudje, ki so se ob različnih priložnostih kritično izražali o povojni slovenski ter jugoslovanski stvarnosti.

Nadalje zgodovinar Aleš Gabrič v svoji raziskavi *Informbirojevstvo na Slovenskem* ugotavlja, da leta 1948 še ni bilo veliko aretacij zaradi IB. Še pred izbruhom spora je bil med bolj znanimi npr. aretiran Dragotin Gustinčič, ki pa so mu šele v zaporu prilepili etiketo informbirojevca, v resnici pa so ga aretirali, ker je bil eden glavnih kritikov jugoslovanskega političnega vrha (tudi on je po obsodbi kazen prestajal na Golem otoku). Na seji politbiroja CK KPS januarja 1949 pa je, po besedah Gabriča, Stane Kavčič namignil, da bo treba glede IB-ja preveriti tudi profesorsko celico na univerzi. Že naslednji mesec so bili aretirani docent pravne fakultete dr. Božo Kobe, profesor na filozofski fakulteti Cene Logar (ki je bil na Golem otoku štiri leta), znanstveni sodelavec ministrstva Janez Logar, docent tehnične fakultete dr. Tibor Škerlak, jezikoslovec Tine Logar, pisatelj Cveto Zagorski in mnogi drugi. Aprila 1949 je slovenski notranji minister Boris Kraigher na plenumu CK KPS poročal, da je nad 70 % vseh dotlej registriranih IB-jevcev iz vrst inteligence, državnih uslužbencev, svobodnih poklicev in razlaščenih slojev. Ker pa je minister menil, da so se v tej družbi našli tudi »neki nesposobni umetniki«, je partija akcijo razširila še na Društvo slovenskih književnikov. Pod obtožbo IB-jevstva je leta 1949 izgubilo službo veliko učiteljev, zaradi domnevnega strinjanja z resolucijo IB pa je bilo iz šol izključenih tudi 78 študentov in nekaj gimnazijcev. Enega od nosilcev partizanske spomenice Mirka Goršeta so npr. aretirali kot »dejanskega iniciatorja informbirojevske organizacije na ljubljanski univerzi« in ga kaznovali z dvema letoma družbenokoristnega dela. V prvi polovici leta 1951 je sledila še velika čistka v vrstah oficirjev JA, med njimi sta bila aretirana tudi slovenska polkovnika Dušan Majcen in Janez Jezeršek, ki so ju tudi poslali na Goli otok. Oblastem se je sumljiv zdel tudi legendarni partizanski general Dušan Kveder. Paranojo nove oblasti zaradi Stalinovih groženj pa je marsikdo izrabil tudi za povsem osebna obračunavanja, zaradi katerih je bilo osumljenih in aretiranih veliko ljudi. Veliko političnih zapornikov je bilo potem izpuščenih v letih 1953-54, ker jim je kazen poteka ali pa so bili oproščeni. A izpustitev zanje še ni pomenila vrnitev v

normalno življenje, saj so težko dobili zaposlitev, imeli stanovanjske probleme in se spopadali z lastnimi travmami, pa tudi tegobami, ki so jih med njihovim prestajanjem kazni preživljali njihovi družinski člani.⁷⁵

Univerza, profesorji in informbiro

Avtonomija univerze pomeni izziv za vsak absolutističen sistem, ki temelji na političnem in ideološkem monopolu, saj mu jemlje njegov politični primat. Zato si vsaka takšna oblast prizadeva, da bi svoja lastna ideološka naziranja uveljavila kot načelo delovanja univerze. Vsi, ki se temu uprejo, niso zaželeni, v nekaterih sistemih pa celo odstranjeni. Tako je moralo (tudi) med komunistično vladavino zaradi političnih vzrokov fakultete ljubljanske univerze zapustiti veliko profesorjev. Ni naključje, da so med njimi prevladovali zlasti profesorji humanističnih in družboslovnih strok.⁷⁶

Prvo kratko zgodovino o političnih čistkah na ljubljanski univerzi je ob 75-letnici univerze napisal zgodovinar Aleš Gabrič, študija pa obravnava čas od leta 1945 do leta 1960. Prva odpuščanja in predčasne upokojitve sodijo v leto 1945, v naslednjih letih pa so jim sledili razni profesorji, ki so bili obsojeni na politično spodbujenih sodnih procesih – od pravnikov dekan fakultete dr. Boris Furlan, Mirko Košir, dr. Lev Svetek in dr. Božo Kobe. Kasneje, v 50. letih, je bila oblast pozorna predvsem na novo zaposlene profesorje, ponovno pa je do vidnejše kršitve načela avtonomnosti fakultete prišlo proti koncu 50. let, ko so odločujočo vlogo dobili fakultetni sveti, v katerih so imeli dvotretjinsko večino zunanji člani. Oblast si je leta 1949 z novelo zakona prilastila tudi pravico, da je med častne člane Akademij znanosti in umetnosti imenovala posameznike, ki naj bi imeli poseben pomen za FLRJ, s čimer je pomembnim politikom omogočila infiltracijo (tudi) v znanost.

Šele leta 1997 je bil senatu Univerze v Ljubljani podan predlog rektorja za rehabilitacijo njenih učiteljev, ki so bili po 2. svetovni vojni z nje odstranjeni iz političnih razlogov. Ustanovljena je bila Komisija za rehabilitacijo univerzitetnih učiteljev in sodelavcev, ki se je v istem letu večkrat sestala, pri svojem delu pa je obravnavala sporočene primere, ki jih je dobila od posameznih fakultet (Ekonomska, Filozofska, Pravna ter Teološka fakulteta in Fakulteta za družbene vede ter Fakulteta za kemijo). Zajeli so obdobje od leta 1945 do leta 1960, poleg tega pa še primere štirih učiteljev, s katerimi je oblast obračunala leta 1975.⁷⁷

Do prvih odstranitvev z univerze (1945) je prišlo po sklepu pristojnega ministrstva, ki je ugotovilo, da so zadevni učitelji bodisi v tujini (ti niso bili obravnavani) ali v zaporu ter zato ne morejo opravljati službenih obveznosti. Nekaterim pa je oblast sama prepovedala opravljanje službe ali jih predčasno upokojila.

Nadaljnja skupina nasilno odstranjenih učiteljev obsega obsojence na procesih in v letih 1947-49 aretirane »informbirojevce«. V naslednjih letih je oblast nastopala bodisi z zavrnitvijo kandidatov, z razrešitvijo cele skupine učiteljev (na tedanji Juridični fakulteti) in z izključitvijo celotne Teološke fakultete leta 1952, s čimer je ta izgubila

⁷⁵ Zdenko Vrdlovec, "Jugoslovanski gulag", *Dnevnik, Objektiv* (11. julij 2009), str. 21.

⁷⁶ Uredil Drago Jančar, *Temna stran meseca : kratka zgodovina totalitarizma v Sloveniji 1945-1990 : zbornik člankov in dokumentov* (Ljubljana, 1998), str. 84-86.

⁷⁷ Prav tam, str. 668-671.

status državne ustanove. V vseh teh primerih Univerza ni sodelovala pri odstranjevanju svojih učiteljev! V najbolj kritičnem obdobju sta se tedanje vodstvo Univerze in rektor prof. Milko Kos strogo izogibala neposrednemu političnemu izsiljevanju, predvsem pa vpletanju univerze v politično življenje. Znani so primeri, ko Univerza ni sledila 'nasvetom' od zunaj za odstranitev nezaželenih učiteljev.

Potem pa je bila leta 1956 ustanovljena Personalna komisija Univerzitetnega sveta, v kateri so imeli dvotretjinsko večino zunanji člani. Ta je ob reelekciji zavrnila več kandidatov, najbolj znan je primer prof. Antona Slodnjaka, ki je moral zaradi pritiskov podpisati prošnjo za predčasno upokožitev. V primerih odstranitve po tem letu, se torej Univerza ne more izogniti delni sokrivdi, podobno velja tudi za že omenjene primere iz leta 1975.

Ugotovitev komisije je bila, da nepopolno arhivsko gradivo ne zagotavlja popolnega pregleda nad obravnavano tematiko in je bila zato mnenja, da ostaja proces rehabilitacije njenih iz političnih razlogov odstranjenih učiteljev odprt za vse doslej morebiti neznane ali nejasne primere. Poudarila pa je tudi, da vsaj do leta 1956 ni bila Univerza tista, ki bi odstranjevala svoje učitelje in sta bili zato prizadeta tudi njena čast in ugled. Zato naj ne bi šlo le za rehabilitacijo določenih posameznikov, temveč tudi za rehabilitacijo Univerze same. Takšno stališče je predložila Ministrstvu za šolstvo in šport ter Vladi RS, v njem pa še posebej poudarila, da mora Državni zbor obsoditi politično nasilje in druge nedemokratske postopke totalitarnega režima. Z ugotovitvami Komisije za rehabilitacijo učiteljev Univerze v Ljubljani se je na 31. seji 15. januarja 1998 seznanil tudi Senat Univerze v Ljubljani.

Le-ta je nadalje ugotovila, da so bili do konca leta 1956 prizadeti učitelji z Univerze odstranjeni posamič ali skupinsko, ne samo proti svoji volji, temveč tudi proti volji Univerze in so (bili) žrtve političnega nasilja. Predlagala je, naj državni zbor politično nasilje obsodi in ga obžaluje, še posebej pa naj prizadete učitelje Univerze rehabilitira moralno in materialno. Univerza namreč podpira obe, sama pa lahko opravi le moralno rehabilitacijo. Komisija je Senatu UL predlagala tudi imenovanje posebne komisije pravnikov in zgodovinarjev, ki bi razpoložljivo gradivo strokovno pregledala, pri čemer pa njene ugotovitve ne bi ovirale že sprejetih sklepov Komisije. Kot žrtve nasilja so bili profesorji naštetih po fakultetah, med njimi na Juridični (danes Pravni) fakulteti tudi dr. Božo Kobe.⁷⁸

Kaj pravijo arhivski viri ...

Logično je, da je tedanje jugoslovansko vodstvo stanje v krogih inteligence, še posebej učiteljev in profesorjev, močno skrbelo, saj so bili oni tisti, ki naj bi 'ustvarili' nove generacije pravovernih in pokornih državljanov, nove socialistične mladine. Zato je oblast področju znanosti in umetnosti namenjala veliko pozornosti in poudarjala, da mora biti ideološki vidik obeh popolnoma jasen. Njena skrb za dosego svojih ciljev se kaže skozi različne dokumente.

⁷⁸ Zaskrbljujoče pa je, da se ob kasnejši pomembni obletnici univerze ta tema več ne omenja.

Prvi dokument, ki sem ga našla in se mi je zdel za raziskovano temo relevanten, je nek dokument Mestnega komiteja Ljubljane⁷⁹, ki hvali delo Partije in delo inteligence, ki naj bi se dobro prilagodila novim razmeram in se iz njih veliko naučila. Poudarja se, da je takšna večina inteligence, ki jo je sicer potrebno še dodatno strokovno izobraziti, a požrtvovalno gradi socializem v »naši« državi. *»Obstaja pa tudi nekaj sovražnikov, brezkarakternih tipov, ki so vdani tujemu imperializmu.«* V teh primerih naj bi šlo za pojave nerazumevanja nalog inteligence, kar naj bi bilo posledica šablonskega prenašanja splošnih navodil in direktiv. Ker pa je bilo vprašanje odnosa do »naše« ideologije ter odnosa do osvajanja marksizma-leninizma, kot priča dokument, med inteligenco zelo različno, saj naj bi jih pri tem močno ovirala njihova stara miselnost, je bilo potrebno temu področju nameniti še posebej veliko skrb. Omenjajo se tudi umetniki, med katerimi naj bi bilo stanje dobro, dosegli naj bi velike uspehe pri večini, spet pa se je pojavilo nekaj negativnih elementov – *»raznih Torkarjev, Koširjev, Zupanov, Brejcev itd.«*, ki naj bi med umetnike skušali vnašati *»razne teorije o krizi med kulturnimi delavci, o tem, da se čutijo iztrgane«*.

Na naslednji strani se avtorica spisa dotakne *»najbolj pogostih malomeščanskih pojavov v vrstah komunistov intelektualcev«*. Nekateri naj bi namreč zelo čudno in zato Partiji tuje pojmovali demokracijo, pri tem omeni, da je takšen tudi primer na neki fakulteti na univerzi, kjer se postavlja vprašanje, ali direktive višjih forumov pomenijo omejevanje svobode in demokracije in kjer (še vedno) diskutirajo o tem, *»ali je bilo pravilno ob napadu Kominforma na našo Partijo iti na linijo kritiziranja Partije ali ne in ne gledajo v tem sovražnega donosa«*. V fakultetnih celicah pa naj bi bili tudi ljudje, ki *»smatrajo, da imajo zaradi »svojih sposobnosti« lahko izvzet položaj v Partiji«*. Poudarja, da je v Partiji potrebna disciplina in enotnost, ki sta in bosta prava partijska demokracija. Nekateri tovariši naj bi imeli nepravilen odnos do (povsem potrebne) kritike, ob kateri se čutijo užaljene, osebno prizadete, kar vodi v dolgotrajne osebne razprtije. Malomeščanski vpliv naj bi torej v partijsko organizacijo prodril zaradi nezadostne ideološke budnosti in premajhne politične aktivnosti. Zato naj bi bilo potrebno slediti direktivam V. kongresa, ki je dal jasna navodila – do maksimuma razviti lastno novo socialistično inteligenco ter obenem voditi ofenzivno politiko proti kapitalističnim elementom in rešiti problema okrog Kominforma. Kongres je poudaril, da je potrebno povečati skrb delu z inteligenco in diferencirati *»takozvane nevtralce – kolobljivce, povsem izolirati in neusmiljeno udariti po bedni peščici naših sovražnikov, saboterjev in škodljivcev«*.

Naslednji dokument, prav tako zapisnik neke ljubljanske mestne partijske konference, govori o podobni temi, še posebej je zanimiv referat Sergeja Kavčiča. Njegovo mnenje je bilo, da je naloga univerze, da dá nove kadre ljudske inteligence. Pove, da je bila po osvoboditvi glavna in težka naloga Partije doseči nov način študija, ki jo je spremljala vrsta organizacijskih težav. Dosegli naj bi velik uspeh in dvig nivoja strokovnosti, pri delu pa so se pokazale tudi nekatere napake. Namreč niso se dovolj posvečali povezavi z okoljem, s stvarnostjo – kar naj bi se pokazalo ob priliki klevetniške resolucije Informbiroja. *»Te preizkušnje naša Partija na univerzi ni ravno najlažje prestala.«* Zato naj bi bilo potrebno dati več iniciative nižjim kadrom, iztrgati se iz prakticizma, spremeniti pa se mora tudi odnos do SKOJ-a in LSM-ja (ki naj se združita), kar bo vse skupaj pomagalo k ideološki rasti. Pri vsem tem je potrebno še bolj ojačati kontrolo. *»Partija na univerzi se mora zavedati, da se prav v območju njenega dela bolj kot*

⁷⁹ ZAL, LJU 684, t. e. 3, Mestni komite Zveze komunistov Slovenije Ljubljana (1945-54).

marsikje drugod vrši borba s starim, tako z ostanki idealistične metafizične znanosti, ki jo študentje dobivajo na univerzi, kot tudi s starim v glavah, v mišljenju posameznikov.«

Naslednji dokument pa že govori o odpadnikih, in sicer naj bi bilo v ljubljanski partijski organizaciji, ki naj bi štela okoli 7.000 članov, po objavi resolucije IB izključenih le 15 ljudi, od teh le en delavec (v drugem spisu piše, da sta bila dva), vsi ostali so bili intelektualci, med njimi jih je bilo 7 že prej kaznovanih. To naj bi bili »slabiči, oportunisti, kolobljivi malomeščanski, antipartijski elementi, (...) ki so v času preizkušnje dezertirali«. Nekateri malomeščanski intelektualci – zlasti na univerzi! – naj bi napačno razumeli vprašanje demokracije, saj vsako direkcijo od zgoraj smatrajo za omejevanje svobode in demokracije. Bolj podrobno jih opredeli naslednji dokument. »V sporu z IB so izpadli s sledečimi prekrški in argumenti: ni demokracije, hujskanje delavstva, užaljenost radi kaznovanja, da je naša Partija Partija kulakov, radi nezaupanja v vodstvo Partije, hujskanje ostalih članov po drugih celicah, da ima Informbiro v vsem prav, odklanjanje programa Partije.« Mnogi izmed »njih« naj bi bili nepriljubljeni zaradi diktatorskega obnašanja, nezdrave ambicioznosti, neiskrenosti, nekateri vdani pijančevanju, ljudje, ki so iskali osebnih koristi ... In še v drugih dokumentih – malomeščanski vpliv je močan, kar je očitno v oportunizmu, filozofiranju, osebnih sporih, grupaštvu, nedisciplini itd. Takšne in podobne oznake se potem pojavljajo kot matrica tako na splošno kot pri posameznih konkretnih primerih. Nek dokument bolj konkretno – »to maloburžuazno gledanje se je izražalo v liberalnem stališču v partijski organizaciji univerze do vprašanja čiščenja univerze«.

Zgovoren vir je tudi Poročilo o politični situaciji v času trajanja V. kongresa CK KPJ.⁸⁰ Ob splošni pozitivni oceni (dvig zavesti, enotnost, odločnost, neomajno zaupanje v partijo) je opazno, da se še posebej poudarja, da so se pojasnila in razbila vsa kolebanja tudi pri intelektualnih članih KP, ki so se na začetku obnašali zadržano, odmaknjeno, sedaj pa glasno diskutirajo o »pravilni drži (stavu) naše partije do vseh neutemeljenih očitkov in klevet«. Enako naj bi se zgodilo tudi na univerzi, kjer so se s pomočjo večkratnih sestankov razblinili vsi pomisleki, opaziti pa naj bi bilo, da so tisti, ki se teh sestankov niso udeležili, še vedno na napačni poti »in izstopajo s svojimi nepravilnimi postavkami – kot kaže primer Cene Logarja«.

V nekaterih celicah ustanov, kjer je bila večina inteligenca, je bilo opaziti dvom – ali ima prav VKP ali CK KPJ, pojavljala pa naj bi se tudi bojazen pred sankcijami, ker »ti ljudje nimajo dovolj zaupanja v sebe in partijo. Zdi se jim zdravo, da se je sprožila širša kritika, nekateri naj bi zavzeli stališče, da je VKP starejša, bolj izkušena od KPJ in da ji je zato treba verjeti«.⁸¹

V nekem referatu dr. Ljubo Bavcon poroča konkretno o stanju in sistemu dela na Pravni fakulteti. Splošno stanje naj bi bilo dobro, naj pa bi dejansko obstajal »le« en človek, ki je hotel razbiti Partijo, ostali pa so bili zmedeni in »odtegnjeni od konkretnega življenja« (?). Ravno spor z IB naj bi pomagal rešiti to stanje, človek, ki je razbijal »naše« delo, pa je bil vržen iz Partije.⁸² Ta človek bi lahko bil tudi Kobe.

Naslednji dokument, ki sem ga našla v ZAL, je Zapisnik partijskega posvetovanja Univerze v luči II. plenarnega zasedanja CK KPJ, ki je potekalo med 7. in 12. marcem

⁸⁰ ZAL, LJU 684, t. e. 5, Mestni komite Zveze komunistov Slovenije Ljubljana (1945-54).

⁸¹ ZAL, LJU 684, t. e. 2, Mestni komite Zveze komunistov Slovenije Ljubljana (1945-54).

⁸² ZAL, LJU 696, t. e. 1, Univerzitetni komite Zveze komunistov Slovenije Ljubljana (1945-52).

1949 (Kobeta so aretirali februarja). Tu Grmek Franjo trdi, da na fakulteti ni bilo prave iniciative, ker naj vodstvo višjih direktiv ne bi ustrezno posredovalo naprej in o njih diskutiralo, zato upa, da bo novi biro uvedel drugačen način dela. Opozarja, da je potrebna večja budnost in kontrola nad člani, ki se skrivajo za plaščem IB-ja, s čimer se bo lahko izvedla diferenciacija in izvršila borbo proti njim. Na drugem mestu istega dokumenta je mogoče zaslediti opombo, da so bili na Filozofski fakulteti presenečeni nad aretacijo prof. Logarja in prof. Lapajmeta. Sledi govor tov. Kavčiča, ki pojasnjuje, da so bili na mnogih pozicijah ljudje, ki jim ni bilo do tega, da bi se stvari razčistile, temveč je prišlo do izpadov in zavajanj na stran pota. Določenim ljudem, kot je Logar, naj bi skušali pomagati, da bi prišli do razjasnitev problemov, a naj bi se pokazalo, da skušajo ti ljudje namenoma vnašati razdor v njihove vrste. Poudarja predvsem potrebo po močni propagandi in borbo proti sovražnim elementom.

Prof. Vojska pa se je v svojem referatu dotaknil dveh stvari – združništva ter vprašanja profesorske celice in s tem povezanih dogodkov. To naj bi bila linija, *»ki se vleče od Gustinčiča in Koširja in ki dobiva v Kobetu in Svetku in obeh Logarjih svoje nadaljevanje«*. Pri vseh teh naj bi šlo za skupno karakteristiko: stremuštvu, avanturizem, karierizem, na drugi strani njihova užaljenost in zato njihovo delovanje proti stvari Partije. Zatem se ustavi pri vsakemu posebej, kjer dobesedno pravi, da Gustinčiču nobeno mesto ni dovolj visoko, nobena funkcija dovolj velika, Košir naj bi bil užaljen, ker ni dobil svojega mesta na filozofski fakulteti. Kobe je dobil partijsko kazen pri Predsedstvu vlade, ker je izpodbijal sklepe organizacijske komisije, ker mu je dodelila mesto, za katerega je trdil, da je prenizko zanj, bil je užaljen, ker ni bil izvoljen za delegata za V. kongres KPJ, užaljen, ker ni bil izvoljen v biro, ker ni bil izvoljen za izrednega profesorja. Svetek kot podpredsednik sindikata Univerze ni opravil svojega dela, ampak se mu je raje izognil. Logarjeva (Cene) užaljenost naj bi izvirala še iz partizanov, škodljiv pa naj bi bil predvsem njegov govor na proslavi Lenina, ob resoluciji je pokazal kolebanje, nato pa hinavsko izgovarjanje, da je spoznal stvar. Ti ljudje naj bi, po mnenju govorca, nastopali kot komunisti in si s tem hoteli pridobiti mesto pro/dekana. Vsi naj bi v skupni organizacijski obliki skušali razbiti partijsko organizacijo. Ker profesorska celica sama ni bila dovolj močna, da bi jih izključila, je to storil CK. Ta zglede naj bo drugim v svarilo, da mora biti osnovna lastnost partijca skromnost! *»Začne se z užaljenostjo, ambicijo, ki pritajeno raste, dokler človeka ne zanese med odkrite sovražnike naše revolucije in izgradnje socializma. Z izločitvijo takih elementov, se enotnost Partije stalno krepi. Vse zarodke malomeščanstva je treba izruvati«*, še pristavi.

»Vsak izdajalec, ki je bežal/beži iz naših vrst, najde za to neko teorijo, današnji oportunisti pa imajo to prednost, da se lahko sklicujejo na samega Stalina«, tako pa se je o zadevi izrazil minister Potrč. Pravi, da ne razume, kako so lahko proti agrarni reformi in nacionalizaciji, po drugi strani pa jih ne bolijo klevete IB-ja. Konkretno za Logarja izjavi, da je ta trdil, da ne more zaupati Titu, ker ga ne pozna in da je OF nepotrebna, KP pa ilegalna. S kontrarevolucionarji je potrebno postopati kot s sovražniki, *»ti ljudje niso bili prej za IB, temveč postanejo zanj šele po razkrinkanju«*, je bilo mnenje Potrča. Iz povedanega se da sklepati, da ti ljudje torej sploh niso bili za IB, ampak so kritizirali domačo oblast in njene odločitve.

Zanimiv je tudi nek dokument v srbohrvaščini, ki govori o tem, da je na ljubljanski univerzi po resoluciji IB prišlo do zapletenih situacij, saj se je kar nekaj fakultetnih celic – študentov in profesorjev – postavilo na stran IB-ja v vseh ali le v nekaterih točkah.

Kasneje naj bi se nekateri zaradi ostre intervencije povlekli nazaj, na juridični fakulteti, kjer pa naj bi se skoraj vsi izjavili za IB, pa naj bi IB-jevcem skoraj uspelo izglasovati resolucijo IB proti CK, na filozofski pa naj bi to tudi naredili. Na drugih fakultetah naj bi bila situacija nekoliko boljša, a povsod naj bi predvsem stari komunisti – partizani, ki so odkrito nastopali za IB in se organizirali v razne organizacije. Celotna situacija naj bi bila dokaj nejasna, vse do januarja 1949, ko naj bi prof. Cene Logar na proslavi Leninove smrti odkrito nastopil kot IB-jevec. Po tem so odkrili široko razvejano IB-jevsko organizacijo, ki je »teoretsko« branila postavke IB-ja. Vsi kolebljivci naj bi pričakovali, da bo V. kongres partijsko vodstvo prisilil, da spozna svoje napake, se pokesa in celo spremeni svoj sestav ali da bo vsaj stekla teoretična razprava o sporu. Po razočaranju pa naj bi z raznovrstno propagando pozivali k uporabi in zrušenju »Titove klike« z vsemi sredstvi ter prevzemu oblasti z novo revolucionarno Partijo. Ta jim je odgovorila z izključevanjem, prisluškovanjem in kaznovanjem. Vse ilegalne organizacije in njihove člane naj bi registrirali ter prišli do raznih zaključkov. In sicer, kaj naj bi bilo značilno za tipične IB-jevce, kako organizacije funkcionirajo, kako se povezujejo med sabo ... Organizirane naj bi bile po vzoru KP iz časa ilegale, namenjene stalnemu diskutiranju, pisanju IB-jevske literature (letaki, časopisi) in dodeljevanju nalog. Skoraj vsaka skupina naj bi imela vsaj enega člana, ki je bil v SZ ali ima kakršen koli stik z njenimi organizacijami, ti člani naj bi imeli pomembne vloge in naj bi skrbeli za zvezo s SZ, ki naj bi jim dajala direktive in pomoč, v zameno za informacije. Večina članov naj bi se ukvarjala s propagando in pridobivanjem simpatizerjev, nekatere skupine pa naj bi celo pripravljale atentate na najvišje državne predstavnike.⁸³

Sledi podatek, da je bilo v letu 1949 odkritih 15 takšnih skupin in da so bili vsi člani teh skupin »uhapšeni«. Nekaj skupin naj bi razbili še leta 1950. Odkritih IB-jevcev naj bi bilo okoli 300, prikritih okoli 350, kolebljivcev 450, klevetnikov pa okoli 200. Po socialnem sestavu naj bi bilo največ nameščencev (javnih uslužbencev) in intelektualcev (prvih 550, drugih nekje 400). Po tem dokumentu naj bi prijeli 255 IB-jevcev, na Mermer naj bi jih poslali 185, od teh jih je bilo (le) 15 obsojenih, izpuščenih po zaslišanju pa je bilo 70 ljudi. Sledi analiza »konkretnih primerov IB-jevskih ilegalnih organizacij«, med njimi seveda tudi grupa na ljubljanski univerzi okoli vodje Ceneta Logarja.

Organizacija naj bi se oblikovala v letu 1948 na iniciativo študentov (ki so prišli iz SZ) in naj bi štela okoli 30 članov, med njimi tudi 6 profesorjev. Z njimi naj bi sodelovalo še vsaj 30 drugih profesorjev in namestnikov. Po skoraj vseh fakultetah naj bi imeli svoje komiteje. Spet se omenja (tokrat indirektno) razkritje Ceneta Logarja. Ker je bila večina profesorjev pod vplivom Logarja in drugih, je bila profesorska celica na univerzi razpuščena, saj naj bi prihajalo do »nezdravih diskusij in nepartijskih pojavov«. Udeleževali naj bi se politično ter skušali izdati ilegalni list.

V Prilogi k analizi IB-jevske dejavnosti v letu 1949 so se tej skupini še podrobneje posvetili. Iz že zgoraj naštetih razlogov so na univerzi aretirali 25 študentov in profesorjev. Potem so naštetimi poimenovali, s tem da je pri vsakem kratek opis. Drugi po vrsti, takoj za Logarjem je Božo Kobe. Po naštetju splošnih in študijskih podatkov, med/povojnih funkcij, sledi (seveda) negativna ocena, in sicer: »Že v partizanih se je pokazal kot izreden ambicioznej, vmešaval se je v vsako stvar, pri tem pa je bil velik bojazljivec. Po osvoboditvi so se te stvari pri njem še potencirale, tako da se je na

⁸³ ARS, AS 1931, t. e. 1051, Republiški sekretariat za notranje zadeve SRS, Poročilo, št. dok. 27-31.

univerzi s svojim neresnim nastopom popolnoma kompromitiral. V strokovnem pogledu je bil dober. Kot pristaš IB-ja se je posebno pokazal v klevetanju naših voditeljev, kar je zelo trdovratno razširjal med svojimi znanci, za katere je vedel, da ga ne bodo kompromitirali. V pridobivanju članov KP za IB se je pokazal zelo ekspanzivnega.»⁸⁴

Zanimivo je tudi to, da je list prečrtan in je ob strani z roko napisano – »*odpade, umrl*«. To je bilo verjetno napisano kasneje in sicer zato, ker so vse, ki so bili kadar koli obtoženi IB-ja, še dolga leta spremljali in sumili. Poleg njega in Ceneta Logarja so pomembnejši člani te skupine bili še Tine in Janez Logar, Lev Svetek in Tibor Škerlak. Še enkrat se podrobno opiše struktura organizacije – skupino je osnovalo 7 študentov, s katerimi je imel, v imenu profesorjev, stik predvsem Logar, ki je pozneje kot najstarejši in teoretsko najmočnejši prevzel vodstvo. Študentje so imeli v vseh letnikih svoje zaupnike, ki so širili ideje skupine. Glavni cilj naj bi jim bil vzpostaviti zvezo s podobno beograjsko organizacijo, ki jim je služila za pridobivanje ilegalnega materiala, cilj pa naj bi bil, da se povežejo s sovjetskimi predstavniki v Jugoslaviji. Potem bi prevzeli vodstvo Partije na univerzi in z različnimi parolami pozivali k zrušitvi oblasti. Da bi dosegli čim večji uspeh, so razvili intenzivno ustno propagando – kako vodstvo dela vse večje napake in izdajstva. »*Pri tem so se najbolj pokazali: Kobe Božo, kateri je, od vseh svojih znancev, (...) žolčno napadal našo politiko, poedine člane državnega in partijskega vodstva.*« Sicer naj bi vsi zbirali material proti Partiji, za kar so med drugim izkoriščali javne nastope in zборе. Tako naj bi Kobe in Pia Vavpotič omogočila Logarju, da je dobil nalogo govorca na Leninovi proslavi. Velik pomen se je pripisovalo tudi pismu, ki ga je Cene Logar ob izključitvi poslal CK KPS, saj je v njem verjetno navedel razloge za svoje »odpadništvo«. Imeli naj bi celo t. i. radijske krožke, kjer so poslušali radijske vesti Moskve in satelitskih držav, ki so jih potem razširjali. Študirali pa so tudi klasike marksizma-leninizma, iskali razlike z materialom KPJ in izkoristili vse možnosti za razširjanje sovražne literature ter za tiskanje svoje. A do tiskanja časopisa ni prišlo, ker so bili člani organizacije prej aretirani. Zbirali naj bi tudi podatke o članih KP in skušali odkriti mrežo UDBE, da bi onemogočili njen vdor v svoje vrste, so vsakega novega člana natančno preverili. V partijskih forumih so imeli več svojih agentov. Kadar so pri pridobivanju novih članov naleteli na odpor, naj bi se, po podatkih tega dokumenta, posluževali groženj, da bodo vsi, ki nočejo delati za IB, kaznovani pred novim režimom. Sami pa so na vse možne načine bojkotirali direktive in priporočila CK KPJ. V Partiji naj bi se obračali na tiste, za katere so vedeli, da niso zadovoljni – »*razni ambiciozni karieristi, užaljenci, demagogi*« in se pri tem sklicevali, da so za izgradnjo socializma, da so za to, da se spor reši mirno in da naj bi bilo v resnici kar 90 % članov KP za IB.

Da so se z dejanskimi in domnevnimi IB-jevci ukvarjali na vse mogoče načine, prikazuje npr. naslednji dokument, ki delovanje IB-jevstva deli na tri razdobja:⁸⁵

- Doba legalnih diskusij, prepričevanj in nastopov IB-jevcev v partijskih organizacijah in izven njih, značilno za čas neposredno po resoluciji, do V. kongresa, ko se je začevalo ostreje postopati proti IB-jevcem, tudi z administrativnimi ukrepi.

⁸⁴ ARS, AS 1931, t. e. 1051, Republiški sekretariat za notranje zadeve SRS, Prilogi k analizi IB-jevske dejavnosti v letu 1949, št. dok. 54-63.

⁸⁵ ARS, AS 1931, t. e. 1051, Republiški sekretariat za notranje zadeve SRS, Poročilo, št. dok. 71-81.

- Doba številnih ilegalnih organizacij (1949, 1950), ko mnogi IB-jevci ugotovijo, da nima smisla delovati odkrito in se s tem izpostavljati, temveč ilegalno organizirati borbo za zrušitev »Titove klike«.
- Razdobje dela IB-jevcev od leta 1951 do »danes« (1958), v tem času naj bi dojeli, da njihova stališča niso uspela.

Tudi po vsebini in tezah so IB-jevce razdelili v tri skupine:

- Ogromna večina naj bi pristaše skušala pridobiti s tem, da so dokazovali pravilnost resolucije IB v posameznih točkah ali v celoti. Glavne postavke so bile: da je Partija ilegalna, da NOB še ni bila revolucija, da se nepravilno rešuje kmečko vprašanje, da se brez SZ ne more graditi socializma, da so sicer nacionalisti, da ni treba graditi težke industrije, da se je treba vključiti v sovjetski plan itd. Mnogi naj bi se tudi spraševali, zakaj jugoslovanska delegacija ni šla na sestanek IB-ja v Bukarešto.
- Manjši del manj izobraženih naj bi v ospredje postavljali čustvene parole Stalinove nezmotljivost in njegovega ideala vsem komunistom, kakor je prej to poudarjala tudi KPJ.
- Razširjale pa naj bi se tudi parole, da je KPJ izdajalka socializma, da uničuje pridobitve NOB, da je sluga kapitalizma in imperializma, da se ruši komunizem in da bo zato spet prišlo do vojne. Nosilci teh parol naj bi bili v glavnem užaljeni stari komunisti, emigranti iz SZ, levičarji itd.

Ilegalne skupine naj bi si nadele različna pomenljiva imena, kot npr. – *Stalinska partija, Stalinsko krilo KPJ, Leninska partija, Levo krilo v KPJ, Akcijski komitet* ipd. Skupina okrog Logarja se je imenovala *Leninsko krilo v KPJ*.

Kasneje, po razbitju glavnih grupacij in ko je IB v Jugoslaviji dejansko že propadel, naj bi prevladala taktika opreznega individualnega delovanja, posebej npr. v času korejske vojne, ko naj bi se pospešeno pripravljali na bodočo vojno med Jugoslavijo in SZ, širili psihozo, zbirali orožje, gradili bunkerje itd. Poročilo zaključí, da se IB-jevstva v nobenem primeru ne sme podcenjevati, temveč je potrebno voditi stalen nadzor in borbo ter popolno izoliranje najbolj eksponentnih. Zato je bila »akcija UDB proti IB-ju izredno ostra in hitra, saj je skušala v kali zatreti vsak poskus organiziranja, dobivanja stika z inozemstvom (...). Taka akcija je bila potrebna in nujna zlasti takoj po resoluciji, kar je bilo razumljivo«. Sviri pa dokument pred miselnostjo, da je IB samo stvar UDBE in da so administrativni ukrepi edini možni način borbe proti IB-ju.

Zanimiva in zelo pomembna je samokritičnost tega dokumenta (iz leta 1958), v smislu, da so prepogosto, preko UDBE, ukrepali brez predhodne politične obravnave prizadetega, ampak so pridobili le toliko materiala, da so ga lahko aretirali, »zadokumentirali (!) njegove izpade in ga poslali na družbeno koristno delo z administrativnim ukrepom«. Posluževali naj bi se sicer dveh načinov, od katerih je bil prvi predajanje IB-jevcev sodišču, drugi in bolj pogost pa kaznovanje s Senatom za prekrške in pošiljanje na Mermer za daljše dobe do dveh let – Mermer je 'prikrito' ime za Goli otok. Sledi še pojasnilo, da so se drugega načina posluževali predvsem zato, ker jim v toku agenturnih obdelav večkrat ni uspelo zbrati dovolj konkretnega materiala, da bi se človeka postavilo pred sodišče. »In je potem šele Mermer razčistil z delovanjem takega IB-jevca.« Odločili naj pa bi se, da kaznovanja z Mermerjem ne bodo več uporabljali, ker naj bi imel »poleg gotovih pozitivnih tudi negativne posledice«.

Kar nekaj pomembnih statističnih podatkov pa da tudi dokument, ki nosi preprost naslov »Mermer«. In sicer, če povzamem:

- Na »Mermer« in »Preporod« je bilo iz LRS glede na uradne podatke poslanih 249 oseb, od tega 28 žensk in 221 moških.
- Izpuščenih je bilo 175 oseb (21 žensk, 154 moških).
- Zaprtih naj bi bilo še 99 ljudi (57 moških, 42 žensk, od tega naj bi jih bilo 7 poslanih od UDBE za Slovenijo).
- Na Mermerju so umrli 4, in sicer, Premru Vladimir oktobra 1949, Košir Mirko marca 1951, Kobe Božo aprila 1951 in Stare Avgust 9. 8. 1951.
- Med važnejšimi IB-jevci se med drugimi omenja Gustinčič, medtem ko npr. Logar ni omenjen.
- Izpuščeni IB-jevci naj bi se po stališču delili v dve večji skupini, od katerih je del aktiven in naj bi revidiral svoje stališče, drugi del pa je politični in splošno pasiven, a na splošno brez posebnih izpadov.
- Le nekaj kaznjencev ob izpustu ni podpisalo izjave o sodelovanju, sicer naj bi si »mermeraši« med sabo ne zaupali, zaradi izkušenj »iz delovišča« in ker so kompromitirani (kar pomeni osramočeni, ob dober glas in ime).

Dokument v drugem delu 'toži' zaradi težkega in neustreznega sodelovanja »Mermerja« z drugimi (državnimi in lokalnimi) organi, za kar naj bi imeli več razlogov. Eno od teh je bilo obveščanje s pomembnimi informacijami (kot je smrt nekoga) z večmesečno zamudo. Tako naj bi mnogo stvari izvedeli šele, ko so bile že zastarane in neuporabne. Iz delovišča so jim poslali tudi več dokumentov »dopolnilnih zaslišanj«, ki naj bi se izkazali za neverodostojne, na veliko dopisov poslanih iz republike pa sploh ni bilo odziva in odgovora. Zato naj bi bilo nujno potrebno urediti vprašanje odnosa republike in delovišča, hitrost in natančnost obveščanja. Ti podatki nazorno kažejo s kakšno samovoljo so delovali takratni prevzgojni zapori in UDBA, ki jih je vodila!

Dokument s preprostim naslovom »Informbiro«, iz kasnejšega obdobja, nam da nekaj splošnih podatkov na to temo, in sicer, naj bi bilo v Sloveniji zabeleženih skupaj 2.275 primerov oseb, ki naj bi se javno, tajno ali kako drugače izrekle za IB (od teh naj bi v času nastanka dokumenta na območju LR Slovenije živelo še ca. 1.600 oseb) oz. so sovražno delovale. Od teh naj bi bilo 491 oseb sodno ali upravno kaznovanih, od tega naj bi jih bilo 18 v času nastanka dokumenta še potencialno nevarnih, med njimi tudi Cene Logar in Dragotin Gustinčič. Ta in drugi dokumenti Sekretariata za notranje zadeve razkrivajo, da se je oblast (oz. UDBA) še vsaj do leta 1958 intenzivno ukvarjala s problemom IB-ja in vsemi njegovimi pojavi.⁸⁶

Drug dokument iz iste mape pa daje še nekatere natančnejše podatke.⁸⁷ Od 2.275 registriranih oseb, ki so sovražno delovale, je bilo v letu 1958 registriranih še 1.612, torej takrat že »bivših« IB-jevcev, od katerih jih je bilo 731 priprtih, 881 pa jih ni bilo v kazenskem postopku. Od 731 zaprtih jih je bilo le 157 obsojenih na rednih sodiščih, 334 pa upravno kaznovanih, skupaj 491 ljudi (240 jih je bilo izpuščenih iz preiskave). Od 491 IB-jevcev jih je bilo 326 na Mermerju, 155 v Bileći in 10 zaprtih v Sloveniji. Od 491 kaznovanih je leta 1958 živelo na območju Slovenije 480 IB-jevcev. Od teh naj bi bilo 253 v kategoriji uslužbencev (kamor spadajo tudi profesorji). Sodno in upravno naj bi bilo kaznovanih 53,6 % IB-jevcev, kar naj bi v širšem jugoslovanskem merilu

⁸⁶ ARS, AS 1931, t. e. 1051, Republiški sekretariat za notranje zadeve SRS, Informbiro, št. dok. 195-98.

⁸⁷ Isto, št. dok. 280-86.

pomenilo prib. 12.500 ljudi (registriranih pa naj bi bilo po uradnih podatkih ca. 50.000 ljudi). Sicer so jih v statistikah razporedili po socialni strukturi, izobrazbi, zaposlitvi, udeležnosti v vojski, prebivališči in še drugih parametrih.

Poleg UDBE so se z IB-jevci aktivno ukvarjale tudi t. i. Kontrolne komisije, ki so bile ustanovljene z več namenov. Ukvarjale naj bi s pritožbami na delo organov pregona, s sistematičnim preverjanjem preteklosti posameznih članov in njihovega delovanja (med in po vojni). Tudi z izseljenci in povratniki iz inozemstva, posebej pa tudi z odkrivanjem in proučevanjem informbirojevske dejavnosti v vrstah KP. Kontrolna komisija CK KPS (oz. kasneje ZKS) je npr. v letu 1949 imela v reševanju 943 primerov, med njimi pritožbe zaradi ali proti izključitvam, ponovne sprejeme, določitev staža, prevedbe iz inozemskih partij, pritožbe proti nepravilnemu postopanju partijskih in oblastnih organov, preverbe preteklosti ... Poleg teh je imela v istem letu še 316 primerov izključitve zaradi IB-ja. Letno poročilo Kontrolne komisije za leto 1949 v zvezi z vprašanjem IB-jevcev pravi, da s tem problemom niso imeli veliko dela in da ni zajel najvišjih partijskih organizacij (?!). Najnevarnejši center naj bi predstavljala skupina 5 profesorjev na ljubljanski univerzi s Cenetom Logarjem na čelu, pri čemer naj bi bilo *»Partiji že prej znano, da je bila partijskost teh ljudi skoro nikaka«*. A je *»oster kurz Partije proti IB-jevskemu izdajstvu«* onemogočilo delo in vsako novo pridobivanje pristašev. Kljub oceni Komisije, da v Sloveniji ni širše organizacije IB-jevcev, le-ta vseeno spodbuja k budnosti, saj naj bi obstajale manjše prikrita skupine nezadovoljnežev in antipartijskih elementov.⁸⁸

Naredili so celo posebno razpredelnico, ki naj bi karakterno prikazala, kakšne ljudi je zajelo IB-jevsko odpadništvo. In sicer, med njimi naj bi bilo največ tistih, ki so bili v Partijo sprejeti leta 1948, ko je ob masovnem vključevanju manjkala potrebna kontrola, med njimi največ takšnih z najnižjim stažem. Po socialnem stažu pa je bilo največ odpadnikov iz skupine svobodnih poklicev, nameščencev, dijakov in študentov. Med njimi posebno veliko število predavateljev pedagoških fakultet in učiteljev, in sicer 7, 5 docentov ter profesorjev na univerzi, srednješolskih profesorjev ter ravnateljev gimnazij 9, vseh skupaj torej 21. Po poročilu sledeč naj bi ti ljudje slabo osvojili marksizem-leninizem in naj bi zase sami odločili, da niso neposredno povezani z borbo za izgradnjo socializma. Vplivalo naj bi tudi to, da je bila večina teh ljudi že kdaj v zaporu, ujetništvu, emigraciji ...

Da bi delo bolje teklo, je Komisija del svojih nalog poverila oblastnim in okrajnim komitejem, ki so postavili posebne referente, pri čemer pa so si nekateri jemali preveč pooblastil (npr. v Ljubljani), prihajalo naj bi tudi do pojavov nemorale in šablonskosti. Sledijo dodatni statistični podatki o izključenih, kjer je med partijskimi funkcijami za nas najzanimivejša – univerzitetni komite (7), med upravnimi pa – docenti univerze (5). Iz razpredelnice pa še podatek o umrlih – MK KPS Ljubljana (3), Oblastni komite Ljubljana (1).

Naslednji dokument vsebuje dopise okrajnih komitejev v zvezi z IB in poročilo poslano 18. januarja 1949 Kontrolni komisiji v Beograd, z uvodom: *»V zvezi z Vašim telefonskim naročilom Vam pošiljamo seznam članov KP, ki so se izjavili za Resolucijo Informbiroja po 1. decembru 1948 in socialni in nacionalni sestav tovarišev, katerih imena smo Vam poslali 6. decembra 1948. Smrt fašizmu – Svobodo narodu!«* Kot

⁸⁸ ARS, AS 1589, t. e. 33, Letna poročila Kontrolne komisije CK ZK Slovenije za leto 1949.

prilogo naj bi poslali tudi karakteristike vseh IB-jevcev. Na tem seznamu so Božo Kobe, Cene Logar, Tine Logar, Lev Svetek, Tibor Škerlak ...⁸⁹

Ime Kobe Božo se pojavi tudi na uradnem seznamu IB-jevcev in sicer, »roj. 1913 Golnik pri Tržiču, sin meščanske družine, po poklicu pravnik. Član KP od oktobra 1943. Pred vojno študiral v Ljubljani, se specializiral v Franciji in Italiji, nato bil do 2. 4. 1942 nameščen v Ljubljani kot sodni pripravnik na Okrožnem sodišču, nakar odpuščen. Nato od 2. 10. 1942 do 4. 8. 1943 zaprt v Ljubljani in Kopru. 9. 9. 1943 v NOV – vključen v glavni štab NOV in POS, po osvoboditvi pomagal javnemu tožilcu za Slovenijo, nato na univerzi privatni docent na pravni fakulteti. Ob izključitvi – 29. 1. 1949 Univ. k. (univerzitetni komite?) Ljubljana – je bil docent juridične fakultete na univerzi v Ljubljani, član Upravnega odbora sindikata na univerzi. Od 4. 11. 1947 je imel od Kom. Vlad. ustanov (?) Ljubljana partijski ukor. Ob izključitvi zaprt in je še danes. Razlogi: že vse od objave resolucije IB je praktično uveljavljal malomeščanski karizem na vseh dosedanjih službenih mestih. V resoluciji je iskal takih mest, ki bi se (jih) dalo izkoristiti za diskusijo o »visoki politiki«. To diskusijo je vodil povsod kamor je prišel. S pismom iz 27. 1. 1949 se je sam izključil. 28. 4. 1951 umrl.« (napačen podatek smrti).⁹⁰

Na listu, v arhivu označenem s številko 106, je med drugimi registriranimi informburojevci omenjen še enkrat, novi podatki so, da je bil kaznovan za dobo 12 mesecev in v I. grupi iz Slovenije poslan na Goli otok. Zraven je še podatek, da je umrl 18. aprila 1951, ne piše pa, iz kakšnih razlogov.

Čisto na koncu mape o IB-ju pa je zanimiva še izjava, ki so jo kaznjenci iz Slovenije, ki so bili na Mermerju, poslali CK KPS ob desetletnici vstaje slovenskega naroda in se tudi lastnoročno podpisali. Datum izjave je 22. 7. 1951, kar pojasnjuje, zakaj Kobeta ni med podpisanimi. Sicer pa vsebina pisma govori o pomenu vstaje pod vodstvom KPJ, saj je bila po besedah pisma na naših tleh to prva vstaja kronana s popolnim in trajnim uspehom. Ob veličastni zgodovinski obletnici so kaznjenci obljubili, da se bodo vrnili na slavno in pravo pot »naše Partije in tovariša Tita«. Počastili so še najbolj slavne heroje, se izrekli za ponosne Slovence, čeprav naj bi se zavedali svoje izdaje lastnega naroda in se iskreno kesajo »tega težkega zločina«. Brezmejno naj bi bili hvaležni Partiji, da jim pomaga, da se vrnejo in postavijo v bran moskovskim agresorjem, katerih lažnost so spoznali. Resolucijo so označili za zločinsko, Stalina za izdajalca, SSSR za izdajalsko kasto ... »Prostovoljno« so izjavili, da so pretrgali vse niti s preteklostjo, ker so uvideli »svetlo socialistično perspektivo« svoje domovine in se odločno vračajo pod zastavo Partije in Tita.⁹¹

⁸⁹ ARS, AS 1589, t. e. 33, Kontrolna komisija CK KPS, Dopisi okrajnih komitejev v zvezi z informburojevci.

⁹⁰ ARS, AS 1931, t. e. 1050, Sezname IB-jevcev.

⁹¹ ARS, AS 1589, t. e. 33, Izjava kaznjencev na Mermerju, št. dok. 924.

GOLI OTOK – PRISPODOBA TAKRATNEGA SISTEMA?

Z odporom se je v državi začela po Kardeljevih besedah »mala državljanska vojna«, v kateri so »proti dogmatsko konzervativnemu nasilju odgovarjali z revolucionarnim nasiljem«. ⁹² K boju oz. kar čistki, ki se je iz njega razvila, so pozivali kar javno – beograjska *Borba* je že avgusta 1948 objavila članek, ki je ljudi spodbujal k budnosti, v prepoznavanju karieristov, omahljivcev in nasploh vseh sovražnih elementov. Policijski stroj je pričel delati s polno paro, pri čemer je s pridom uporabljal stalinistične metode, za vse, ki so v spopadu odločili za njihovega 'izumitelja'.

Po uradnih podatkih sekretariata za notranje zadeve (iz leta 1954) naj bi bilo privržencev IB-ja: leta 1949 4.064, leta 1950 3.398, leta 1951 2.527, leta 1952 1.251 in leta 1953 le še 371 oseb. Leta 1954 naj bi jih bilo po njihovih podatkih v zaporih 'le' 2.901, od teh 661 obsojenih po administrativnem postopku, drugi pa naj bi bili postavljeni pred sodišče. ⁹³ Znano je, da so bili v prvih letih po sporu z IB-jem po rednem postopku obsojeni predvsem oficirji oz. vojaške osebe (ki naj bi jih bilo med 4.000 in 7.000), večina ostalih »IB-jevcev« pa s t. i. administrativnimi odloki, ki jih je na vrat na nos uzakonila skupščina, z zakonom o »družbenokoristnem delu«, katerega trajanje je bilo predvideno za dve leti. Odločitev, da je treba IB-jevce internirati, naj bi po nekaterih podatkih nenadoma sprejel sam Tito, jeseni 1948, ne da bi se posvetoval s politbirojem, niti s CK-jem. Tako naj bi se odločil na podlagi svoje sovjetske izkušnje, čeprav primerne taborišča sploh še ni bilo. A so ga kmalu našli – Pirjevec v svoji najnovejši knjigi *Tito in tovariši* meni, da po nasvetu Steva Krajačiča, ki je na otok naletel v iskanju marmorja s kiparjem Augustinčićem – odročni Goli otok v Kvarnerskem zalivu, o katerem naj bi najprej poročali Kardelju, kateremu naj bi se zdel nadvse primeren, Tito pa se je tudi strinjal. Udbini 'funkcionarji', ki so se šolali v Moskvi, so se pričeli ukvarjati z organizacijo, tega, očitno koncentracijskega, pa tudi drugih taborišč, v katerih so uvedli poseben red in metode. Sprva naj bi vse potekalo v takšni tajnosti, da naj celo šef generalštaba Koča Popovič ne bi vedel za obstoj golotoškega arhipelaga. Kardelj v svojih spominih piše, da so to preprosto morali narediti, sicer bi to z njimi in Jugoslavijo napravil Stalin. Vseeno pa je očitno ravno on, v ironičnem smislu seveda, vzel stvar 'preveč' resno, saj je hotel v OZN oz. v njeno Deklaracijo o človekovih pravicah predlagati amandma, da ima »V primeru nuje vsaka država pravico, da v interesu zaščite miru in reda odvzame z upravnim postopkom za nedoločen čas svobodo vsem državljanom, ki na pobudo kake tuje sile grozijo njeni neodvisnosti.« ⁹⁴ Na srečo naj bi bili drugi predstavniki jugoslovanske delegacije pri Združenih narodih dovolj 'prisebni', da predloga niso posredovali naprej.

Namen interniranja resničnih in domnevnih IB-jevcev je bila politična in siceršnja »prevzgoja«, kateri je bil prilagojen celoten režim (tako na Golem otoku, kot tudi v drugih taboriščih – Sveti Grgur, Bileća, Gradiška ...), ki je bil izjemno krut, surov in je imel cilj izničiti vsakršno človekovo dostojanstvo. Poleg stalnega pomanjkanja hrane in vode, je sistem temeljil na brezsmiselnem težaškem delu, ki pa ni bilo nič v primerjavi z vsem mogočim fizičnim in psihičnim nasiljem. Po pričevanju nekdanjih kaznjencev si je vsakdo najprej močno zapomnil znameniti špalir dobrodošlice, kar je pomenilo, da so

⁹² Jože Pirjevec, *Tito in tovariši* (Ljubljana, 2011), str. 275.

⁹³ Prav tam, str. 275.

⁹⁴ Prav tam, str. 276.

morali vsi novi prišleki na otoku, najprej skozi kilometer in več dolgo kolono jetnikov, ti pa so jih morali pretepati na vse možne načine in z vsemi možnimi pripomočki. Že tega 'uvodnega pozdrava' marsikdo iz »bande«, kakor so jih imenovali, ni preživel. A to je bil šele zgovoren začetek streznitve. Pretepanje je bila samo ena izmed številnih oblik fizičnega in psihičnega nasilja, s katerim je povojna partijska oblast konec štiridesetih in v petdesetih letih preteklega stoletja »prevzgjajala«, še do včeraj, partizane, borce NOB, člane KPJ, nosilce partizanske spomenice, narodne heroje, španske borce, oficirje in generale JA, zvezne in republiške poslance, državne in partijske funkcionarje ..., torej svoje lastne ljudi.

Značilnost taborišča na Golem otoku je bila tudi nekakšna samouprava kaznjencev, ki je bila ironično prva samouprava v Jugoslaviji. Zamislili so si jo udbaši, tako da so nekaj izbrancev postavili nad druge sojetnike in s tem (vsaj za nekaj časa) ustvarili 'popoln' začarani krog. Vse žrtve so bile tako obenem rabelj nekomu drugemu, kdor pa ni hotel sodelovati, preprosto ni imel možnosti preživetja. Golotoški eksperiment, ki so ga uporabljali tudi v drugih podobnih taboriščih, naj bi med letoma 1949 in 1958 izkusilo po različnih podatkih od 15.000 do 32.000 ljudi (18.000 naj bi jih administrativno kaznovali, 13.000 pa na podlagi sodb civilnih in vojaških sodišč), med njimi nekaj zares prepričanih stalinistov, ki bi bili za sistem lahko nevarni, mnogi pa tudi zaradi ene same pikre pripombe na račun jugoslovanskega vodstva ali sistema v državi. Nekateri so bili celo povsem nedolžni in so bili žrtve ali povsem osebnih zamer ali pa so bili pač »postranska škoda« celotnega procesa. Vsi pa so bili povsem brez pravne zaščite, odrezani od zunanjega sveta, od svojih družin, ki dostikrat sploh niso vedele, kam so jih odpeljali. Dokler je vodstvo videlo sovražnike povsod okoli sebe (»okuženih« naj bi bilo kar tretjina častnikov JA), je bil sistem neizprosen, šele ko je prišel čas delne streznitve in postopnega zmanjšanja strahu (leta 1951), so sistem rahlo omilili in ponovno vračali ljudem pravico do sodnega postopka. Trajalo pa je vse do leta 1958, ko je Goli otok začel sprejemati le še 'navadne' zapornike, torej kriminalce. Ker pa so bili preganjani in ustrahovani tudi številni sorodniki zaprtih (izguba dela, odvzem stanovanja, izobčenost iz družbe, siljenje v ločitev ...), ni pretirano reči, da so »čistke« zajele trikratno število oseb.

Ker nisem našla dokumentov ali podatkov o samem Kobetu oz. o njegovem prestajanju kazni na Golem otoku, sem se odločila za prikaz razmer skozi oči nekaterih drugih zapornikov, ki so preživeli in so se odločili, da o tej svoji izkušnji ne bodo (več) molčali. Sama sem namreč mnenja, da so najbolj zgovorna in pristna ravno pričevanja zapornikov samih, zato sem skušala povzeti nekaj izjav.

Eno takih je pričevanje nekdanjega kaznjenca, profesorja zgodovine Vladimirja Bobinca, ki pravi: *»Goli otok ni to, da smo tolkli kamen. Kamen ob kamen. Ga prenašali s kupa na kup ter nazaj ali ga drobili in z njim gradili zgradbe ali poti do naših temnic ... Goli otok je to, da kaznjenec pretepa kaznjenca. Kdor ni tepel, je bil pretepen. To je bistvo Golega otoka. Kaj je bilo najtežje? Žeja, lakota, težaško delo, bolezn, mraz, vročina, stalno nasilje, negotovost in strah ...? Nič od tega. Najtežje je bilo, da si bil sam, pa čeprav obkrožen s stotinami, tisočimi sotrpini. Nikomur nisi mogel, nisi smel zaupati. Kajti če si komu zaupal, si ga s tem obtežil z nečim, česar ni potreboval. Ogrozil si ga, da bo moral izdati, kar si mu povedal, pa če je bilo to še tako nedolžno. Ko smo odšli z Golega otoka, nismo nikoli nikomur govorili, kje smo bili ali kaj se je tam dogajalo, saj bi jih s tem lahko usodno ogrozili. Tudi oni bi zaradi tega lahko prišli na Goli otok.«* Goli otok se je zato nadaljeval še leta, desetletja po prestani

»prevzgoji«, ki je nekatere nepoboljšljive »povratnike« doletela tudi trikrat. Zaprt je bil v notranjost tistih, ki so ga doživeli in bili večinoma še dolgo po tem nadzorovani tudi na »svobodi«. Še danes večina preživelih o njem ne želi govoriti niti svojim najbližjim.⁹⁵

Večina kaznjencev, ki je prišla na Goli otok po tednih mučenja v preiskovalnih zaporih in strašljivi plovbi iz pristaniškega mesta Bakar z ladjo Pumat, v podpalubje katere so jih sredi noči, pretepe, krvave, nekatere s polomljenimi udi in razbito glavo, lačne, žejne in na smrt prestrašene, skupaj zvezane z žico po dva in dva dobesedno zmetali, ni vedela, kje so. In do leta 1953 o njih, kot že rečeno, niso ničesar vedeli niti njihovi najbližji – ne kje so, ne kaj so z njimi storili, ne ali sploh še so. Goli otok in sosednji Sv. Grgur, kjer so bili sprva zaprti oficirji, za njimi pa ženske, nista bila edina zapora za politične zapornike v takratni državi. Te so »prevzgajali« še v Stari Gradiški in Bileči (nekateri so te zapore spoznali še kot komunisti za časa Kraljevine Jugoslavije), pa na Rabskem rtu, Zabeli, Požarevcu, na otoku Ugljan in še kje. Je bil pa Goli otok prvo koncentracijsko taborišče, formirano po koncu druge svetovne vojne v Evropi. In ni bil izbran naključno. Bil je nenaseljen, popolnoma izoliran od večjih naselij in s premočnimi morskimi tokovi, da bi bil mogoč pobeg. Napis Tito ter nad njim peterokraka zvezda, zgrajena iz kamnov in z rokami kaznjencev, se še danes sončita na pobočju Sv. Grgurja in se veliko uspešneje bojujeta s časom kot nekdanje taboriščne barake, v katerih so tisoči, med njimi več kot osemsto žensk (številne le zato, ki se niso hotele ločiti od svojih zaprtih mož), doživeli neizmerno trpljenje.

Vse, kar je bilo kdaj zgrajeno na Golem otoku in Sv. Grgurju, so z lastnimi rokami in primitivnim orodjem – naj je pripekalo sonce ali divjala mrzla orkanska burja z Velebita – zgradili kaznjenci. Današnji obiskovalec si težko ustvari sliko dejanskih razmer, saj na otoku, katerega podoba je zaradi zelenja danes bistveno milejša kot pred šestdesetimi leti, prevladujejo ruševine zgradb, ki so bile narejene pozneje, ko na otoku ni bilo več političnih zapornikov. Zapor so zaprli šele na novo leto 1988-89 in dokončno izpraznili v naslednjem letu. Potem pa so tisto, kar je ostalo, pokradli in z otoka odnesli vse, kar se je odnesti dalo. O Golem otoku je zelo malo dokumentacije, komaj kakšna fotografija ... Celo vsem miličnikom, udbovcem oz. vsem golotoškimi preiskovalcem in paznikom so pozneje iz delovnih knjižic izbrisali kraj delovnega mesta: Goli otok. Njegova zgodovina bo tako lahko ohranjena le zaradi pričevanj bivših kaznjencev, kajti vsi dosedanji poskusi *Združenja Goli Otok »Ante Zemljak«*, ki si od leta 2004 pri hrvaških oblasteh neuspešno prizadeva doseči, da bi otok postal spominski park, s čimer bi preprečili njegov spominski izbris, so za zdaj propadli. Članek iz *Dela* navaja, da je pogled v notranjost zgradb patetičen, razen enajstminutnega filma v hrvaščini, restavracije in na novo postavljenega križa v pristanišču, se obiskovalcem ne ponuja ničesar. Napis, ki ga je mogoče še prebrati na ploščadi velikega zbiralnika vode, ki so ga prav tako zgradili golotoški kaznjenci, zato ne bi mogel bolje opisati prihodnosti otoka – »*Kamen na kamen opet samo kamen*«. ⁹⁶ Za kaznjence je bila to prihodnosti, v kateri so morali biti komaj štiri leta po koncu druge svetovne vojne hvaležni partiji, da je spoznala njihovo zmoto in jim omogočila prevzgojo, kjer niso smeli trditi, da niso krivi, kajti to bi pomenilo, da partija kaznuje nedolžne. Partija pa je bila nezmotljiva!

Uprava taborišča si z njimi neposredno ni mazala rok, je pa dogajanje seveda stalno in precizno usmerjala: vzpostavila je taboriščno oziroma zaporniško samoupravo z

⁹⁵ Vir: <http://www.pogledi.si/druzba/cigav-spomin-je-goli-otok>.

⁹⁶ Marko Jenšterle, "Napis bleđijo, spomini pa ne", *Delo* (13. maj 2008).

natančno določeno hierarhijo med zaporniki. Najbolj brezpravni so bili t. i. bojkotiranci, ki so bili deležni največjega fizičnega in psihičnega nasilja. Vsak kaznjeneec, ki je bil za stopničko višje, se je lahko nad njimi znašal po mili volji. In se je moral, saj če se ni, je tudi sam postal bojkotiranec. Opravljali so najtežja dela, največkrat povsem nesmiselna, ki so jim ga morali sojetniki narediti še težjega. Pri delu so uporabljali različne pripomočke, med drugim t. i. tragačo (to je bila kvadratna deska za nošenje kamenja in skal, ki je bila pritrjena na dve dolgi debelejši palici, ki nista bili zaobljeni, zato da sta bolj rezali v dlani), pri čemer si nosača nista enakovredno razdelila breme, ampak tako, da sta bila drogova na eni strani bistveno bližje deski kot na drugi strani. Bojkotirani je moral držati krajši del, kaznjeneec, ki je bil hierarhično nad njim, pa daljši zadnji del. Bolj je tisti zadaj pritiskal in gnal bojkotiranca pred sabo, težje breme mu je naložil, več možnosti je imel, da tudi sam ni postal bojkotirani in se je dvignil po hierarhiji navzgor. In ko so bojkotirancu od teže in napora odrevenele roke in se je zgrudil pod bremenom, so mu »pomagali« tako, da so na palice privezali dolgo žico in mu jo obesili okoli vratu, ki je tako prevzel del teže ... Bojkotiranci so tudi jedli slabše od drugih, ki so že tako jedli slabo, stalno so se morali gibati, niso smeli sedeti ... In ko so v taborišču zvečer od težaškega dela, lakote, žeje, boleznih ter neprestanega strahu izmučeni kaznjenci zaspali na trdih deskah, nekateri tudi na golih tleh, z eno samo tenko odejo za vse letne čase in pod vedno prižganimi luči, so morali bojkotiranci z upognjenimi hrbti in na njih prekrižanimi rokami, s ponižno sklonjeno glavo vso noč stati nad zaudarjajočimi kiblami ...

Na otoku so kasneje zgradili tovarne, zaporniki so izdelovali marmorne plošče in pohištvo, obratovala je tudi manjša železarna in steklarna. Gradili so ceste na celini in drugih otokih (Rab).⁹⁷ Po celodnevem težaškem delu je, poleg neskončno dolgega, tudi večurnega preštevanja zapornikov, ki so morali ves čas mirno stati v vrstah, po dolgotrajnih političnih urah in javnem branju pravovernih člankov iz takratnega tiska, pa zborovanjih, na katerih so morali kaznjenci »spoznati, da so krivi« ali pa obtoževati druge, sledila tudi kulturna vzgoja. Sedeti so morali na kamnitih tleh, gledati filme in se boriti s smrtno utrujenostjo. Marsikdo je zato zaspal v istem trenutku, ko se je smel končno usesti. A še isti hip ga je lahko (ali bolje ga je moral!) sojetnik takoj glasno naznanil. Sledili so udarci, glasno zmerjanje »*Udri bando!*« ter kazni. Zaspali med ogledom filma je bil namreč zločin, zaradi katerega si lahko spet pristal med bojkotiranci.

Za stopnjo višje od bojkotirancev, a še vedno del t. i. bande, so bili odloženi – ti so smeli v času političnih ur sedeti in o vsebini ure debatirati. Nad njimi so bili potem člani kolektiva, ki so se že pokesali oziroma »revidirali« svoja stališča, nad temi pa aktivisti, ponavadi že z daljšim stažem zapornika in zaključeno preiskavo. Med njimi so »izvolili« sobnega starešino, ki je izvajal ukaze preiskovalcev in bil nekakšna vez med preiskovalci in kaznjenci, torej med tistimi »zunaj« in tistimi »znotraj«. Maksima *Mi gradimo Goli otok, Goli otok gradi nas*, ki se je spomnijo vsi pričevalci, je tako zelo natančno ponazarjala premišljenost te »izvirne« golotoške samouprave in prevzgoje, prave kopije sistema tajne ruske policije, stalinističnih gulagov in nacističnih koncentracijskih taborišč. Golotočani niso bili na prestajanju kazni, čeprav so bili ves čas kaznovani, niso bili na prisilnem delu, čeprav so ves čas prisilno delali, temveč na – prevzgoji. Ponovno zaupanje partije in Tita, čigar ime so morali znova in znova klicati in ga pisati, in svojo zvestobo obema pa so lahko dokazali le s krutim odnosom do sojetnikov. »Prevzgoja«, ki je v neznanih grobovih na obeh otokih in na celini po

⁹⁷ Marko Jenšterle, " Napisi bledijo, spomini pa ne", *Delo* (13. maj 2008).

dostopnih in nepopolnih podatkih pustila za sabo najmanj 450 mrtvih – pobitih ali izstradanih –, je temeljila na medsebojnem pretepanju, mučenju, težkem in nesmiselnem delu, lakoti, žeji, ovajanju (tudi svojih najbližjih, očetov, bratov, mož, sinov ...), nadzorovanju, nepopisnem strahu, da boš sam tepen, mučen, bojkotiran, zaprt v temni samici ... Poleg tega ni bilo nobenega zagotovila, da bodo kaznjenci po koncu prestane kazni izpuščeni – bili so del permanentnega preiskovalnega postopka, v katerem ni šlo za to, da bi morali dokazati, da niso krivi, ampak so morali spoznati, da so krivi ter dokazati, da svoja dejanja obžalujejo in želijo spet stopiti po poti Tita in partije ... In sistem je deloval do potankosti. Na Golem otoku, kjer je bilo kaznjencev neprimerno več od paznikov, se ni nikoli zgodil upor. Niti poskus upora. Zakaj? Vprašanje je seveda retorično.

Edini beg iz tega pekla je bil samomor. Z otoka, na katerem so morali kaznjenci med »prevzgojo« postaviti tudi spominski park taboriščnikom nacističnih taborišč (!), se namreč ni dalo pobegniti. A tudi samomor je bilo zaradi stalnega medsebojnega nadzora izredno težko storiti. Načini samomora zato niso nič manj grozljivi od načinov mučenja zapornikov. Nekdo naj bi si tako skušal s topo žico prerezati vratno žilo, nekdo drug je izrabil trenutek nepazljivosti paznikov in zagrabil težak kamen ter se z njim pognal v morje ... Ko so ga štiri dni pozneje potapljači našli na dnu, naj bi se kamna še vedno trdno oklepal. Kakšno neizmerno voljo potrebuje človek, da (si) stori kaj takega? Biti mora junak, trdi Bobinac, da bi ostal nedolžen. Kajti on svoje roke ne bo nikoli dvignil nad koga drugega, nikogar ne bo udarila. Njegova usta ne bodo nikoli zakričala »Udri bando!«. Pravi, da ga je sram za vse tiste, ki jih nikoli ni bilo nikoli in za nekatere, ki so še živi, pa jih še danes ni sram, da so brutalno pomendrali dostojanstvo tisočim nedolžnim ljudem, mnogim med njimi še do včerajšnjim soborcem, prijateljem, znancem, sorodnikom ... In zase, ki je preživel Goli otok, ker nihče ni preživel Golega otoka, če tudi sam ni kdaj dvignil roke nad drugega ... Emil Weiss Belač, tudi sam večletni kaznjenelec na Golem otoku, je v svoji knjigi *Ne hodi naprej* to opisal z mislijo: »Kdor je preživel Goli otok, v tistem zavлада tišina. Okameni.«

Zgovorno izjavo je v nekem intervjuju podal Radovan Hrast, tudi nekdanji zapornik na Golem otoku, in sicer, da je veljal ruski sistem – bolje zapreti 99 nedolžnih, kot enega krivega pustiti na prostosti.⁹⁸ Povedal je tudi, da so morali vsi, ki so bili zaprti na Golem otoku, podpisati dve izjavi – da ne bodo nikomur povedali kje so bili in kaj se je z njimi dogajalo ter dati obljubo, da bodo sodelovali z notranjo upravo. In ker sam ni hotel sodelovati z UDBO, je na Golem pristal še enkrat. Prvič pa so ga zaprli zaradi kritiziranja slabih razmer v državi. Ko so ga na Reki po treh mesecih spustili iz samice, naj bi mu povedali, da sicer ni naredil nič nevarnega, a ga bodo vseeno za 24 mesecev poslali na družbeno koristno delo. Bil je del prve skupine, ki so jo poslali na Goli otok, ki naj bi ga po njegovem mnenju za lager predlagal Krleža, da bi tam našli marmor. To se je zgodilo 9. julija 1949. S to skupino je bil na otok po vsej verjetnosti poslan tudi Kobe.

Hrast pripoveduje, kako so jih z barko prepeljali na ta kamnit otok, kjer so se morali umiti v morju, nato pa so dobili stare obleke. Potem so se morali povzpeli na vrh, od koder so lahko videli žico, ki jih je obdajala, znotraj nje pa dvajset lesenih barak, ki so jih postavili kaznjenci iz Gradiške, med njimi tudi kuhinjo in ambulanto. Ker so bili prvi in so jih potrebovali za organizacijo delovanja taborišča, jih niso pretepali, ampak razporedili na dodeljena jim mesta. Že naslednji dan pa naj bi začeli prihajati novi

⁹⁸ Kristina Božič, Bojan Velikonja, "Za svobodo", *Dnevnik, Objektiv* (11. julij 2009), str. 22-23.

kaznjenci in tako se je lager polnil. UDBA je začela širiti informacije, da kdor ne bo spoznal svojih napak in se jih pokesal, dokazal, da se hoče spreobrniti, tisti bo za vedno ostal tam. Morali so »paziti« drug na drugega, vse »napake« pa poročati naprej, s čimer se je začel močan psihični pritisk. Poleg psihičnega pa tudi nemogoči fizični napor – na vročem soncu so tolkli in prenašali kamenja, skoraj brez hrane in celo brez vode. Veliko se jih je fizično ali psihično zlomilo, ljudje so si začeli izmišljevati, lagati in si s tem ustvarjali še večjo tragedijo. Pravi »*Udba je videla, da gre za fantastičen sistem, zato je teror še rasel. Za sobne starešine so postavili slabiče, ki jim ni bilo treba delati. Kaznjenci smo sami pripomogli, da je bilo vse huje*«. Sicer jih je bilo v barakah do tristo, v lagerju pa je bila tudi upravna stavba zapornikov, kjer so bili komandant taborišča, kulturnik, sanitarni in vodja delovišč. To naj bi bili štirje kriminalci, obsojeni na smrt, ki jim je bilo obljubljeno, da bodo kazen odslužili, če bodo delovali »s trdo roko«. In res so jim dali proste roke, če si jim prišel preblizu, so te zmleli, pravi Hrast, ki je bil med prestajanjem kazni poslan v delovno brigado, ki je gradila cesto pri Slavonskem Brodu. Pravi, da je bilo tam bolje, saj ni bilo policije, pa tudi hrana je bila boljša. Druga vrnitev na Goli otok je bila zanj po njegovih besedah največja kalvarija v življenju. Zaradi pretepanja so mu poškodovali desni bobnič, razbili zobe, pulili lase ... in je bil kar petnajst ur v nezavesti. Kot vsi, ki so se vrnili na otok je dobil naziv dvomotorec, kar je bilo skrajno poniževalno. Od ostalih so se ločili po tem, da so morali nositi črne srajce. Priznava, da ni bil maščevalen, niti ni ovajal, a kadar je bilo nujno potrebno, je tudi udaril, sicer bi drugi topli njega. Ko ni zmozel več, se je uprl in dosegel, da so ga izpustili, vseeno pa ni šel več na delovno akcijo, tudi če bi ga še enkrat zaprli ali celo ubili! Doma je takoj dobil službo, in dveh razlogov – ker ni nikogar ovadil in ker so vedeli, da tudi sam ni ničesar storil. Sicer so od njega še večkrat zahtevali, da bi bil špijon, a se je uprl. O svojem bivanju na otoku je napisal že dve knjigi, sicer pa tja vodi tudi organizirane skupine turistov, a je nad početjem, ki se dogaja na otoku skrajno razočaran. Pravi, da se dopušča ropanje in uničevanje, naredili pa niso nič, da ta spomenik trpljenja ne bi propadal. Dodaja še – ker jim verjetno tako ustreza, pa še nihče jim ne bo mogel očitati, da so ga uničili sami.

Podobna je zgodba Andreja Aplenca, ki je bil osemnajstletni dijak srednje tehnične šole, aktivni skojevec in udeleženec mladinskih brigad leta 1948 izbran za komandirja čete. Ker je brigadirjem dovolil, da lahko namesto učnih ur marksizma v nedeljo zvečer priredijo ples, so ga nemudoma premestili v drugo brigado, kjer ni bil več komandir, kar se mu je seveda zamerilo in ni mogel razumeti, da je svoboda v državi tako omejena. Ker je večkrat omenil, da ni takšne svobode, kot bi morala biti, ob resoluciji IB pa pripomnil, da mora biti nekaj hudo narobe, so ga aretirali. In sicer kar v razredu, skupaj s še nekaterimi drugimi. Strpali so jih v zapor UDBE, kjer so morali poslušati nerazumljiva predavanja, po dveh mesecih pa je dobil odločbo, iz katere ni bilo mogoče razbrati, kam ga pošiljajo. Vkljenjene v verige so jih ponoči pripeljali do Bakra in jih vkrcali v podpalubje. Naslednje jutro so se znašli na manjšem pomolu. Sledil je pozdravni govor: »*Tukaj boste pustili kosti, ki bodo bolj bele kot marmor na tem otoku*«. Tudi njega so kmalu po tem, ko se je po letu dni vrnil domov, ponovno zaprli, ker ni hotel sodelovati z UDBO. Kot dvomotorec je bil potem dva meseca pod bojkotom, kar je pomenilo, da ni smel z nikomer govoriti, prenašati je moral najtežji tovor, namesto spanja pa so ga ponoči čakale smrdeče kible pred barako ... Shujšal je za petnajst kilogramov in po izpustitvi leta 1954 ni bil sposoben za študij, pa tudi sicer si je želel največ časa biti sam. V začetku 60. let je šel kot gorski vodnik v Švico, od tam pa v ZDA, kjer se je poročil. Aplenc je mnenja, da je mučenje v vseh taboriščih in zaporih nekaj običajnega, enkratnost Golega otoka oz. vsega kar predstavlja. pa je bila v

množičnem pranju možganov, katerega cilj je bil moralno zlomiti zapornike. Sistem in tehnike mučenja so bile kombinacija nacističnega gestapa in komunistične NKVD, ki so jih nadgradili v bestialni režim, v katerem so bili zaporniki v boju za preživetje pripravljene storiti prav vse. On noče soditi nikomur, vsak naj odgovarja svoji vesti, še dodaja.⁹⁹

Mihael Cenc pa je bil aretiran leta 1952 v Beogradu, kjer je hodil na novoustanovljeno visoko šolo za novinarstvo in diplomacijo. Ker je bilo to področje še posebej delikatno, pravi, da je bila velika večina študentov partijsko preverjena. Domneva, da je postal sumljiv, ker se je družil z nekaj pomembnimi in bogatimi (meščanskimi) ljudmi, ki so imeli tudi mnoge stike z zahodnim svetom. Po resoluciji IB je začel opažati, da sošolci izginjajo neznano kam. Po treh mesecih je prišel na vrsto tudi on. Zaprli so ga v samico zloglasne Glavnjače in preiskovalec je od njega nenehno zahteval, naj se spomni česa o svojem sovražnem delovanju, on pa mu ni znal nič povedati. Izsiljeval naj bi ga predvsem s hrano oz. lakoto. Ker mu niso mogli ničesar dokazati, so ga obsodili administrativno po zakonu o prekrških na 18 mesecev prisilnega bivanja v okrožju Senj. Pravi, da je bil, ko so čepeli v podpalubju ladje, prepričan, da jih bodo pometali v morje. Namesto tega pa so prispeli na kopno, kjer so jih pričakali vzkliki. Nenadoma so se znašli pred špalirjem – dve vrsti, v kateri se je postavilo okoli štiri tisoč kaznjencev. Priznava pa, da večina zapornikov ni močno udarjala, saj si tega niso želeli. Namestili so ga v eno od barak, ki jih on imenuje paviljoni, od katerega je imel vsaj tri »funkcionarje« – sobnega starešino, ki je imel po potrebi pristojnost ubiti kogar koli, referenta za kulturo in referenta za delo. Bojkotirali ga niso zaradi pomoči Dušana Senčarja, ki je bil referent za kulturo, ki mu je tudi svetoval, koga se mora izogibati. Tako kot sorodniki drugih zapornikov, tudi njegovi niso vedeli, kje sploh je. Zaporniki so lahko enkrat na mesec na dopisnico napisali, da se imajo dobro in naj ne skrbijo za njih. Ker se njegova mama s tem ni zadovoljila, je prišla v Bakar, kjer pa so ji policisti zagrozili, da bodo zaprli še njo, če ne bo izginila domov. Oče je poizvedoval po Beogradu in se domov vrnil s polomljenimi rebri. Po 18 mesecih so ga sicer izpustili, a mu niso priznali šole, pa tudi službe ni mogel dobiti, vse dokler UDBA ni izgubila zanimanja zanj.¹⁰⁰

Vsak izmed njih ima torej svojo zgodbo in svoje specifične izkušnje. Kljub temu pa imajo zgodbe bivših golotočkanov veliko skupnega in so prisposoba splošnega ravnanja s političnimi zaporniki v razmerah tedanjega časa. Nekaj podobnega se je torej zgodilo tudi Kobetu, ki je bil glede na podatke na Goli otok zelo verjetno poslan med prvimi zaporniki. Tam je skoraj dve leti svojega življenja preživel podobno usodo, le da mu na žalost ni uspelo preživeti. Zgodaj spomladi leta 1951 je bil namreč z eno od golotoških brigad poslan na izgradnjo železniške proge Breza–Vareš, s sedežem v vasi Dabravine (6 km od Breze) v BIH. Za pot so dobili vsak po eno štruco kruha in surovo kozje meso, ki pa je imelo zelo čuden vonj. Ni potrebno posebej poudarjati, da so bili že sami pogoji potovanja nečloveški, vse skupaj pa je povzročilo, da je imelo kar 90 % zapornikov hude želodčne težave in splošno oslabeledost.. Med njimi tudi Kobe, ki je dobil težko obolenje in hude notranje krvavitve. Ob prihodu naj bi ga sicer odpeljali na preiskave v bolnišnico v Sarajevo, a so ga od tam že naslednji dan poslali nazaj v Dabravine, kjer pa je v nekaj dneh umrl. Kot uradni datum njegove smrti so kasneje sporočili 18. april 1951.

⁹⁹ Ivan Puc, "Vaše kosti bodo bolj bele kot marmor", *Reporter* (6. julij 2009), str. 36-40.

¹⁰⁰ Prav tam.

Konkretno to brigado omenja tudi avtor knjige *Tito – skrivnost stoletja* Pero Simić, in sicer v kontekstu, da naj bi jugoslovanska taborišča spravila v zadrego številne svetovne intelektualce in ves Zahod, a je npr. delegacija Socialistične stranke Francije po večdnevem obisku v Jugoslaviji leta 1951 vseeno ugotovila, da v tej državi ni kršenja človekovih pravic. Podobno je ugotavljal tudi vodja te delegacije Jean Boque, potem ko je obiskal omenjeno golotoško brigado, ki je gradila progo Vareš–Breza. Zapisal je, da imajo taboriščniki prehrano, ki je boljša kot doma, da so vsi prevzgojeni, da so spoznali svoje napake in upajo, da bodo kmalu svobodni.

Simić je mnenja, da je bila odločitev za izolacijska taborišča sprejeta spomladi 1949, delovati pa so začela že julija. Stalnih in začasnih koncentracijskih taborišč naj bi bilo dvajset, največ na Hrvaškem in v BIH. Častno mesto med njimi je imel Goli otok, kjer so bili kar štirje »centri za družbenokoristno delo«. Simić pravi, da je bilo na Golem otoku 15.000 informbirojevcev. Od sovjetskih gulagov naj bi prevzeli sistem številčk – taboriščniki so ob aretacije postali gola številka, s katero so se morali predstavljati vsem, svoje ime so lahko povedali le svojim preiskovalcem. Raziskovalec trdi, da so bili jugoslovanski gulagi v mnogih pogledih hujši od sovjetskih. Javnosti je bila stvar predstavljena že oktobra istega leta, a v smislu, da so kaznovani izdali najsvetejše in se sedaj po nekaj mesecih družbenokoristnega dela vračajo nazaj v svobodo. Novinarji Tanjuga so jih pričakali na Reki, kamor je priplula ladja, okrašena s cvetjem in zastavami, popisana s parolami. Njeni potniki naj bi bili krepki, zagorelih in vedrih obrazov. Nikjer ni bilo videti znakov terorja ali stradanja. Disciplinirano naj bi se postavili v čete in peli domoljubne pesmi. Vsi naj bi izrazili željo, da bi gradili cesto Zagreb–Beograd. Nato naj bi podali skupno izjavo, da jim je Partija omogočila, da so spoznali svojo zmoto in da niso bili v taborišču, temveč v delovišču, kjer so ob delu in branju spoznali, kako so bili zavedeni. Začutili naj bi očetovsko skrb tovariša Tita in tovariša Marka (Ranković) ter pravičen odnos UDBE, za kar naj bi bili brezmejno hvaležni. Temu je sledil še slavospev Titu in njegovi genialnosti, ki sta ga spremljala glasno vzklikanje in ploskanje. Potem so jih odpeljali v Zagreb.¹⁰¹

Sicer obstaja več različnih teorij glede povezovanja samega Tita z Golim otokom, v smislu koliko je dejansko vedel o njem in o tem, kar se je tam dogajalo. A če vemo, kakšna hierarhija in red sta vladala v tistem času v Jugoslaviji, lahko skoraj z gotovostjo trdimo, da so pretirane trditve, da o Golem otoku in celotnem sistemu UDBE ne bi vedel ničesar. Obstajajo pa predvidevanja, da ga niso hoteli spustiti preblizu, da ni vedel za mučenja, ki so jih bili deležni zaporniki in da je mislil, da so izolirani zato, da študirajo. Radovan Hrast je npr. mnenja, da ga niti ni zanimalo in da ni hotel vedeti preveč, zato je to zaupal Rankoviću in drugim. Zanj naj bi bilo pomembno, da so odstranjeni vsi, ki bi lahko povzročali težave. Obstaja pa tudi precej indicev za to, da je Tito vedel, kaj se dogaja na otoku, eden od teh je npr. njegova izjava na Brionih leta 1949, da bo spremljal sezname zaprtih in pazil, da ne bo nihče zaprt po nedolžnem (kar je bila seveda le puhla izjava za javnost). Ob neki obletnici UDBE pa naj bi izjavil, da upa, da bo ta organizacija počistila z vsemi sovražniki partije in ljudstva in da ne bo nič hudega, če bo med njimi kakšen nedolžen. Vladimir Dedijer je v nekem intervjuju izjavil, da je Tito vedel vse podrobnosti, znane pa so tudi Rankovićeve besede, kako je bil on le upravnik, drugo pa je določil Tito (kar pa je verjetno tudi pretirano). Verjetno so se odločili družno, saj naj bi skupaj ugotovili, da je to strateško najbolj ugodna lokacija. Obstaja pa še kar nekaj nejasnosti, tako tudi glede tega, kdo je bil dejanski

¹⁰¹ Pero Simić, "Tito – skrivnost stoletja", *Delo* (26. oktober 2009), str. 48-50.

pobudnik za taborišče na arhipelagu Goli (Goli otok, Sv. Grgur), Dedijer omenja Kardelja, drugi kiparja Meštrovića, tretji Krležo ... Natančno pa ni določljiva niti številka, koliko ljudi naj bi oblast obravnavala zaradi domnevnega informbirojevstva in kolikim je bila odvzeta prostost. Po podatkih in ocenah naj bi bila prva številka med 55.000 in 60.000, od tega v Sloveniji nekaj več kot 2.200 ljudi, med temi naj bi bila prostost vzeta prib. 16.200 ljudem, v Sloveniji prib. 730. Le nekaj več kot četrtnina vseh je bila obsojena pred sodišči, več kot dve tretjini so obsodili z administrativnimi ukrepi. Po nekaterih podatkih naj bi zaradi tifusa umrlo več kot tisoč zapornikov, spet drugi so mnenja, da jih je bilo le okrog šestdeset.

Preživela ni niti večina tistih, ki so skušali pobegniti, samomorov naj bi bilo 'le' od deset do petnajst, razlaga Hrast. Posebej omenja t. i. Petrovo rupo ali koto 101 (ime je dobila po srbskem zakonu, ki je za obsojene na smrt predvideval pomilostitev s sto in enim letom zapora), kjer so v baraki, postavljeni v vrtačo, izolirali zapornike, ki so najbolj trmasto zavračali priznanje. Tu naj bi bil zaprt tudi dr. Cene Logar, ki je bil prej rektor filozofske fakultete (tudi on je študiral na Sorboni). Po vojni so ga hoteli imenovati za ministra za kulturo, a si ni želel v politiko. V času IB-ja naj bi CK od njega zahteval, da na fakulteti takoj skliče sejo partijcev, na kateri bi obsodili resolucijo in podprli Tita. Logar naj bi pojasnil, da ne ve, zakaj je do spora sploh prišlo in naj zato na sejo pošljejo nekoga iz CK, da stvar pojasni. S tem naj bi dobili povod, da ga zaprejo, po besedah Hrasta, pa naj bi bil pravi vzrok spor z Vido Tomšič. Poznala naj bi se iz partizanov, kjer naj bi sodelovala, po vojni pa naj bi jo Logar zavrnil (v intimnem smislu). Kasneje je Tomšičeva kot ministrica za socialno politiko skupaj z Borisom Kraigherjem obiskala Goli otok oz. celo koto 101, ker naj bi si želela, da bi jo Logar prosil za svobodo (imela je namreč vsa pooblastila, da bi ga lahko rešila). Ta naj bi se pred njo umaknil, ona pa naj se tudi ne bi upala vprašati po njem, tako da se nista videla. Logar je svoje spomine objavil leta 1991 v reviji *Borec*, a tam Tomšičeve ne omenja, temveč piše o neki tovarišici »*intimni sovražnici*«. Piše pa še »*vsak visoki politični funkcionar je lahko brez vzroka spravljen na Goli otok vsakega komunista, ki mu je bil na poti*«. Po Hrastovih besedah, naj bi sama Vida Tomšič trdila, da nikoli ni bila na otoku.

Čigav spomin je Goli otok?

Zgodovina in njeno raziskovanje sta predmet različnih interpretacij, za kar obstaja več razlogov (časovna distanca, stanje raziskanosti). Cilj naj bi vsekakor bil 'sestaviti' celotno, »popolno« slika, rekonstrukcijo preteklosti, vendar je to ponavadi iz različnih vzrokov nemogoče, še posebej pri raziskovanju 'manj oddaljene' zgodovine, kjer je na eni strani virov in informacij (pre)več, na drugi strani pa njeno interpretativnost ravno ta »neoddaljenost« otežuje in ji je zato težko postaviti omejitve.

Prevrednotenje zgodovine je sicer značilnost vsake nove generacije in je v tem smislu neproblematično. Vprašanje pa je, kakšno to prevrednotenje je oz. iz kakšnih vzgibov in s kakšnim namenom je izvedeno (prikrojevanje dejstev). Kritika torej ni nič slabega, vendar mora biti podana v celotnem kontekstu dogajanja, sicer je lahko zelo zavajajoča, pravi prof. dr. Božo Repe, ki pritrjuje, da so (tudi) medvojni partizanski ter povojni

komunistični poboji in zločini bili.¹⁰² Absolutno se strinja z obsodbo povojnega nasilja, vključno z informbirojem.¹⁰³

Pomembno pa je razumeti duha časa in se izogniti skušnjavi, da prenašamo današnje poglede za nazaj, da pa obenem povemo, kaj je bilo v nekem času slabo, kaj pa napredno in je vodilo k boljši družbi. Pogled na dogodke v njihovi aktualnosti nam namreč omogoča videti stvari v pravi luči, saj jih njihova sodobnost, sicer ne opravičuje, pač pa razgalja. Njegovo mnenje je, da moramo med in povojne represije videti in kritično presojati v celoti.

Kritiziranje prejšnje enopartijske oblasti in njenih »državniških odločitev«, ki so bile podkrepjene z močjo države in zmagovalno pozicijo ter so tako omogočale marsikaj obsojanja vrednega,¹⁰⁴ je v Jugoslaviji ostala tabu tema (z redkimi izjemami) nekje do sredine 80. let. Zunaj se je o tem sicer pisalo – predvsem v obliki emigrantske literature, a to na mednarodno politiko ni veliko vplivalo. Vloga Tita je bila namreč preveč pomembna, žrtve, ne glede na politično poreklo in barvo, pa so imele (in še imajo) v hladnem merjenju mednarodnih odnosov le obrobno vlogo.¹⁰⁵

Celoten politični sistem ljudske demokracije in nato socializma je bil v Jugoslaviji (in Sloveniji) vzpostavljen na mešanici navdušenja in represije. Prevzem oblasti in izvedbo revolucionarnih ukrepov je spremljalo nasilje, usmerjeno proti različnim kategorijam prebivalstva. Oblike nasilja so bile raznolike in so potekale po sodni in izvensodni poti. Sodni procesi so imeli različen način izpeljave, različni so bili tudi vzroki in posledice teh procesov. Sodišča so sebe pojmovala kot »borbene organe«, ki se morajo boriti zoper razredne sovražnike in ki so orožje rokah delovnega ljudstva. Sodniki, ki se temu niso bili pripravljene podrediti (tudi Kobe), so morali svoja mesta zapustiti. Politični sodni procesi so bili sestavni del novega ideološkega in političnega sistema, ki je šele s svojo utrditvijo v začetku 50. let postopoma ublažil najbolj grobe oblike represije, čeprav se pravosodje vpliva politike ni otreslo niti v naslednjih desetletjih. Politični procesi, zlasti proti kritičnim intelektualcem, so občasno potekali vse do vzpostavitve večstrankarskega sistema v 90. letih. Med vsejugoslovanskimi kampanjami in čistkami večjih razsežnosti, ki so segale tudi čez rob znotrajpartijskih obračunov, sta bila poleg informbiroja najbolj odmevna še t. i. đilasovščina in partijski »liberalizem«.¹⁰⁶

Informburo kot proces niti ne bi imel tako negativnega splošnega predznaka, saj je po svoji najboljši plati dejansko vzbujal upanje v boljšo družbo, vendar se vodilna garnitura tudi v najmehkejši varianti ni želela odreči oblasti, zato nobena reforma v Jugoslaviji ni bila izvedena do konca.¹⁰⁷ Meni tudi, da smo Slovenci v tem odločujočem času ravno zaradi upora (in vsega, kar je iz njega sledilo) spremenili svoj značaj, pri čemer smo moč črpali iz svoje zelo vitalne kulture.¹⁰⁸ Upoštevati je treba tudi realnost, da upor Stalinu, SZ in informbiroju leta 1948 ne bi uspel brez odločitve množic, ki je

¹⁰² Božo Repe, "Bili smo blizu sprave, a smo se oddaljili", MMC RTV SLO (27. april 2008).

¹⁰³ Božo Repe, "Tito je bil vse, vse je bilo tudi mit", *Večer* (29. april 2000), str. 39-40.

¹⁰⁴ Božo Repe, "Naj gre Tito v muzeje in iz imen ulic?", *Večer* (16. marec 2009), str. 4.

¹⁰⁵ Božo Repe, "Tito je bil vse, vse je bilo tudi mit", *Večer* (29. april 2000), str. 39-40.

¹⁰⁶ Božo Repe, "Politična represija v socialistični Sloveniji (Jugoslaviji)", *Prispevki za zgodovino XLIV – I/2004* (Ljubljana, 2004), str. 83-94.

¹⁰⁷ Božo Repe, "Tito je bil vse, vse je bilo tudi mit", *Večer* (29. april 2000), str. 39-40.

¹⁰⁸ Božo Repe, "Bili smo blizu sprave, a smo se oddaljili", MMC RTV SLO (27. april 2008).

bila sicer močno politično koordinirana skozi kongrese in javne manifestacije, a je realna ocena, da je večina želela iz objema SZ in njenega tipa socializma.¹⁰⁹

Njegova, lahko bi rekli sicer šele kasneje vidna, »pozitivna« posledica je bila med drugim tudi odprtje meje proti Zahodu, posledično pa tudi oblikovanje teritorialne obrambe. Problem je predvsem v tem, da je bil prelom v nekaterih segmentih z uporabo notranje represije zelo brutalen, z mnogimi krivicami in je jasno, da brez najvišjega vodstva take odločitve ne bi mogle biti izvedene, pravi dr. Repe.¹¹⁰ Obračun je potekal v ozračju močne čustvene napetosti, močne propagande ter pozivov za očiščenje družbe.¹¹¹ Te temne plati nikakor ne smejo biti pozabljene, pa tudi izkoriščane ne, opozarja, kot to velja za mnoge neproblematizirane fraze, npr. o totalitarizmih.¹¹²

Če torej upoštevamo kritično distanco in kontekst obravnavanega obdobja, moramo, po mnenju dr. Repeta, Tita (in posledično samo Jugoslavijo) videti kot negativno in pozitivno osebo, pri čemer je v svetovnem merilu cenjen ravno in predvsem zaradi treh stvari – vodenja partizanskega upora, upora Stalinu in gibanja neuvrščenosti.

Doma se je njega in »njegov« sistem vse do njegove smrti zaradi številnih, sicer realnih, zaslug častilo (primer so Dedijerjeve biografije), o kritiki pa ni bilo govora oz. če se je že kje pojavila, je bila takoj utišana. Dejstvo je, da je Tito Jugoslavijo držal skupaj na nedemokratičen način, a dejstvo je tudi, da je bila večina ljudi z njo zadovoljna, ker sta vladala relativna socialna varnost (vsaj od 60. let) in mir. V najbolj kritičnih trenutkih je Jugoslavija obstala ravno zaradi Titove avtoritete in temu naklonjenim mednarodnim razmeram.

Vsa travmatična vprašanja vojnega in povojnega obdobja so se tako začela odpirati šele po Titovi smrti (1980), ko se je postopno širil prostor javne besede. Do tedaj je v šolskih učbenikih, literaturi in javnih medijih prevladovala črno-bela resnica o partizanstvu in kolaboraciji, povojni poboji so bili zamolčani, revolucionarno nasilje (kolikor je bilo sploh obravnavano) pa prikazano kot upravičeno. Prvi so se začeli 'oglašati' kulturniki (Svetina, Kocbek in drugi), v 80. letih se je odprlo širše vprašanje narodne sprave oz. zahteve zanjo (razpravo je sprožila Spomenka Hribar). Dotedanje tabu teme so v svojih literarnih delih začeli prikazovati nekateri pisatelji, pa tudi nekdanji zaporniki, ki so poleg tega začeli terjati rehabilitacijo. Še pred zamenjavo oblasti spomladi 1990 sta izjavi v zvezi z vojnim in povojnim dogajanjem in spravo dala tako kolektivno predsedstvo Slovenije kot škofovsko konferenca. Kasneje pa se je izpostavila močna težnja, da bi prejšnjo enoznačno resnico zamenjali z novo ekstremno, namesto da bi se skušalo do preteklosti vzpostaviti čim bolj uravnotežen odnos.¹¹³

Od srede 90. let se skuša odnos do preteklosti vsakih nekaj let ugotavljati tudi skozi slovensko javno mnenje in druge manjše raziskave, sicer pa bi vpliv na oblikovanje zgodovinske zavesti lahko razvrstili na osebno oz. družinsko izkušnjo, ki je primarna, sledijo ji mediji, literatura (pretežno spominska) in filmi ter šele nato šola. Od vseh

¹⁰⁹ Božo Repe, "Prelomne osmice v zgodovini Slovenije", *Dnevnik, Objektiv* (24. maj 2008).

¹¹⁰ Božo Repe, "Tito je bil velika zgodovinska osebnost", *Dnevnik* (21. maj 2008).

¹¹¹ Božo Repe, "Povojna represija v nacionalni identiteti in kolektivnem spominu Slovencev", zbornik *Žrtve vojne in revolucije* (Ljubljana, 2005), str. 47-58.

¹¹² Božo Repe, "Prelomne osmice v zgodovini Slovenije", *Dnevnik, Objektiv* (24. maj 2008).

¹¹³ Božo Repe, "Povojna represija v nacionalni identiteti in kolektivnem spominu Slovencev", zbornik *Žrtve vojne in revolucije* (Ljubljana, 2005), str. 47-58.

konfliktov, obračunavanj in podžiganj (nadaljnega) sovraštva pa ima seveda največ politika, ki se dejansko »hrani« z zgodovino, poleg tega pa svojo »pravico do oblasti« utemeljuje na svojih domnevnih zgodovinskih zaslugah. V resnici pa ta ista politika, ki tako močno kritizira prejšnjo, mnoge njene prakse ne le prenaša, vzdržuje, temveč celo nadgrajuje.¹¹⁴ K varstvu zakonitosti in varovanju človekovih pravic morajo zato, v stremljenju k demokratizaciji družbe, opozarjati ne samo pristojni organi, temveč tudi intelektualci in civilna družba.¹¹⁵

Leta 1996 je Preiskovalna komisija Državnega zbora RS o raziskovanju poveljnih množičnih pobojev, pravno dvomljivost procesov in drugih tovrstnih nepravilnosti prišla do zaključka, da za vse prej omenjeno pravno in moralno odgovornost nosi prejšnja državna oblast in da je treba krivice v okviru možnosti popraviti. Dejansko pa se polemike o odgovornosti s tem niso zaključile oz. pridejo na dan (le) ob določenih priložnostih.¹¹⁶

Dr. Repe kritizira različne dejavnosti navidezno izpeljane v imenu tako zvane »narodne sprave«, še posebej neposredno od sedanje politike financirano propagandistično dejavnost, kot jo izvaja Center za narodno spravo. Stroka se po njegovem mnenju nikakor ne bi smela spolitarizirati, ravno to pa se (tudi) z omenjenim Centrom dogaja.¹¹⁷ Kot že omenjeno, je tudi proti enoznačnim oznakam totalitarizmov »vedno in povsod« in razlagam, da propad ali konec nekega sistema nujno predvideva njegovo absolutno negativnost.

Študijski center za narodno spravo, ki je bil ustanovljen v letu 2008, naj bi raziskoval sistematično kršenje človekovih pravic v 20. stoletju. Proučeval naj bi posledice delovanja vseh treh totalitarističnih režimov – fašizma, nacizma in komunizma. Ukvarjal naj bi se z revolucionarnim nasiljem med vojno, koncentracijskimi, delovnimi in begunskimi taborišči po vojni, preganjanjem nekatoliških verskih skupnosti, kulaškimi procesi in številnimi drugimi oblikami nasilja. Izdelali naj bi baze podatkov, ki bi bile podlaga za nadaljnje raziskovanje in za popravilo krivic ... Del zgodovinarjev (med njimi dr. Aleš Gabrič) pa se z njegovo ustanovitvijo ne strinja oz. v njem vidi poskus motiviranega vplivanja na zgodovinopisje (z »desne strani«).¹¹⁸ Zelo kritičen pa je Gabrič tudi do svojih kolegov zgodovinarjev, ki se po njegovem mnenju niso dovolj upirali (različnim) političnim razlagam zgodovine. Tudi on meni, da je napočil skrajni čas, da se zgodovina osvobodi politike in obratno.¹¹⁹

Na drugi strani pa so v Študijskem centru za narodno spravo v letu 2011 pripravili okroglo mizo o zgodovinopisju. Beseda je tekla predvsem o trenutnem stanju v zgodovinopisju in kriterijih raziskovanja v zgodovinski stroki, o spodbujanju kritične,

¹¹⁴ Božo Repe, "Politika naj neha kuriti pod kotlom z zgodovinskimi temami", MMC RTV SLO (6. marec 2010).

¹¹⁵ Božo Repe, "Politika naj neha kuriti pod kotlom z zgodovinskimi temami", MMC RTV SLO (6. marec 2010).

¹¹⁶ Božo Repe, "Povojna represija v nacionalni identiteti in kolektivnem spominu Slovencev", zbornik *Žrtve vojne in revolucije* (Ljubljana, 2005), str. 47-58.

¹¹⁷ Božo Repe, "Politika naj neha kuriti pod kotlom z zgodovinskimi temami", MMC RTV SLO (6. marec 2010).

¹¹⁸ Kar naj bi nakazoval že sam način njegovega financiranja mimo ustaljene prakse in dejstvo, da pri njegovem raziskovanju ne sodelujeta niti Ministrstvo za znanost in visoko šolstvo niti javna Agencija za raziskovalno dejavnost.

¹¹⁹ Ranka Ivelja, "Delovanje ŠCNS (za zdaj) razdvaja", *Dnevnik* (26. september 2008), str. 4.

argumentirane in strokovne razprave znotraj stroke in o preseganju ideološkosti v zgodovinopisju. Pri tem so nekateri zgodovinarji, med njimi npr. Tamara Griesser Pečar, Janko Prunk, Stane Granda, kritizirali današnje zgodovinopisje, ki je po njihovem mnenju premalo kritično in revizionistično. Tamara Griesser Pečar je povedala, da je bilo komunistično zgodovinopisje v rokah komunističnih oblastnikov, danes pa bi morali najti pot k znanstvenim pravilom stroke. Ob tem je dodala, da v zgodovinopisju ne sme nič ostati zamolčano ali pozabljeno. Poudarila je, da je revizija instrument, ki bi ga moral uporabljati vsak zgodovinar, ki odkrije nove dokumente in dejstva o preteklosti. Zatrnila je, da v Sloveniji velja pravilo, da je kritika NOB nedopustna, ne glede na zločine, ki so bili storjeni v njegovem imenu. Tudi Janko Prunk meni, da mora zgodovinar izhajati iz dejstev in demokratične zavesti, kjer so v ospredju svoboda in človekove pravice. Poudarja, da je ponosen, da je revizionist, čeprav je bil zaradi tega že večkrat kritiziran. Revizija po njegovem mnenju pomeni, da *»slika, ki jo imamo v glavi, vedno dopolnjujemo. To je osnovni zakon zgodovinopisja.«* Poudaril je, da spadata dogajanje med drugo svetovno vojno in osamosvojitve Slovenije med ključne dogodke v zgodovini, *»ki nas konstituirajo«*. Pojasnil je, da nekateri zgodovinarji govorijo, da je bil NOB pomembnejši od osamosvojitve, kar je po njegovem *»nekoliko nekrofilsko«*. *»Država je za narod kot obleka za človeka,«* je pojasnil svoj pogled in poudaril, da med osamosvojitvijo ni niti en Slovenec ustrelil drugega Slovenca. Stane Granda pa je mnenja, da smo pri nas priča kadrovske podhranjenosti pri raziskovanju revolucije, ki je potekala med drugo svetovno vojno. Razlog za takšno stanje je po njegovem tudi v tem, da želijo nekateri revolucijo ohraniti v podobi, kot jo je imela med totalitarizmom. Opozarja, da se v Sloveniji dogaja vse večja politizacija zgodovine, še posebej v zadnjem času. Vsi so mnenja, da bi bilo treba v slovensko zgodovinopisje vpeljati nove besede, kot so genocid, etnocid, klasicid in upor proti totalitarizmu.¹²⁰

Spet svoj vidik pa ima kot bivši zapornik npr. Aplenc, ki je mnenja, da narodna sprava obsega področja pravne, politične in čustvene sprave. Brez pravne sprave ne moremo govoriti o pravni državi, brez politične sprave ne moremo upati na medstrankarsko soglasje o ključnih vprašanjih. Medtem ko morata biti ti dve izvedeni na državni ravni, pa je čustvena sprava stvar vsakega posameznika. Pravna sprava naj bi bila utemeljena v naši ustavi, ki v 30. členu pravi: *»Kdor je bil po krivem obsojen za kaznivo dejanje ali mu je bila prostost neutemeljeno odvzeta, ima pravico do rehabilitacije, do povrnitve škode in druge pravice po zakonu.«* Zgraža se nad dejstvom, da je amandma iz leta 1996 iz zakonskega predloga poprave krivic izločil obdobje 2. svetovne vojne, razpravljali so celo o tem, da bi jim odrekli vse pravice, kar bi pomenilo, da mnoge civilne žrtve oz. njihovi svojci ne bi dobili ne mrliških listov ne pravice do groba, ki sta med osnovnimi pravicami v demokratičnih državah. Pravi tudi, da se, za razliko od povojne Jugoslavije, Slovenija z zakoni ni pravno oddaljila od politično motiviranih aktov prejšnje sodne oblasti in je uradno obveljalo stališče dr. Bavcona, da so bile to pač *»sodne zmote«*. To pa je podlaga tezi o popolni pravi kontinuiteti s prejšnjim režimom, ki je tako legitimen. Njegovo mnenje je, da je takšna trditev prav tako nesmiselna kot tista, da je bil prejšnji režim kriminalen.¹²¹ Če citiram: *»Obe predstavljata poskus političnih ekstremistov na eni in na drugi strani, da z napačnimi, kvazipravnimi argumenti legitimizirajo svojo politično opcijo. Resnica pa je ta, da je bil prejšnji režim enopartijski in nedemokratičen, da je bil socialen, včasih uspešen, včasih ne in karkoli še hočete, da pa*

¹²⁰ Aleksander Kolednik, MMC RTV SLO Ljubljana, Okrogla miza o zgodovinopisju (11. maj 2011).

¹²¹ Uredil Drago Jančar, *Temna stran meseca : kratka zgodovina totalitarizma v Sloveniji 1945-1990 : zbornik člankov in dokumentov* (Ljubljana, 1998), str. 150-59.

je bil kriminalen v tistih primerih, ko je izrabljaj svojo politično moč v oblasti za to, da je pred leti ubijal, kasneje pa »samo« sodno in policijsko preganjal politično drugače misleče.«¹²² Jezi ga, da sedanje (reformirane) stranke tega aspekta izrabe sodne oblasti v politične namene nočejo priznati. Demokratična vlada bi morala v teoriji in praksi pokazati, kakšen je njen odnos do preteklosti, vsaj s tem, da bi pravne akte o pošiljanju ljudi na Goli otok brez sodnih postopkov razveljavila. Misli tudi, da je za nastanek »informbirojevcev« kriv sam Tito oz. njemu poslušna propaganda, ki je ves čas med vojno in po njem vzpodbujala kult osebnosti Stalina, tako da je bila večina ljudje, ne samo tisti na Golem otoku, ideološko in pojmovno močno zmedena. Niso več vedeli kdo ima prav ali kakor je menila večina zaprtih – nobeden!¹²³

Tako kot nekateri drugi golotočani je po osamosvojitvi pravico iskal na sodišču. Pravi, da se je za to odločil, ker je obupal nad načinom, kako so pripravljali zakon o popravi krivic. Skupaj še z nekaterimi se je skliceval na še iz Jugoslavije veljavni zakon o pobudi za varstvo zakonitosti. Pridobil je vso dokumentacijo, s katero je dokazal, da je bil zaprt in po štirih letih je na sodišču dosegel rehabilitacijo in odškodnino. Združenje žrtev komunističnega nasilja je vztrajalo pri sprejemu zakona o popravi krivic, niso pa želeli le rehabilitacije, temveč tudi, da se država loči od prejšnjega totalitarnega sistema in njegove zakonodaje. Nekateri, med njimi tudi dr. Ljubo Bavcon, so se namreč zavzemali za to, da morajo rehabilitacijo izpeljati sodišča, kar je sprva zagovarjal tudi takratni predsednik države Milan Kučan. Nastalo pa je vprašanje, kako naj to dosežejo tisti, ki jih niso obsodila sodišča, ampak partijski komiteji in so formalno veljali za nekaznovane. In taka je bila večina.

Komisija Vlade RS za izvajanje Zakona o popravi krivic je poseben upravni organ ustanovljen na podlagi Zakona o popravi krivic. Komisija je bila imenovana 11. septembra 1997. Dr. Božidarju Kobetu je Komisija z odločbo, z dne 6.3.2011, priznala status bivšega političnega zapornika, priznan pa mu je bil tudi status žrtve povojnega protipravnega odvzema življenja, s čimer je bilo njegovo ime (delno) rehabilitirano. Za popolno rehabilitacijo bi mu bilo namreč končno potrebno dodeliti mesto, ki mu v zgodovini pripada.

V celoti vzeto je obdobje 2. svetovne vojne in dogajanja neposredno po njej še vedno aktualna politična in zgodovinska tema, ki ljudi deli in razdvaja, večina pa (glede na razne ankete) povojne poboje in druge oblike nasilja obsoja in jih označuje kot strahoten zločin, predvsem seveda tisti, ki so bili neposredno prizadeti. Goli otok velja v očeh mnogih in je (!) ena največjih »napak« bivšega sistema. Eksces, ki ga je sicer res treba obravnavati v kontekstu grožnje s sovjetsko zasedbo Jugoslavije, vendar ali je to lahko opravičilo? Pojasnitev, da zaradi ekstremnih razmer odpovedo vsa običajna merila, pravila in humanost? Goli otok je bil brutalen, načrtovan znotrajpartijski obračun, katerega glavni cilj je bil preprečiti kakršnokoli grožnjo partijski personalno določeni monopolizaciji oblasti. V družbi je zasejal dovolj strahu, da jo je za dolgo časa ohromili; inteligenca in izobraženci so bili kot pomemben del vsake demokratične in razvijajoče se družbe potisnjeni na obrobje in nadzorovani. To je jugoslovansko družbo usodno mentalno poškodovalo in posledice tega občutimo še danes.

Tistim, ki so morali doživeti golotoške strahote, se je treba javno opravičiti ter jim javno povedati, da se jim to, kar se jim je zgodilo, ne bi smelo zgoditi. S tem bi danes še

¹²² Prav tam, str. 155.

¹²³ Andrej Aplenc, "Tito, partija, akcija, reakcija", *sobotna priloga Delo* (13. junij 2009), str. 39.

redkim preživelim in/ali njihovim sorodnikom dvajset let po demokratičnih spremembah morda lahko vsaj delno omilili njihove stiske, tesnobe in občutke sramu, ki jim ga zbujajo spomini, da so bili vrženi v povsem nečloveške, dehumanizirane razmere, v katerih so lahko preživeli le, če so bili žrtve in rablji obenem. Gre za skupno dediščino celotne razpadle države Jugoslavije in vseh držav, ki so nastale na ozemlju razpadlega »socializma s človeškim obrazom«. Ukazal jo je in je zanjo odgovoren tedanji jugoslovanski politični vrh. Zato bi Goli otok moral postati skupni spomin na čas, ki se ne sme nikoli več ponoviti, šele mlajše generacije pa se bodo lahko od preteklosti neprizadeto distancirale in jo nepristransko vrednotile.

ZAKLJUČEK

Namen moje diplomske naloge je bil predstaviti življenje in delo dr. Božidarja Kobeta, predvsem njegovo javno udejstvovanje v enem od prelomnih trenutkov slovenske zgodovine. S pomočjo literature sem sestavila širši okvir domačega in deloma svetovnega dogajanja, iz virov pa sem skušala ugotoviti »kaj se je zares zgodilo«. Vsega mi ni uspelo izvedeti oz. najti, a kljub temu dovolj, da se mi je približna slika začela kazati v svojih obrisih. Za vse česar nisem našla, sem si skušala pomagati z drugimi »primeri«, drugimi zgodbami, ki so mi pokazale, kakšno je bilo življenje tedanjih političnih zapornikov. Zanimivo in povedno je dejstvo, da je bil ravno Božo Kobe z določenih seznamov izbrisan, neomenjen, nekatere njegove mape manjkajo (kot trdijo v ARS-u), nekateri dokumenti pa so zaradi varstva podatkov nedosegljivi. Do nedavnega je bil neznan tudi kraj in okoliščine njegove smrti. Njegova družina tega ni izvedela niti od države niti od njegovih soborcev, prijateljev, sodelavcev v različnih inštitucijah, saj so njegovo usodo hoteli prikriti, preprosto pozabiti. Problem tako ostaja njegova delna »izbrisanost«, pa tudi nepoznanost v strokovnih krogih in med splošno publiko.

Hkrati se je z diplomsko nalogo odprla cela vrsta novih vprašanj in možnosti za nadaljnja raziskovanja. Zanimivo bi bilo podrobneje raziskati njegovo medvojno delovanje, za pravnike je gotovo najzanimivejša njegova bibliografija, iz katere je mogoče podrobneje razumeti in opisati tako njegov splošen pogled na pravo kot tudi mnenje o konkretnih problemih, med katerimi so mnogi aktualni še danes. Zanimiva se zdi tudi življenjska zgodba Ceneta Logarja (in ostalih članov zgoraj omenjene skupine) ali širše – odzivi celotne slovenske inteligence na razmere in dogodke po vojni.

Sama bi na primer nadaljevala v smeri razmišljanja Stephana Hessela. Kot francoski diplomat je imel priložnost sodelovati pri sestavljanju *Splošne deklaracije o človekovih pravicah*, ki jo je OZN sprejela 10. decembra 1948 in ki naj bi imela po njegovem mnenju namen predvsem otresti se grožnje, ki jo je za človeštvo predstavljal totalitarizem. »Tako se države ne bi več mogle izgovarjati na svojo suverenost, medtem ko bi na lastnem ozemlju izvrševale najhujše zločine proti človeštvu.«¹²⁴ Zanj je glasovalo 48 (od 58) članic, med tistimi, ki so se vzdržale, je bila tudi Jugoslavija. Eden izmed najpomembnejših členov Deklaracije (št. 8) govori o možnosti individualne tožbe proti državi, ki krši temeljne človekove pravice in se je udeležil ustanovitvijo Evropskega sodišča za človekove pravice (leta 1998), ki naj bi varovalo 800 milijonov Evropejcev.

Do danes se je marsikaj spremenilo, veliko stvari na bolje. A Hessel meni, da je bila druga polovica 21. stoletje tudi čas mnogih nazadovanj, ki so končno pripeljala do tega, da je zahodna produktivistična miselnost svet pahnila v finančno in kar je še huje – krizo moralnih vrednot. Tudi danes se (še vedno) izven sodna zapiranja in mučenja (Abu Graibo, Guantanamo) predstavlja kot zgodovinsko nujnost in posledično nujno zlo, ki ni več (le) specialiteta totalitarnih režimov, ampak realnost sodobnih demokracij.¹²⁵ Hessel meni, da je najslabši odgovor brezbriznost, zato nas vse poziva k jezi, reakciji, k pravemu miroljubnemu upiranju, kajti upirati se, pomeni ustvarjati! In tako je, vsaj po mojem mnenju, mislil tudi dr. Božidar Kobe.

¹²⁴ Stephane Hessel, *Dvignite se!* (Ljubljana, 2011), str. 33.

¹²⁵ Jela Krečič, "Izredno stanje novega sveta", *Delo* (16. februar 2012).

VIRI IN LITERATURA

- ARS, AS 1487, t. e. 71, CK KPS, Vprašalne pole za člane Komunistične partije, akt 3741 (1945).
 - ARS, AS 1589, t. e. 33, Letna poročila Kontrolne komisije CK ZK Slovenije za leto 1949.
 - ARS, AS 1589, t. e. 33, Kontrolna komisija CK KPS, Dopisi okrajnih komitejev v zvezi z informbirojenci.
 - ARS, AS 1589, t. e. 33, Izjava kaznjencev na Mermerju, št. dok. 924.
 - ARS, AS 1931, t. e. 1050, Sezname IB-jevcev.
 - ARS, AS 1931, t. e. 1051, Republiški sekretariat za notranje zadeve SRS, Poročilo, št. dok. 27-31.
 - ARS, AS 1931, t. e. 1051, Republiški sekretariat za notranje zadeve SRS, Priloge k analizi IB-jevske dejavnosti v letu 1949, št. dok. 54-63.
 - ARS, AS 1931, t. e. 1051, Republiški sekretariat za notranje zadeve SRS, Poročilo, št. dok. 71-81.
 - ARS, AS 1931, t. e. 1051, Republiški sekretariat za notranje zadeve SRS, Informbiro, št. dok. 195-98.
 - ARS, AS 1931, t. e. 1051, Republiški sekretariat za notranje zadeve SRS, Informbiro, št. dok. 280-86.
 - ARS, SI AS 1848, Višje vojaško sodišče IX. korpusa (1944), opr. št. 83/44.
 - Univerzitetni arhiv Univerze v Ljubljani, mapa dr. Božo Kobe.
 - ZAL, LJU 684, t. e. 2, Mestni komite Zveze komunistov Slovenije Ljubljana (1945-54).
 - ZAL, LJU 684, t. e. 3, Mestni komite Zveze komunistov Slovenije Ljubljana (1945-54).
 - ZAL, LJU 684, t. e. 5, Mestni komite Zveze komunistov Slovenije Ljubljana (1945-54).
 - ZAL, LJU 696, t. e. 1, Univerzitetni komite Zveze komunistov Slovenije Ljubljana (1945-52).
-
- Aplenc, Andrej. "Tito, partija, akcija, reakcija". *Sobotna priloga Delo*, 13. junij 2009.
 - Božič, Kristina, Velikonja, Bojan. "Za svobodo". *Dnevnik, Objektiv*, 11. julij 2009.
 - *Enciklopedija Slovenije*, Ur. Javornik, Marjan idr.. Ljubljana, 1987-2002.
 - Dlib:<http://www.dlib.si/results/?query=%27keywords%3dbo%c5%beidar+kobe%27&pageSize=25&ftype=znanstveno+%c4%8dasopisje>.
 - *Dnevnik, Objektiv*, 17. maj 2008.
 - Gruber, Gregor, Škorl, Miha. "Tito je fasciniral ves svet". *Dobro jutro*, 8. maj 2010.
 - Hessel, Stephane. *Dvignite se!*. Ljubljana, 2011.
 - Ivelja, Ranka. "Delovanje ŠCNS (za zdaj) razdvaja". *Dnevnik*, 26. september 2008.
 - Jenšterle, Marko. "Napisi bledijo, spomini pa ne". *Delo*, 13. maj 2008.
 - Klanjšček, Zdravko. *Deveti korpus SNOV: 1943-1945*. Ljubljana, 1999.

- Kolednik, Aleksander. Okrogla miza o zgodovinopisju. MMC RTV SLO. Ljubljana, 11. maj 2011.
- Krečič, Jela. "Izredno stanje novega sveta". *Delo*, 16. februar 2012.
- Pirjevec, Jože. *Tito, Stalin in Zahod*. Ljubljana, 1987.
- Pirjevec, Jože. *Tito in tovariši*. Ljubljana, 2011.
- Pirjevec, Jože. Predavanje na temo "Titov odnos do SZ". Cankarjev dom (TR3), Ljubljana, 16. november 2011.
- *Pogledi*, 22. julij 2011. <http://www.pogledi.si/druzba/cigav-spomin-je-goli-otok>.
- Puc, Ivan. "Vaše kosti bodo bolj bele kot marmor". *Reporter*, 6. julij 2009.
- Repe, Božo. *Rdeča Slovenija*. Ljubljana, 2003.
- Repe, Božo. "Bili smo blizu sprave, a smo se oddaljili". MMC RTV SLO. Ljubljana, 27. april 2008.
- Repe, Božo. "Naj gre Tito v muzeje in iz imen ulic?". *Večer*, 16. marec 2009.
- Repe, Božo. "Politika naj neha kuriti pod kotlom z zgodovinskimi temami". MMC RTV SLO. Ljubljana, 6. marec 2010.
- Repe, Božo. "Politična represija v socialistični Sloveniji (Jugoslaviji)". *Prispevki za zgodovino XLIV – 1/2004*. Ljubljana, 2004.
- Repe, Božo. "Povojna represija v nacionalni identiteti in kolektivnem spominu Slovencev". Zbornik *Žrtve vojne in revolucije*. Ljubljana, 2005.
- Repe, Božo. "Prelomne osmice v zgodovini Slovenije". *Dnevnik, Objektiv*, 24. maj 2008.
- Repe, Božo. "Tito je bil vse, vse je bilo tudi mit". *Večer*, 29. april 2000.
- Repe, Božo. "Tito je bil velika zgodovinska osebnost". *Dnevnik*, 21. maj 2008.
- Simić, Pero. "Tito – skrivnost stoletja". *Delo mag*, 26. oktober 2009.
- *Slovenska kronika XX. stoletja*. Ur. Drnovšek, Marjan, Bajt, Drago idr.. Ljubljana, 2008.
- *Sobotna priloga Delo*, 4. oktober 2008.
- *Temna stran meseca : kratka zgodovina totalitarizma v Sloveniji 1945-1990 : zbornik člankov in dokumentov*. Ur. Jančar, Drago. Ljubljana, 1998.
- Vodušek Starič, Jera. *Prevzem oblasti 1944-46*. Ljubljana, 1992.
- Vrdlovec, Zdenko. "Jugoslovanski gulag". *Dnevnik, Objektiv*, 11. julij 2009.

Izjava o avtorstvu

Izjavljam, da je diplomsko delo v celoti moje avtorsko delo ter da so uporabljeni viri in literatura navedeni v skladu z mednarodnimi standardi in veljavno zakonodajo.

Kamnik, 2012

Špela Lemut